

Fertilitet, offentlig politik og Tryghedsmålinger.

Rapport om fertilitetsdelen af Tryghedsmåling 2024 (efterår)

Jørgen Goul Andersen og Jacob Andersen.

Indhold

1. Fertilitet, offentlig politik og tryghedsmålinger	4
Fertilitet på dagsordenen.....	4
Fertilitet, tryghedsmålinger og denne pilotstudie.....	4
2. Fertilitet og offentlig politik	6
Historisk tradition.....	7
Hvad er problemet – hvis det er et problem?.....	7
Den nordiske særstilling – og de traditionelle forklaringer	8
Sociologi eller biologi?	9
3. Fertilitetens forskydninger	11
Den samlede fertilitet.....	11
Kohortefertilitet/afsluttet fertilitet.....	12
1960'erne: De unge mødres tid	14
Aldersspecifik fertilitet 1901-2023	16
Barnløshed	18
4. Nogle mulige forklaringer (og relation til Tryghedsmålingerne)	21
Et overset problem: To børn giver lav fertilitetsrate.....	22
Præferencer, bekymringer og holdninger.....	23
Individualisme og selvrealisering	23
Samfundsbekymringer	23
Kønsroller og ligestilling.....	23
Stress og arbejdsdeling i hjemmet	24
Personlighedstræk.....	24
Barrierer	24
Work/life balance	24
Økonomi som barriere: Boligpriser, inflation, økonomisk utryghed	25
Økonomi som barriere: Børnepasningsudgifter og børnetilskud	26
Tryghedsmålingernes relevans	26
5. Begrænsningerne i 2024-tryghedsmålingen.....	27
For lille stikprøve	27
For få spørgsmål.....	27
6. Planlagt og realiseret familiestørrelse	28
Håndtering af ikke valide svar	29
7. Konsekvenser af at få (flere) børn	32
Det, der motiverer	35
Har de økonomiske vurderinger betydning for planerne?	37
8. Aktivt fravalg af børn?	39
Aktivt fravalg af børn pga. frihed og selvrealisering?.....	39
Aktivt fravalg af børn pga. samfundsbekymringer?	39
Klimabekymringer.....	40
Bekymringer for krigen i Ukraine	41
Bekymring for stress	42
Aktivt fravalg af børn: sammenfatning.....	43
9. Kønsroller, ligestilling og arbejdsdelingen i hjemmet	44
Syn på kønsroller og ligestilling	44
Oplevede kønsrolleforventninger.....	46
Tilfredshed med arbejdsdelingen i familien.....	47
10. Ægtefælle/partner og mangel på samme.....	49
Stadig flere singler	49
Civilstand og planer om børn.....	52
Matching problemer, singlekultur og fertiliteten.....	54
11. En fodnote om helbredsmæssige begrænsninger – og parforhold	55
12. Barrierer: Boligpriser, inflation, økonomisk utryghed	59
Forbrugerforventninger og økonomisk utryghed.....	59
Boligpriser	61

Mikro og makro	63
13. Barrierer: Børnepasningsudgifter og børnetilskud – og andet	64
Børnepasningsudgifter og børnetilskud	64
Alle de andre barrierer	66
14. Barrierer: Lidt mikrodata	70
Pres på boligudgifterne, andre begrænsninger – og metodeproblemer	70
Økonomisk tryghed og indkomst	71
Uddannelse og stilling	73
Referencer	76
Appendiks 1. Sammensat variabel for planlagt/realiseret familiestørrelse	79
Problemet	79
Løsning	80

1. Fertilitet, offentlig politik og tryghedsmålinger

Fertilitet på dagsordenen

De senere år har vist et overraskende stort fald i fødselstallet, hvor den samlede fertilitetsrate i Danmark faldt til 1,496 i 2023 – altså lige under 1½ barn pr. kvinde.¹ Det fik i 2024 DREAM og Danmarks Statistik til at nedjustere de langsigtede fertilitetsforventninger til brug i befolkningsfremskrivningerne fra ca. 1,9 til ca. 1,7 (Hansen, 2024).

Den faldende fertilitet kom også mere end nogen sinde på dagsordenen i den offentlige debat.² Det startede med [statsministerens nytårstale](#) 1. januar 2024. I anledning af Dronning Margrethes abdikation var talen blevet voldsomt beskåret for andet indhold end hyldest til den afgående majestæt, men pudsigt nok blev der plads til et nyt initiativ fra regeringens side om tilbud om gratis fertilitetsbehandling til barn nummer to.³

Det gav som sædvanlig spalteplads til det, man kan kalde den ”medicinske” eller ”biologiske” dagsorden. Nemlig til fertilitetslægenes dagsorden om mænds forringede sædkvalitet (i de seneste år spøgefuldt kaldt ”spermageddon”) og om, at kvinder [venter for længe med at få børn](#) og får sværere ved at blive gravide, når de først starter et godt stykke efter de 30.

Som noget nyt blev der i 2024 imidlertid også større plads til den ”sociologiske” dagsorden i den offentlige debat. Her ligger vægten på sociale, kulturelle og velfærdspolitiske faktorer. Selvom denne vinkel i Danmark traditionelt har fyldt mindre i den offentlige debat, har det været den mest udbredte tilgang i forskningen, ikke mindst når man skal forklare ændringer over tid og forskelle mellem lande. Her har de nordiske lande med deres moderne familierpolitik traditionelt haft en fertilitet blandt de højeste for de rige lande, og de har været rollemodeller for resten af Europa.

Fertilitet, tryghedsmålinger og denne pilotstudie

Som vi skal se, rækker især den ”sociologiske” dagsorden – bredt forstået – langt ind i Tryghedsmålingernes emnekreds, og Tryghedsmålingerne giver også mulighed for at rejse nye perspektiver og bringe nye data til sådanne analyser. Derfor kom et lille pilotstudie til at indgå i 2024-Tryghedsmålingens undersøgelse ”Som mænd og kvinder ser det”.

Af mange forskellige grunde er det kun et lille pilotstudie. Først og fremmest er der alt for få svarpersoner i de vigtigste aldersgrupper af kvinder. Og fordi undersøgelsen egentlig handlede om noget andet, måtte der spares voldsomt på spørgsmålene.

Ikke desto mindre bringer pilotstudiet dog nye resultater:

- Det vigtigste nye resultat er nok, at analysen kan afkræfte hypoteser om, at klimabekymringer eller krigsangst ligger bag de faldende fødselstal

¹ 2024 skulle vise sig at ende endnu lavere, med samlet fertilitetsrate på 1,465.

² Der var i 2024 tre gange så mange referencer til ”fertilitet” i de landsdækkende medier som de foregående 10 år i gennemsnit. Kilde: Egne beregninger på Infomedia, 1994-2024.

³ Forslaget blev i øvrigt [gennemført i juni](#) 2024.

Desuden kan analysen bekræfte og på nogle punkter udbygge eller nuancere, hvad vi i det væsentligste allerede ved fra andre undersøgelser.

Men potentialer er større. Dels fordi Tryghedsmålingernes emnekreds omfatter mange spørgsmål, som kan være vigtige for begrænsningerne af mulighederne for eller ønsket om at få (flere) børn. Dels fordi Tryghedsmålingernes design som (delvise) panelundersøgelser gør det muligt at sammenholde holdninger, bekymringer eller forventninger på ét tidspunkt med faktisk adfærd på et andet. Og at undersøge senere effekter på tryghed og trivsel.

Derfor omfatter nærværende papir også (1) en kort gennemgang og diskussion af nogle af de vigtigste teorier og analyser på feltet og (2) en oversigt over udviklingen i fertiliteten for forskellige aldersgrupper og udviklingen i barnløshed samt (3) forskellige former for anden relevant baggrundsinformation. Det er tænkt som udgangspunkt for videre analyser, hvis der bliver mulighed for at indsamle data igen på et senere tidspunkt. Alt tyder på, at fertilitetsdagsordenen er kommet for at blive.

Men oversigten bringer også nogle tal for dagen, som ikke har været meget omtalt, f.eks.

- De unge mødre toppede i midten af 1960'erne. Både de 15-19-årige og de 20-24-årige fik dengang flere børn, end de samme aldersgrupper gjorde i starten af 1900-tallet
- De 20-24-årige kvinder får i dag færre børn end de 40-44-årige
- De 15-19-årige kvinder får i dag færre børn end de 45-49-årige
- En markant stigende andel af barnløse kvinder på 40 år når at få børn

Og mht. baggrundsinformation kan nævnes presset fra boligudgifter og udgifter til børnepasning:

- Andelen af boligejere blandt gifte/samlevende 25-29-årige og 30-39-årige er faldet markant efter finanskrisen
- De danske børnepasningsudgifter er i dag ekstremt høje, sammenlignet med Norge og Sverige

2. Fertilitet og offentlig politik

Fertiliteten har stor betydning for den offentlige politik. Det er da heller ikke noget nyt, at fald i fertiliteten udløser politisk debat og politiske initiativer.

Globalt er der endda sket det, at årtiers frygt for overbefolkning har fået hård konkurrence fra frykten for "empty planet", fordi der er udsigt til betydelige fødselsunderskud og på sigt hastigt faldende befolkningstal i store dele af verden. Det har man ikke megen erfaring med siden "Den sorte død" i midten af 1300-tallet.

I Danmark fik interessen i 2024 et ekstra boost, da professor Rune Lindahl-Jacobsen, Odense Universitet, for [Politiken](#) gennemførte en illustrativ beregning af, at Danmarks befolkningstal ville falde fra knap 6 millioner nu til 2,54 millioner i år 2100, hvis fertiliteten forblev som nu, hvis ind-og udvandring var nul, og hvis middellevetiden forblev som nu.⁴

Det medvirkede til, at Moderaternes leder Lars Løkke Rasmussen tog emnet op, først med vægt på [fertilitetsbehandling](#), og bl.a. på sommergruppemødet (13.8.2024) med italesættelse af fertilitetskrisen som et kæmpe samfundsproblem og relancering af ideer om en familiekonto [fra partiets start](#) og [partiets program](#).⁵

Mens "familiepolitik" i årtier var et næsten obligatorisk emne i dansk politik og valgkampe, som alle partier måtte forholde sig til, tog det af efter finanskrisen.⁶ Moderaterne kunne næsten ([men ikke helt](#)) have opnået et "issue ejerskab" på emnet. Partiets udmelding blev ofte mødt med et [skuldertræk fra andre partier](#), og bl.a. De Økonomiske Råd har ved flere lejligheder meldt ud, at de [ikke så det som et problem](#).

Det kontrasterer med panikken hos politiske ledere i lav-fertile lande i Asien, der med 20-30 års forsinkelse blev opskræmt ved udsigten til stejlt faldende befolkningskurver, der efterhånden rykkede meget tæt på. Det har affødt et væld af tiltag. Tiltag, som ofte kan forekomme paniske og uigennemtænkte. Og tiltag, der øjensynligt har ringe effekt.

Forslag eller tanker ymtet af danske partier imponerer heller ikke. De falder lidt i øst og vest – en forvirring, der nok afspejler manglende opmærksomhed (jf. *Mandag Morgen* 2025 no. 3). Derimod har mange EU-lande længe haft fokus på emnet: Det gennemgående træk er, at man har forsøgt at reformere familiepolitikken i skandinavisk retning. Hertil kommer spredte eksperimenter med kontante tilskud a la Østasien – og så er der Ungarn med et kostbart incitamentsprogram, der bl.a. indebærer skattefrihed efter det fjerde barn (Cook et al., 2023).

⁴ Der kom to opfølgende artikler næste dag <https://politiken.dk/danmark/sundhed/art9773487/> "Vi står over for forandringer de færreste kan forstå" og <https://politiken.dk/danmark/sundhed/art9799608/> "Der er gode biologiske forklaringer på at fødselstallet er meget meget lavt". En mere udførlig omtale kan i øvrigt findes på forskningsgruppens hjemmeside: [Faldende fertilitet er et kæmpe problem for Danmark](#). En tilsvarende udvidet beregning for hele Norden er i øvrigt lavet til Ugebrevet *Mandag Morgen* no. 3/ 20.jan.2025.

⁵ Den politiske dagsorden i Danmark skifter hurtigt, og der blev øjensynligt ikke fulgt meget op på emnet, men måske kan finanslovsforligets forsøgsordning med skolemåltider i udvalgte skoler ses som en udløber af debatten.

⁶ I de fire år 2020-23 var der 40 % færre referencer til "familiepolitik" end i årene 1998-2007. Resultatet er stort set det samme, hvis vi sammenligner tiåret 2014-2023 med tiåret før finanskrisen. Også referencer til "børnefamilier" er blevet færre. Det holdt sig endda på samme lave niveau i 2024, mens "familiepolitik" nåede op på tidligere tiders rekord (Kilde: Egen analyse på Infomedia).

Historisk tradition

Det er som nævnt ikke nyt, at fertilitetsfald udløser politiske tiltag. Det klassiske eksempel er Frankrig, der med tiltagende bekymring kunne se til, at landets befolkning kun voksede svagt fra 1870 til 1910, mens Tysklands befolkning eksploderede. Det førte til pro-natalistiske politikker, ikke mindst med henblik på at kunne matche Tyskland militært. Det efterlod en institutionel arv, der blev videreført og udbygget i velfærdsstaten (og i skattesystemet). Nu var sigtet ganske vist et andet, men Frankrig har de seneste 30-40 år været et af de rige lande, der har haft den højeste fertilitet.

Men også i Danmark er der tradition for politiske tiltag og offentlig debat. Fertilitetsfaldet i 1920'erne og 1930'erne gav anledning til nedsættelse af en Befolkningskommission (1936), der bl.a. var bl.a. medvirkende til indførelse af sundhedsplejersker, boligstøtte og i 1939 loven om Mødrehjælpen, der førte til overtagelse og kraftig udbygning af foreningen Mødrehjælpen som statsinstitution⁷ i alle dele af landet.⁸

Det var nok tilfældigt, at det næste store dyk i fertiliteten til et historisk lavpunkt på 1,377 i 1983 faldt sammen med, at Danmarks Statistik begyndte at lave årlige befolkningsfremskrivninger. Men udsigten til, at befolkningstallet i 2025 ville falde til kun 4.236.600⁹, udløste også dengang en del offentlig debat – herunder om der var grund til at begræde, at vi blev så få (fx Ritt Bjerregaard i *Politiken*, 19.10.1983).

Hvad er problemet – hvis det er et problem?

Når fertiliteten defineres som problem, kan det italesættes på to helt forskellige måder: Groft sagt som borgernes (eller kvindernes) problem, eller som politikernes (regeringens) problem.

Den første type lyder nogenlunde således: Kvinderne føder for få børn, og det er uholdbart, fordi der bliver for mange ældre og for få unge til at tjene som arbejdskraft (eller soldater!), og/eller fordi nationen svækkes, skrumper og på langt sigt uddør/udskiftes. Kort sagt: *Kvinderne skal bringes til at føde nogle flere børn.*

Denne type diskurs og tilhørende politikker findes i mange varianter, herunder økonomiske/økonomistiske, konservative/katolske, nationalistiske eller ligefrem racistiske. Staten kan ligefrem betone *pligten* til at få flere børn – eller (mere almindeligt) opfordre hertil. Eller staten kan opmuntre med økonomiske incitamenter, ofte ekstremt snævert forstået som "baby

⁷ Forløbere var foreninger stiftet i København i 1905 og 1906. Før 1939-loven var der også afdelinger i Aarhus og Odense.

⁸ Befolkningskrisen var international og blev også "gennembruddet" for de svenske socialdemokratiske fyrtårne (og nobelprismodtagere af hhv. fredsprisen og prisen i økonomi), Alva og Gunnar Myrdal, der i 1934 udgav *Kris i befolkningsfrågan*. Bogen var med til at sætte den moderne familie(velfærds-)politik med økonomisk støtte, børnepasning, bedre og billige boliger osv.

⁹ Forudsætningerne i denne beregning (hovedalternativet) var (1) fremtidig fertilitet på 1,400 (svarende til 1982-83) (2) Dødelighed som gennemsnittet af 1980 og 1981 (der var dengang ingen forbedring i danskernes levealder) og (3) nettoimmigration på nul (der var få flygtninge - og ringe arbejdskraftindvandring pga. massearbejdsløshed). *Statistiske Efterretninger: Befolkning og valg* 1985:15 og *Statistisk Årbog* 1984, tabel 40-42.

bonus", en kontant belønning for hver fødsel. I stedet for gulerod kan man også benytte pisk: Nogle kommunistiske lande har i perioder ligefrem forsøgt sig med en skat på barnløshed.

Sådanne forslag bliver sjældent godt modtaget i Danmark, og det gør den underliggende tankegang heller ikke. For "staten skal ikke bestemme over mig". Det blev åbenbart, da Københavns Kommune i 2015 gik ud med en "tæl dine æg"-kampagne, og DR1 lavede programmet "Knald for Danmark" som lørdagsunderholdning (10. okt. 2015).

I nordisk velfærdspolitik har man traditionelt italesat fertilitetsproblemet som "politikernes problem". Lige siden Alva og Gunnar Myrdals (1934) *Kris i befolkningsfrågan* har det været set som et *spørgsmål om at fjerne begrænsninger og gøre det muligt* for folk at få de børn, de gerne ville have (og sikre dem ordentlige *opvækstvilkår*). Det er hele grundlaget for den moderne familiepolitik i de nordiske velfærdsstater. Opgaven var at sikre tilstrækkelige økonomiske midler (under hele opvæksten), gode og billige daginstitutioner, gode og billige boliger osv. Så kunne man tage de samfundsøkonomiske fordele ved højere fertilitet som en velkommen sideeffekt.

Såfremt den lavere fertilitet skyldes ændrede præferencer i befolkningen, er der ud fra et liberalt (eller feministisk) perspektiv (Schultz, 2015) som udgangspunkt ikke noget at gøre ved dét. Så bliver politikernes opgave i stedet at *tilpasse* økonomi og samfund til disse ændrede præferencer hos borgerne. Det er for så vidt en helt tredje italesættelse, men i harmoni med den anden, for det er stadig *politikernes* problem. Nødvendigheden af tilpasning betones også i den nyere demografiske litteratur (fx OECD, 2024), hvor der er nogen usikkerhed om, hvorvidt præferencerne har ændret sig (eller om, hvorvidt præferencerne er "sande" præferencer). Herom senere.

Naturligvis er der overlap i praksis, men principielt er der altså tre forskellige måder, fertilitetsdagsordenen kan italesættes på: (1) overbevise, lokke eller presse kvinderne til at føde nogle flere børn; (2) give bedre vilkår for at fjerne barrierer, så folk kan få de børn, de ønsker; eller (3) tilpasse den offentlige politik til, at mange i de nye generationer foretrækker et liv uden børn.

Den nordiske særstilling – og de traditionelle forklaringer

Traditionelt har de nordiske lande skilt sig ud med højere fertilitet end de fleste andre rige lande. Det har været forklaret med udbygning af velfærdsstaten til nye kønsroller med ligestilling på arbejdsmarkedet – faktisk i direkte forlængelse af Myrdal'ernes anbefalinger fra 1930'erne.¹⁰ Det gælder især høj dækning med gode og billige daginstitutioner og gode barsels-/forældreorlovsordninger. Det gjorde det muligt at kombinere arbejde og familieliv – og aflastede også børnefamilierne økonomisk. Samtidig bidrog det til at øge kvinders erhvervsarbejde og ligestilling, både på arbejdsmarkedet og i familien – i en positiv spiral.

De lande, der var bagud eller krampagtigt søgte at fastholde traditionelle familiemønstre, havnede derimod i en "fødselsstrejke" (Esping-Andersen, 1999: 47-72; 2002a,b; Rovny, 2011; Bonoli, 2008). Det gjaldt især de kontinentaleuropæiske ("konservative") velfærdsstater –

¹⁰ De nye kønsroller kom dog først til udfoldelse senere. Sverige var forløber fra 1950'erne. Danmark gennemgik en sand revolution fra 1965 til 1980, og Norge var en smule bagud ift. Danmark.

bortset fra Frankrig. Med forsinkelse er de dog i betydelig grad fulgt efter med modernisering – der er sket en stille ”skandinavisering” af de fleste europæiske velfærdsstater.

Men der er stadig forskelle mellem landene, og velfærdspolitikker som de skandinaviske trækker iflg. en omfattende litteratur stadig alt andet lige fertiliteten i vejret (Bergsvik, Fauske & Hart, 2021; Gauthier & Gietel-Basten, 2024; Fluchtmann, van Veen & Adema, 2023; OECD, 2024). Også andre sider af velfærdsstatens overtagelse af omsorgsarbejdet regnes typisk med i ligningen. Udbygningen af ældreomsorgen bidrager også til at aflaste de yngre familier – hvilket i praksis navnlig kan oversættes til aflastning af kvinderne. En konsekvens af denne modernisering er også, at beskæftigelsesmulighederne for yngre kvinder i dag trækker fertiliteten op, mens kvinders beskæftigelse tidligere trak ned i fertiliteten.

De seneste år er fertiliteten dog faldet drastisk også i Norden (Hellstrand et al., 2021; Heleniak, 2024). For første gang i årtier lå de nordiske lande i 2022-2024 ikke over det europæiske gennemsnit. Og det er faktisk i de nordiske lande, fertiliteten er *faldet mest* de sidste 10 år. Så der mangler måske noget i de traditionelle forklaringer?

Sociologi eller biologi?

At der ”mangler noget” i forklaringen, gælder dog endnu mere de biologiske/medicinske forklaringer, der som nævnt har fyldt mest i den danske offentlige debat. Måske var 2015 med ”tæl dine æg” et toppunkt for dette perspektiv – og 2024 et kulminationspunkt med nytårstalen og løftet om gratis fertilitetsbehandling til barn nummer to.

Det er veldokumenteret, at mænds sædkvalitet er forringet de sidste 50-80 år, men der er få tegn på, at det skulle være accelereret de sidste 10-20 år – snarere er det usikkert, om det i det hele taget har ændret sig i den periode.¹¹ Der er også en klart faldende kurve for kvinders sandsynlighed for at blive gravid, efterhånden som aldersuret tikker, specielt efter de 35 (igen diskuteres det af og til, hvor meget begrænsningen betyder i praksis). Lidt forskudt aldersmæssigt, og mere moderat, er der i øvrigt også nedsat forplantningsevne for mænd.

Når fødslen af det første barn bliver udskudt, øges naturligvis alt andet lige risikoen for, at man ikke får børn, eller ikke får det antal børn, man havde ønsket eller tænkt sig. Men alderen for førstegangsfødende er steget til gennemsnitligt omkring de 30 i de fleste rige lande – af mange forskellige grunde, først og fremmest kvinders uddannelse og ønsket om at få sig nogenlunde etableret i job og gerne bolig efter endt uddannelse.

Problemet er, at det i Danmark ikke rigtigt passer sammen med kurverne. Det allermeste af stigningen i alderen for førstegangsfødende skete nemlig frem til 2004, *uden* at det førte til noget fald i fertiliteten. Som det vil fremgå, er der mere, der ikke harmonerer med de biologiske / medicinske forklaringer. Det betyder slet ikke, at de er uden betydning. Der har bare været for ensidig fokus på det aspekt i den offentlige debat.

¹¹ Faktisk angiver nogle kilder, at det store fald sandsynligvis skete i slutningen af det 20. århundrede, mens der de sidste par årtier er tegn på stabilisering på et lavere niveau (Jørgensen et al., 2012; Priskorn & Jørgensen 2017).

At den "sociologiske" dagsorden i 2020'erne og navnlig i 2024 er kommet til at fylde mere i den offentlige debat, skyldtes bl.a. formidling af en stribe publikationer fra Rockwool Fonden (Comolli et al., 2021; Simonsen & Fallesen, 2022; Fallesen et al., 2023; Fallesen & Mortensen, 2024).¹² Her betonedes man den "sociologiske" problemstilling frem for den "medicinske" og kunne bl.a. berette, at fertilitetsfaldet i Danmark navnlig var sket blandt kvinder med kort uddannelse. Derimod var der ikke noget fald blandt kvinder med videregående uddannelse (Comolli et al., 2021).

Det sidste er endnu et vidnesbyrd om, at den biologiske/medicinske dagsorden ikke kan stå alene – for kvinder med videregående uddannelse får typisk deres børn temmelig sent.

Det er i øvrigt også et brud med en af demografiens klassiske læresætninger. Historisk har erfaringen nemlig været, at kvinders uddannelse var afgørende faktor for fertiliteten: Når kvinder fik bedre uddannelse, faldt fødselstallet drastisk. Den erfaring gælder stadig, når vi taler om fattige lande med høj fertilitet, men den kan åbenbart ikke udstrækkes til rige, "lavfertile" lande.

Det er uvist, om kvinders fertilitetsmønster vil ende med at svare til mændenes: Her har det nemlig længe været sådan, at fertiliteten følger uddannelse og social status, og at en høj og hastigt stigende andel af de ufaglærte mænd dør barnløse (Christoffersen, 2004: 64-68; Comolli et al, 2021). Det afspejler dog også, at gruppen af (helt) ufaglærte mænd – snævert defineret som igen formel uddannelse ud over folkeskolen – er blevet markant mindre og dermed formentlig mere selektiv, fx også mht. helbredsmæssige faktorer.

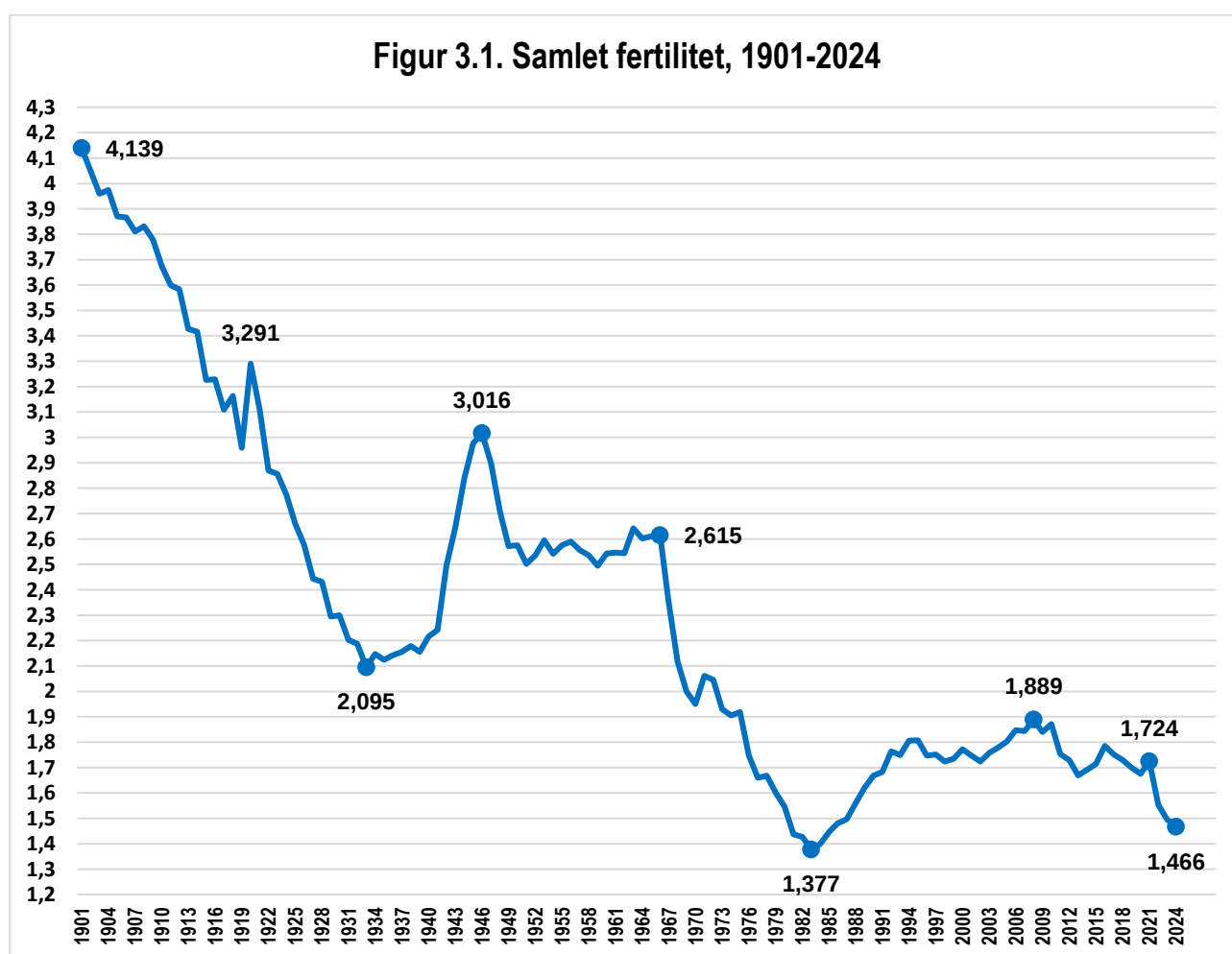
Men inden vi bevæger os videre til mulige forklaringer, og hvad Tryghedsmålingerne potentielt har at bidrage med, skal vi give nogle oversigter over udviklingen. Det er nemlig lidt mere kompliceret, end man nogle gange kunne få indtryk af ud fra den daglige nyhedsstrøm i medierne.

¹² Værd at nævne er også Weekendavisen, hvor journalisten Gunver Lystbæk Vestergård gjorde op med bl.a. statsministerens (dog overvejende implicite) sammenkædning af fertilitetsbehandling og faldende fødselstal i "[Fem falske påstande i fertilitetsdebatten](#)" (Weekendavisen 1. feb. 2024).

3. Fertilitetens forskydninger

Den samlede fertilitet

Figur 1 viser den samlede fertilitet for de sidste 125 år. Omkring år 1900 var fertiliteten over 4, så faldt den ganske hurtigt, men fra slutningen af 1920'erne til et niveau, hvor det begyndte at give politisk bekymring. Det kulminerede med et lavpunkt på 2,095 i 1933 under den økonomiske krise. Det var dengang en smule under det niveau, hvor befolkningen kunne reproducere sig selv. Pga. faldende børnedødelighed mv. ligger "replacement level" for Danmark i dag på 2,07 børn pr. kvinde (UN Departments of Economic and Social Affairs, Population Division).

Kilde: www.statistikbanken.dk (FOD3, FOD4, FOD407). 1971-72, der overlapper, er taget fra FOD4.

Det var den økonomiske krise og krigen, der førte til aflysning af fødsler – og til udsættelse: I 1945-46 (eller 1944-48, hvis vi regner mere end toppen med) fik vi så det berømte baby

boom, der kom til at give navn til en hel generation.^{13 14} Fra 1949 til 1966 var vi så inde i en slags "new normal" med stabil fertilitet omkring 2,5-2,6. Og så dykker det hurtigt til 2.00 i 1969, der er det første år, hvor befolkningen ikke kunne reproducere sig selv. Hvad den ikke har kunnet siden.

Fertiliteten dykkede imidlertid videre til 1,38 i 1983 – en bundrekord, der ikke siden er slået. Det var i årene efter den anden oliekrise og i massearbejdsledens tid, men som det vil fremgå, var det i modsætning til dykket i 1930'erne næppe krisen, der var hovedforklaringen, men mere en generationsbetinget udsættelse af fødsler.

Fra 1991/92 var kurven – selvom massearbejdsledelsen først kulminerede i 1993 – igen inde i en "ny normal", denne gang med fluktuationer mellem 1,7 og 1,9. Det holdt til og med 2021, men som vi skal se, var fertiliteten egentlig "lidt for lav" i de forudgående 5-10 år – selvom den var pænt over det europæiske gennemsnit.

Endelig knækkede kurven helt i 2022 og 2023. I 2023 kom fertiliteten under 1,50. Man kunne godt forestille sig, at det bare var et midlertidigt dyk, så vi snart ville vende tilbage til "normalen". Nogle havde forventet en stigning i 2024. Men fertiliteten i 2024 blev endnu lavere, med et fald fra 1,496 til 1,465. Noget af faldet kan være korttidseffekter (af COVID-19, inflation, renter/boligudgifter, omm). Også den markante stigning i alderen for førstegangs fødende de senere år, ikke mindst fra 2023 til 2024, kan pege i den retning. Men indtil videre er der ingen tegn på vending.

Kohortefertilitet/afsluttet fertilitet

Det, man normalt omtaler som "fertiliteten" (samlet fertilitet/total fertility rate, TFR), som er vist i Figur 1, fortæller imidlertid ikke hele historien. Tallene kan endda være vildledende, hvis kvinder i de nye generationer, der kommer til, får børn på et senere tidspunkt i livsforløbet, end de lidt ældre generationer gjorde. Og det er just, hvad der er sket, navnlig fra slutningen af 1960'erne til begyndelsen af dette århundrede.

Den samlede fertilitet (TFR) er så at sige et mål for "*statistik-kvinder*", der gennemlever hele deres fertile periode i ét år, hvor de så føder børn som 15-årige, 16-årige osv. op til 49-årige gør det pågældende år. Når en ny generation med længere uddannelsesforløb og senere fødsler kommer til, sker der følgende: De unge kvinder får ikke ret mange børn – for de skal have dem senere. Og de ældre kvinder får heller ikke mange børn – for de tilhører en anden generation, der fik deres børn, da de var (meget) unge.

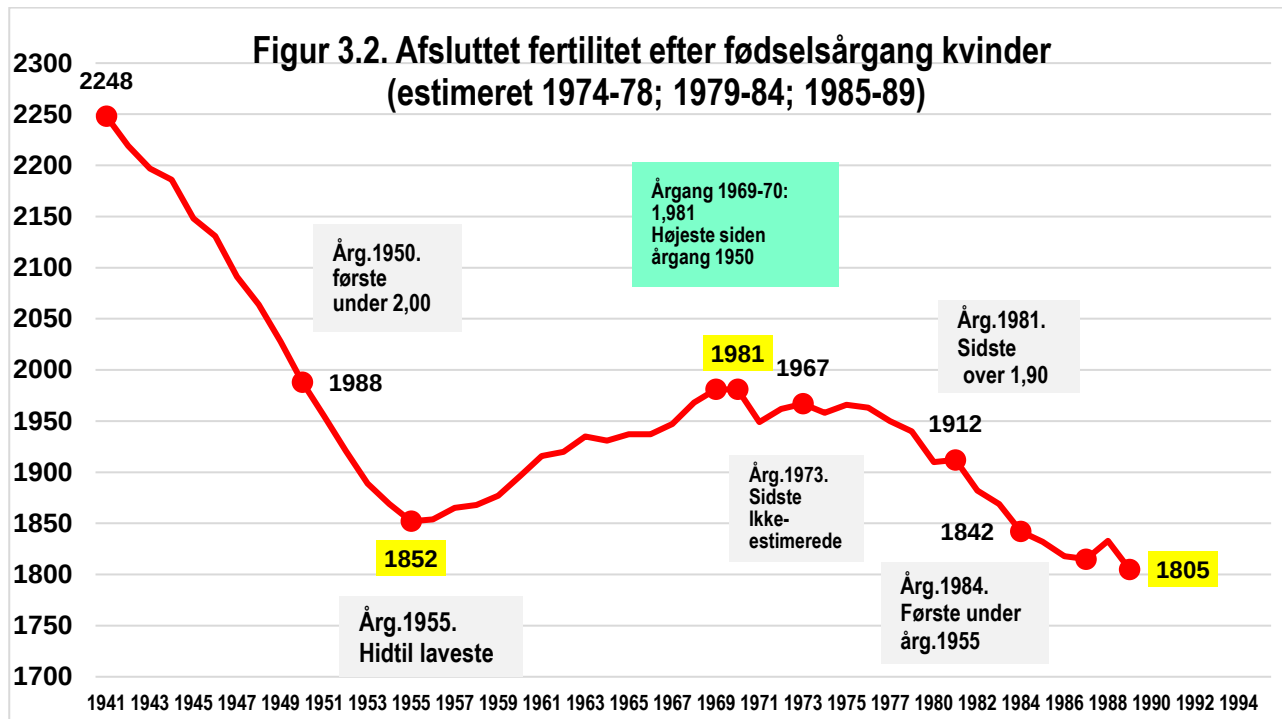
Derfor får vi et ganske andet billede, når vi ser på, hvor mange børn, *virkelighedens* kvinder ender med at få ("afsluttet fertilitet"), opgjort efter fødselsårgang. Det er vist i Figur 2. Der er den hage ved det, at vi kun har endelige tal for kvinder født indtil 1973 (der var 50 år i 2023). Men vi kan nogenlunde regne ud, hvor mange (dvs. hvor få) børn, de 45-49-årige i 2023 vil få –

¹³ Af uransagelige grunde er "Boomergenerationen" efterhånden kommet til at få en anden betydning, som hverken har noget med babyboom (i demografisk forstand) eller generation (i politisk eller adfærdsmæssig forstand) at gøre.

¹⁴ Sjovt nok anes et tilsvarende, men langt mindre, boom i 1920, hvor fertiliteten steg til 3,29.

bedømt ud fra tidligere. Så er vi fremme ved årgang 1978. Fødselstallet for 40-44-årige er også så beskedent, at det uden større problemer kan skønnes. Så er vi fremme ved årgang 1983.

Vi vover det ene øje og prøver også at skønne for de kvinder, der er ned til 34 år i 2023, dvs. til og med årgang 1989. Her bliver usikkerheden ret stor, for 35-39-årige får i dag mange børn, jf. nedenfor. Men vi ved trods alt, hvor mange de har fået til og med 34 års alderen, og hvis vi antager, at de *stort set* følger samme aldersgruppe fem år tidligere, kan det ikke gå *helt* galt.

Kilde: Danmarks Statistik, *Befolkningens Udvikling*, 2024.

Estimat for årgang 1974-78: Vi antager, de får lige så mange børn som 45-49-årige fra årgang 1973.

Estimat for årg. 1979-83: Vi antager, de føder børn som 40-44-årige ligesom årgang 1978, og som 45-49-årige ligesom årgang 1973. Da der ikke fødes særlig mange børn efter 40, er disse estimater ganske sikre.

Estimat for årg. 1984-88: Vi antager, de føder børn som 35-39-årige ligesom årgang 1983, som 40-44-årige ligesom årg. 1978, og som 45-49-årige ligesom årg. 1973. Estimaterne for årgang 1984-88 er i sagens natur mere usikre, men det er et "konservativt" estimat, der ikke tager højde for, at de 35-39-årige i disse år måske har "noget til gode".

Det er muligt, de i lidt højere grad føler, de har noget, de skal indhente – så rammer vi lidt for lavt. Og det kan tænkes, at de viderefører den lidt lavere fødselshyppighed, de har udvist frem mod de 35 – så rammer vi lidt for højt. Men vi rammer ikke *langt* ved siden af.¹⁵

Figur 2 viser således antal fødsler pr. 1000 kvinder for hver årgang af kvinder født mellem 1941 og 1989 – for årgang 1974-83 estimeret med høj sikkerhed, for årgang 1984-89 med tiltagende, men ikke helt invaliderende, usikkerhed.

Som det fremgår, når vi ikke ned i nærheden af den lave fertilitet, vi så for nogle af årene i Figur 1. Den ekstremt lave fertilitet i 1983-86 kan (næsten) ikke spores i tallene. De fik bare

¹⁵ Beregningen kunne naturligvis raffineres (jf. Fallesen et al., 2023), men en "husmandsberegning" rækker til vores lidt mere illustrative formål her.

børnene senere. Der er sikkert en lille kriseeffekt, hvor nogle lige ventede, til tiderne blev lidt bedre. Men først og fremmest skyldes dykket, at det var en periode, hvor kvinder gik over til at få børn væsentligt senere i livet, end tidligere tiders kvinder havde gjort. Og glemmer man det, kan man let komme til at fejltolke de tal, vi så i Figur 1.

For de "virkelige" kvinder ser vi et løbende fald, hvor årgang 1950 er den første, der kommer under 2,0 – grænsen.¹⁶ Så sker der et dyk for kvinder født midt i 1950'erne, hvor årgang 1955 længe havde bundrekorden med et slutresultat på 1852 børn pr. 1000 kvinder. Og derefter *stiger* det frem til årgang 1969 og 1970, der begge endte med at få 1981 børn pr. 1000 kvinder, altså stort set det samme som årgang 1950.

Derfor er det ikke skævt, at man i befolkningsfremskrivningerne indtil 2024 har antaget, at fertiliteten ville stabilisere sig på 1,90. Samtlige årgange af kvinder født mellem 1961 og 1981 endte nemlig med at få mere end 1,90 børn i gennemsnit. Kun årgang 1953 til 1960 var endt en lille smule lavere.

Kort sagt: Når udskydelsen af fødsler var slut, ville den beregnede fertilitetsrate for "statistikkvinderne" falde sammen med den faktiske (afsluttede) fertilitet for "virkelighedens kvinder".

Årgang 1982 kan måske endnu nå 1,90 niveauet, men så er det ved at være slut, medmindre der sker noget helt usædvanligt med ønsket om at få børn blandt de 40+ årige – der godt nok er gået i vejret, men ikke SÅ meget. For årgangene 1984-89 undgår vi ikke at komme pænt under 1,90, og efter alt at dømme kommer vi også under den hidtidige bundrekord for årgang 1955.

1960'erne: De unge mødres tid

Vi har allerede omtalt, at kvinderne er blevet ældre, før de får børn. Det er informativt lige at se nærmere på, hvordan og hvornår det er sket – og at tage et tilbageblik på "gamle" dage (som vi måske i virkeligheden er vendt delvist tilbage til).

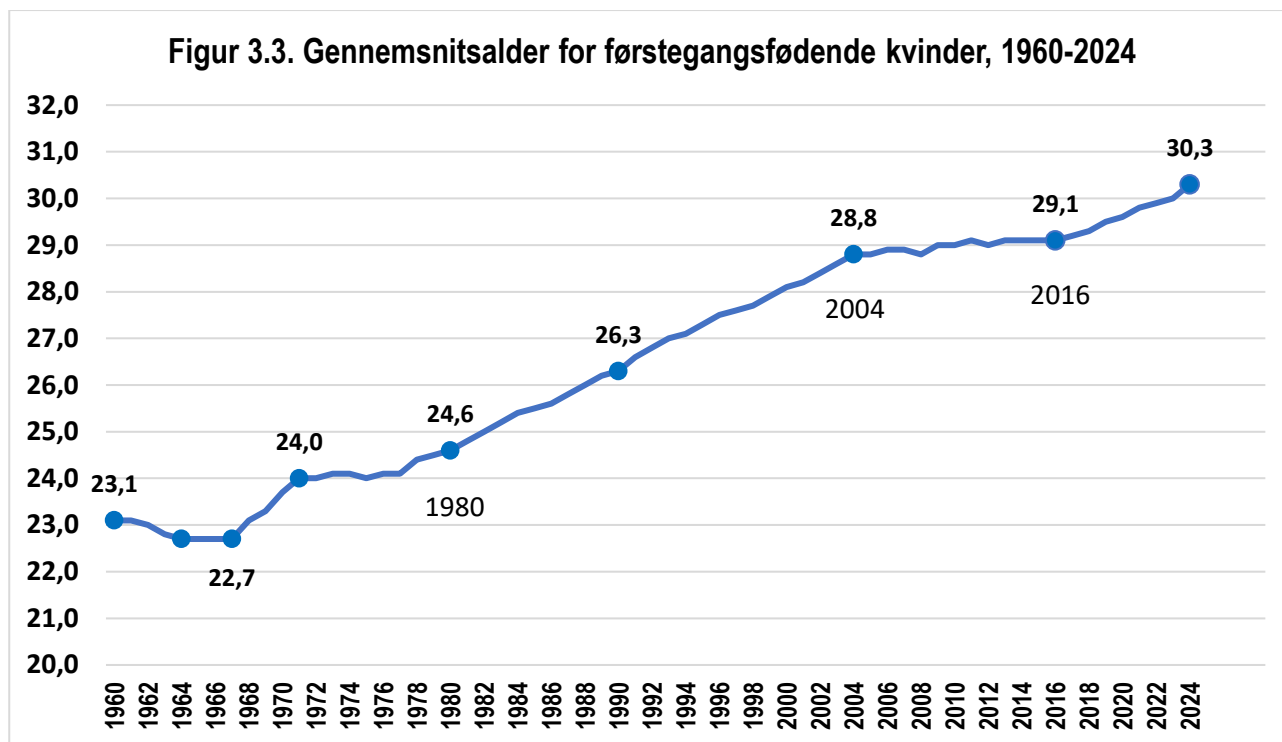
Vi starter med at se på gennemsnitsalderen for førstegangsfødende i Figur 3. I 1964-67 havde Danmark de yngste nybagte mødre nogen sinde med en gennemsnitsalder på 22,7 år. Så kom der et hop op til 24,0 år i 1971. Fra 1980 tog udviklingen for alvor fart, og gennemsnitsalderen for førstegangsfødende steg fra 24,6 år i 1980 til 28,8 år i 2004. Herefter fulgte en lang stabilisering omkring de 29 år.

Gennemsnitsalderen i 2016 på 29,1 år var det samme som i 2011 og kun 0,3 år højere end i 2004. Så alt pegede på, at udviklingen mod stadig ældre førstegangsfødende var gået i stå. Men så blev der uventet lagt yderligere 1,2 år til fra 2016 til 2024 – heraf 0,3 år ekstra alene i 2024. Om det er et permanent eller et midlertidigt fænomen, er usikkert. Det er dog indtil videre

¹⁶ Hvis grænsen er 2,07, var årgang 1948 den sidste, der kunne reproducere sig selv. Så det er indvandring (og længere middellevetid), der er årsag til, at vi er blevet flere og ikke færre danskere (hvis man har en ung befolkning som fx i Indien, bliver befolkningstallet dog ved med at vokse et godt stykke tid efter, at fertiliteten kommer under 2).

sjældent set, at førstegangsfødende bliver yngre. I øvrigt er alderen på førstegangsfædre steget mindre: Fra 31,1 år i 2004 til 31,2 i 2016 og 31,7 i 2024.

Endnu mere usikkert er det imidlertid, om det bare betyder en udskydelse, så Danmark har nogle fødsler "til gode" i de kommende år. Forventninger om, at der kunne ske en vending allerede i 2024, blev gjort grundigt til skamme.

Kilde: Statistikbanken.dk (FOD11)

Statistikken for alderen på førstegangsfødende går desværre kun tilbage til 1960 – hvor der ser ud til at være et lille fald frem til 1966. Meget tyder dog på, at 1960'erne var en afvigelse, og at kvinder tidligere var en hel del ældre, inden de begyndte at få børn. Det bekræftes også så nogenlunde af kohorte-fertiliteten nedenfor.

Der er imidlertid et meget interessant lille studie af Priskorn et al. (2019), der har undersøgt bornholmske kirkebøger fra 1851-1855 i fire sogne (udvalgt med henblik på at være rimeligt repræsentative). Forskergruppen finder her gennemsnitsalder for førstegangsfødende kvinder på 27,9 år. Vi kan ikke vide, hvor repræsentativt det er, men en sammenligning af gennemsnitsalderen for *alle* mødre tyder ikke på ret stor afvigelse (måske et år) fra de ældste opgørelser for hele landet hos Danmarks Statistik.

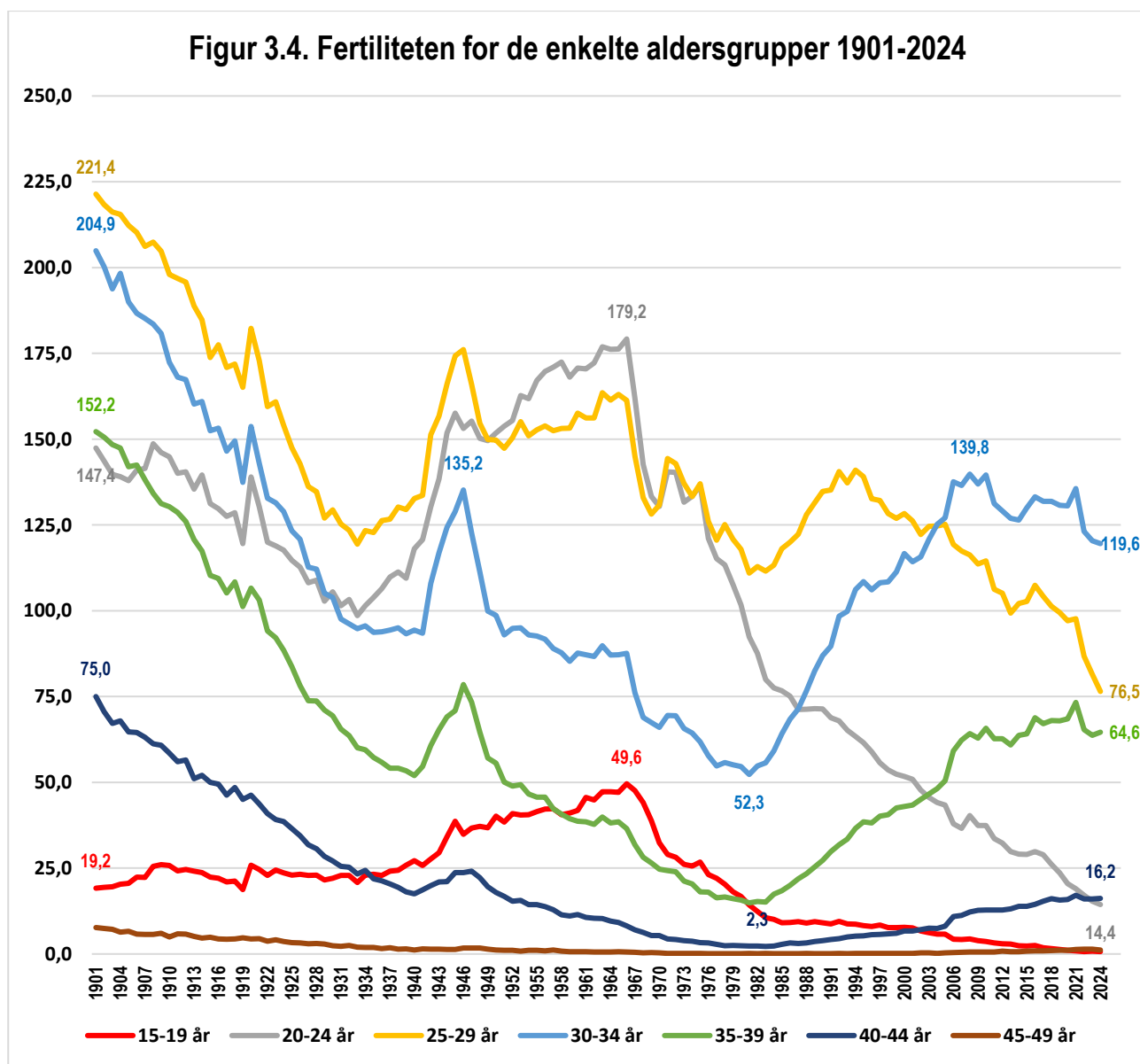
En hypotese kunne være, at det i det førindustrielle samfund var en forventning til de fleste (mænd), at de skulle akkumulere en vis kapital og få foden under eget bord, før de kunne stifte familie. Et godt stykke ind i 1900-tallet var Danmark faktisk et samfund, hvor et flertal af mændene endte som (små-)selvstændige, jf. Goul Andersen, 1979). I det postindustrielle samfund skal man også helst akkumulere en vis kapital – nu human kapital i form af uddannelse – før man kan stifte familie.

At de unge mødre i 1960'erne var en undtagelse, bekræftes i hvert fald af kohorte-fertiliteten, som er opgjort siden 1900.

Aldersspecifik fertilitet 1901-2023

Hvor store forskydningerne er, fremgår af Figur 3.4, der viser fertiliteten for de forskellige aldersgrupper de sidste 120 år.

Som det fremgår, var 1966 – måske til nogles overraskelse – toppunktet for unge mødre. Aldrig havde fertiliteten for 15-19-årige været højere, og fertiliteten for 20-24-årige toppede *også* i 1966. Det var kulminationen på en udvikling siden 1900, hvor mødrene bare blev yngre og yngre. Fertiliteten for teenagere i 1966 var mere end dobbelt så høj som i 1901 – 49,6 mod 19,2. Også de 20-24-årige lå væsentligt højere – 179,2 i 1966 mod 147,4 i 1901.

Kilde: statistikbanken.dk (FOD407).

Når fertiliteten faldt så voldsomt fra 1901 til 1966, skyldtes det ikke færre fødsler blandt de unge – tværtimod. Det skyldtes de ældre. ”Jeg skal have mine børn inden 30”, var en almindelig vending blandt unge kvinder dengang – og det fik de. Fertiliteten blandt 30-34-årige faldt til en fjerdedel fra 1901 til bunden i 1981. Fertiliteten for 35-39-årige faldt til en tiendedel fra 1901 til bunden i 1983. Og fertiliteten for de 40-49-årige faldt til under en tredivtedel – fra 75,0 i 1901 til 2,2 i 1983.

Det betød også, at gennemsnitsalderen for *alle* fødende kvinder fra 1901 først blev overskredet i 2020. I 2018-19 var gennemsnitsalderen den samme som 1901-02.

Fra 1959 til 1980 var fertiliteten højere blandt teenagere (15-19 årige) end blandt 35-39-årige. Men så gik det den anden vej. I 1981 overhalede de 35-39-årige teenagerne. Og i 2002 blev teenagerne også overhalet af de 40-44-årige. 20 år senere, i 2022, var fertiliteten blandt 40-44-årige hele 20 gange højere end blandt 15-19-årige.

Det slutter med, at teenagemødrene fra 2021 også blev overhalet af 45-49-årige (hhv. 0,7 og 1,2 i 2024). På to generationer er vi gået fra en historisk top til en historisk bund af unge mødre.

Det er også gået ud over de 20-24-årige. Det var kun den fjerdemest fertile aldersgruppe i starten af 1900-tallet, lavere end de 35-39-årige.¹⁷

Men de 20-24-årige var den mest fertile aldersgruppe af alle i perioden fra 1950 til 1969. Så blev de overhalet af de 25-29-årige. I 1987 blev de også overhalet af de 30-34-årige. I 2003 blev de overhalet af de 35-39-årige. Og i 2023 var der for første gang højere fertilitet blandt 40-44-årige end blandt 20-24-årige. I 2024 er tallene hhv. 15,4 og 16,0.¹⁸

Det er ikke tal, der behager fertilitetslægerne. At teenagemødrene er næsten elimineret, er der få, der begræder. Men 20-24-årige er også røget ned på under en tolvtedel sammenlignet med toppen i 1966, under 1/6 af tallet i 1980, og en halvering det sidste årti.

Det er formentlig en irreversibel proces – og den genfindes med variationer i de fleste rige lande. Fødselslæger kan advare, og politikere kan jamre – eller for den sags skyld betale tilskud – men den udvikling er så stærkt styret af kvinders højere uddannelsesniveau og ændrede forventninger til tilværelsen, at det næppe lader sig rokke.

Det kan udgøre et problem for politikere og samfundsøkonomi, men hertil er sådan set blot at sige, at det må den politiske ledelse tilpasse sig. Det kunne let få totalitære associationer, hvis staten forsøgte at presse folk til at handle anderledes.

¹⁷ Teenagemødrene er reelt forsvundet. Pr. 1.1.2025 var der kun 135 kvinder under 20 år, der havde fået et barn. I 1986 – 20 år efter P-pillen og 13 år efter den fri abort – var der endnu 1.704 mødre under 20. Man skal også lede efter mødre blandt 20-24-årige: Der er 4.715 mødre i aldersgruppen i dag, svarende til 3,1 %. I 1986 var der 33.175, svarende til ca. 18,0%.

(Kilde: statistikbanken.dk tabellerne FORAELD, BEFOLK1 og BEF5. Forældrestatistikken omfatter kun kvinder født i Danmark, og BEF5 går kun tilbage til 1990; estimerer vi danskfødte i 1986 ud fra 1990-fordelingen, bliver andelen i 1986 18,0 i stedet for 16,9% opgjort i procent af hele befolkningen i landet incl. studerende, flygtninge, færing, grønlandere og andre født uden for Danmark).

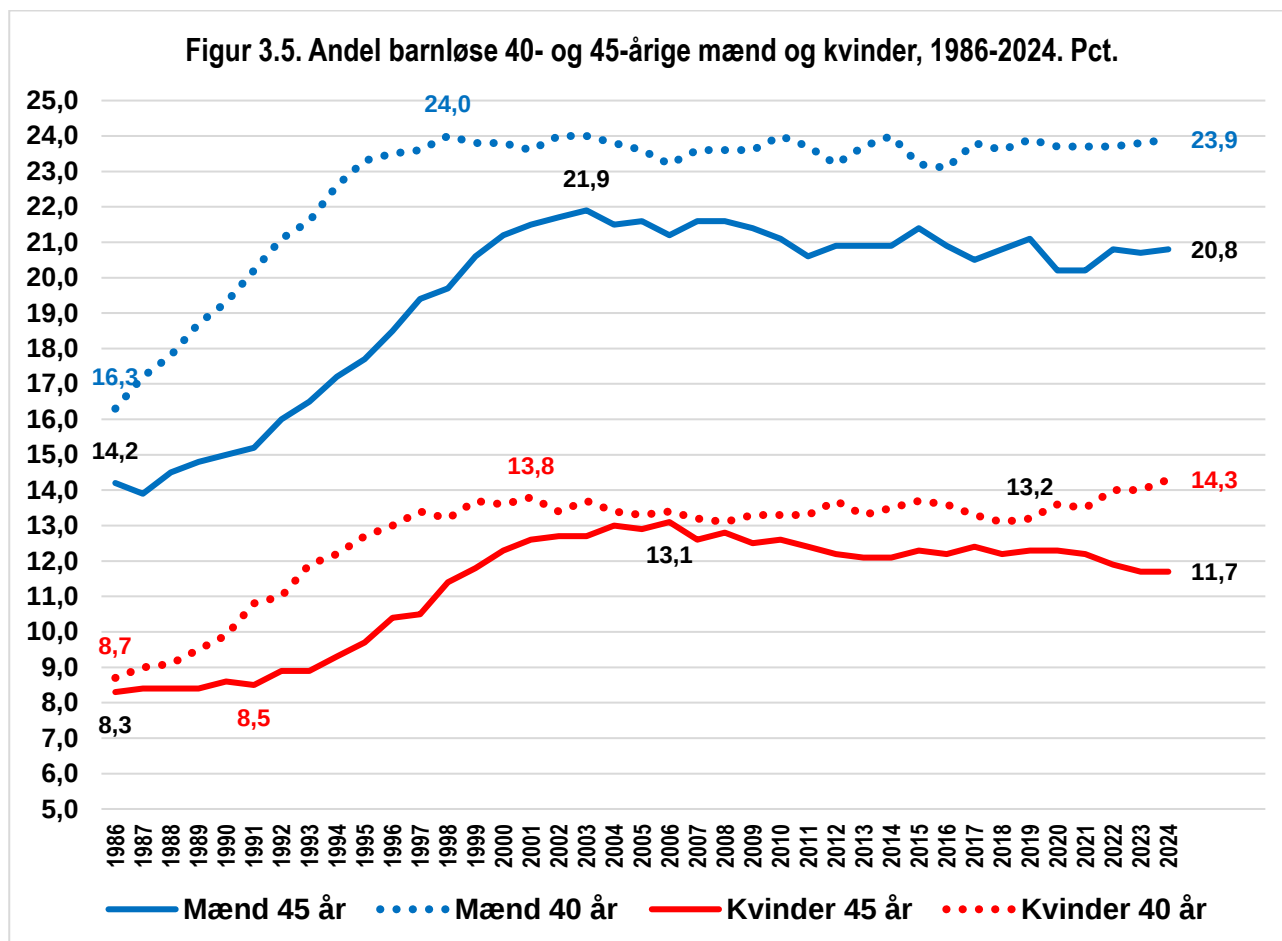
¹⁸ Selvom vi på 40 år har set en syv-ottetobling af 40-44-årige kvinders fertilitet, er vi dog stadig meget langt fra fertiliteten i denne aldersgruppe i begyndelsen af 1900-tallet.

Som nævnt kan det samme sådan set siges om den samlede fertilitet, såfremt det er udtryk for befolkningens dybeste *præferencer*. Det kunne let komme til at stride mod liberale samfundsideal, hvis den politiske ledelse forsøgte at gøre noget ved det. I hvert fald som udgangspunkt er udfordringen til den politiske ledelse at tilpasse sig, så godt man kan.

Det er anderledes, hvis faldende fødselstal er udtryk for *begrænsninger* på folks mulighed for at få de børn, de ønsker. Vel at mærke de børn, som de *alt andet lige* ønsker, og ikke de børn, som de *under de givne vilkår* ønsker. Så er det et problem, den politiske ledelse må søge at løse – og det gælder fsv. uanset, om det er sociale eller biologiske begrænsninger, vi taler om.¹⁹

Barnløshed

Til slut skal vi lige se på barnløshed, hvor vi ideelt set burde bruge aldersgrænsen 50 år for kvinder, men der fødes trods alt så få børn af (i forvejen barnløse) 45-49-årige kvinder, at vi vælger at se bort fra dem for at få data for hele perioden (ellers måtte vi nøjes med 1991 og frem).

Kilde: statistikbanken.dk (BARNLOS)

¹⁹ Det er fsv. irrelevant at diskutere, om det er folks eget ansvar, fordi de har ventet for længe. Som man med forsinkelse har fundet ud af i Japan, er det også i ledelsens *egeninteresse*. Det er et dristigt eksperiment at lede et samfund, hvor befolkningstallet halveres på forbløffende kort tid. Det er udkantskommunernes problem i anden eller tredje potens.

Denne parameter viser en betydelig stigning for mænd, men ret behersket for kvinder. Fra 8,3 % barnløse for 45-årige kvinder i 1986 (dvs. for kvinder født i 1941) til 11,7 % i 2024 (født i 1979). I mellemtiden har tallet været oppe at vende i 13,1 % i 2006 (kvinder født i 1961).

Hvis vi måler på 40-årige kvinder, får vi et lidt andet resultat, nemlig en stigning fra 8,7 % i 1986 (kvinder født 1946), over 13,8 % 2001 (kvinder født i 1961) til 14,3 % i 2024 (kvinder født i 1984).

For 40-årige kvinder gælder det, at "de kan nå det endnu". Men *hvor meget* kan de nå? Her kan vi sammenligne 40-årige i 1986 med 45-årige i 1991 (markeret med rød). Altså kvinder født i 1946. Her er der ikke ret stor forskel: Fra 8,7 % til 8,5 %. Kvinder født i 1961 har indhentet mere: Det er de to toppunkter på kurverne: Denne årgang går fra 13,8 % barnløse som 40-årige i 2001 til 13,1 % som 45-årige i 2006.

Endelig er der den sidste sammenligning for kvinder født i 1979. Her var der 11,7 %, der var barnløse som 45-årige. Men de har faktisk indhentet meget, for i 2019 var der 13,2 % barnløse blandt de 40-årige, altså den samme fødselsårgang 5 år tidligere.

Så der er efterhånden overraskende meget "catch up" blandt de 40-44-årige kvinder. Andelen barnløse falder kun 0,2 procentpoint fra 40 til 45 års alderen for dem, der født i 1946. Den falder 0,7 procentpoint for kvinder født i 1961. Og den falder 1,5 procentpoint for dem, der er født i 1979.

Hvis mønstret gentager sig for 1984-årgangen, må vi forvente, at de ender med ca. 12,8 % barnløse som 45-årige. Altså en smule mindre end de 13,1 % for 1961-årgangen.

Kurven ender nok med at pege en smule opad, sammenlignet med 1979-årgangen, men der er altså endnu ikke noget afgørende brud i retning af flere barnløse blandt kvinder født til og med 1984. Derimod blev der mange flere barnløse fra årgang 1941 til årgang 1961.

Vi vender tilbage til spørgsmålet om barnløshed senere, men når det gælder *hårde* data, er vi altså indtil videre meget langt fra det billede, der nogle gange tegnes af en stigning i andelen af kvinder, der ikke ønsker børn. Om det så skyldes et fald i ufrivilligt barnløse kombineret med en stigning i frivilligt barnløse, har vi desværre ikke mulighed for at undersøge her.

Til gengæld kan det være interessant at kaste et blik længere tilbage i tiden. I Danmark har vi få oplysninger om, hvor mange barnløse, der var i det 19. århundrede og i begyndelsen af 1900-tallet. Christoffersen (2004: 62) angiver dog en andel på 20-25 %. Men det er lykkedes Sobotka (2017: 29) at tilvejebringe et datasæt, der for flere lande går tilbage til kvinder født i begyndelsen af 1900-tallet. Og det viser for de fleste lande, at 20-25 % af kvinderne født før 1914 forblev barnløse, for Finlands vedkommende endda mere (26-27%).

Finland det eneste nordiske land, hvor data går så langt tilbage, og Finland har altid notorisk været det land i Norden, der har flest barnløse. Men svenske data, der går tilbage til 1915, viser noget lignende: ca. 24 % i 1915, faldende til en bund på 12-13 % for kvinder født i 1940'erne. For hele den periode, hvor vi har data for begge lande (årgang 1941 og frem), har Sverige dog også haft højere barnløshed end Danmark, men forskellen begrænser sig til 2-4 procentpoint.

På den baggrund er det sandsynligt, at Danmark i lighed med mange andre lande har haft en U-formet kurve, med det laveste antal barnløse for kvinder født i 1940'erne. Derefter steg andelen frem til årgang 1961, hvorefter andelen er faldet svagt. Men der er næppe tvivl om, at der har været og stadig er langt færre barnløse kvinder end for 100-120 år siden.

Sammen med Frankrig og (indtil for nylig) Norge er Danmark i øvrigt et af de lande, der har og har haft den allerlaveste andel kvinder, der ender med at være barnløse. En overgang – for kvinder født i 1940'erne – hørte England også til denne kategori, men her er barnløsheden sidenhen stukket af.

Forhåbentlig er ovenstående gennemgang en nyttig ballast for at opstille og forhåndsvurdere mulige forklaringer – og her specielt forklaringer, som Tryghedsmålingernes data og problemstillinger principielt kunne være relevante for. Nogle af dem skal vi også teste, men der er nogle begrænsninger.

4. Nogle mulige forklaringer (og relation til Tryghedsmålingerne)

Den faldende fertilitet er lidt et "wicked problem". Næsten endda mere end det, for nogle anerkender det ikke som et problem; og andre mener, det er bedre at leve med problemet end at prøve at løse det. Blandt dem, der mener, der kan og bør gøres noget, er der ikke enighed om, hvad problemet er. I bedste fald er der enighed om, at problemet er mere komplekst end tidligere antaget, og at der er mange forklaringsmuligheder.

Vi opregner kort nogle af de vigtigste nedenfor. Som en hurtig oversigt. Som oplæg til de empiriske analyser, vi kan lave. Som oplæg til mulige analyser, der senere kan laves med brug af spørgsmål og data fra Tryghedsmålingerne. Og som oplæg til at præsentere nogle baggrundsdata på makroplan, som vi ikke her og nu kan teste betydningen af på mikroplan, med surveydata. Vi ser bort fra de medicinske / biologiske forklaringer. Ikke fordi de er irrelevante. Men fordi der er ringe koblingsmuligheder til Tryghedsmålingerne. Og fordi der ikke synes at være store ændringer på de relevante parametre de sidste 10-15 år, hvor fertiliteten i det skjulte var lavere, end den "burde" være, for så at falde meget synligt i 2022, 2023 og 2024.

Som sagt *kan* det principielt være noget midlertidigt. Der kan være begivenheder såsom økonomisk krise, krig eller andet, der giver midlertidige udsving i fertiliteten. Eller der kan være tale om mere langsigtede ændringer i normer, præferencer eller barrierer for at få børn. Hvis det er korttidsfaktorer, vil man typisk forvente, at det retter sig, måske endda med et efterfølgende fødselsboom, fordi folk udskyder fødsler og delvist får indhentet det forsømte.²⁰

Umiddelbart kunne de danske kurver godt synes at pege på korttidsfaktorer: Det store fald kom først i 2022-. Det kom i forlængelse af store corona-nedlukninger i 2020-2021 (og smitte af det meste af befolkningen i 2022).²¹ Inden det var overstået, kom Ruslands invasion i Ukraine (24. feb.2022). Det gav forsyningsproblemer, der fik den i forvejen stigende inflation til at eksplodere – og reallønsfald, som det tog flere år at indhente. Hertil kom i 2023-34 rentestigninger og reform af ejendomsskatterne, der både skabte usikkerhed og gjorde det dyrere at købe bolig. Forståeligt, hvis mange føler, tidspunktet med at få børn ikke passer ret godt *lige nu*, og det stemmer med den markante stigning i alderen for førstegangsfødende.

Det er sandsynligt, at der *også* ligger korttidsudsving i tallene. Men der er nok heller ingen tvivl om, at det rækker videre. Stigningen i alderen for førstegangsfødende satte ind *før* COVID-19 og den efterfølgende uro. Fertiliteten "burde" have været højere – ca. 1,90 – i 2010'erne, da stigningen i alderen for førstegangsfødende var stoppet. Og 2024 bragte *slet* ikke den stigning i fødselstallet, som summen af korttidsfaktorer nok trods alt ville pege på. Det er stadig vigtigt at være opmærksom på korttidsfaktorer, men det er en glidende overgang, og der er ikke *kun* tale om midlertidige udsving.

²⁰ Som udgangspunkt vil man ikke forvente, at det kan indhentes helt. Nogle kan udskyde fødsler så længe, at det ikke længere kan lade sig gøre. Eller det påtænkte barn kan blive så meget efternøler (eller folk være så lettede over at være igennem perioden med små børn) – at det alligevel ikke bliver til noget.

²¹ Man afskaffede alle restriktioner i februar 2022 efter en særdeles vellykket vaccinationskampagne, der gav god beskyttelse mod alvorlig sygdom, men ikke mod smitte, og smitten var i de første 3-4-5 måneder af 2022 så udbredt, at det godt kan have forstyrret både pardannelse og fødselstal.

Vigtigst er det nok at skelne mellem **præferencer vs. barrierer**: Er det ændrede ønsker og præferencer hos borgerne/kvinderne – fx større selvudfoldelsesmuligheder med et liv uden børn? Eller er det ydre begrænsninger i muligheden for at få de børn, man ønsker – det er for dyrt, for besværligt?

Denne sondring er heller ikke helt udtømmende. For eksempel kan matching problemer (skæv fordeling af mænd og kvinder på by/land, uddannelse mv.) måske med god vilje ses som en slags "barriere". Men det er barrierer, det er vanskeligere at gøre noget ved politisk end fx økonomisk pres, manglende pasningsmuligheder osv.²²

Vi kan godt bruge præferencer vs. barrierer som hjælp til en grovsortering af mulige forklaringer. Men "præferencer" må udvides til også at omfatte utryghed over for / holdninger til samfundsproblemer samt holdninger til/erfaringer med kønsroller, ligestilling mm.

Et overset problem: To børn giver lav fertilitetsrate

Alt dette bør principielt også kombineres med spørgsmålet om barrierer/præferencer for *hvad*. Mht. præferencer har diskussionen mest drejet sig om barnløshed/fravalg af børn. Det er også hovedfokus her. Men præferencer og barrierer også kan vedrøre *antallet* af børn.

Det er lidt et overset problem, at det giver en lav fertilitet, hvis normen for antallet af børn er to. Hvis alle max. får to børn, lander fertilitetsraten i ligevægt omkring 1,60. Cirka 12 % af de danske kvinder ender frivilligt eller ufrivilligt med ikke at få børn (jf. Figur 5). Der skal mange trebørnsfamilier til at opveje dem, der ikke får børn. Og selvom det er en stærk norm at få to børn, er der cirka 15 % af kvinderne, der af forskellige grunde ender med kun at få ét barn.²³ Skulle befolkningen reproducere sig selv, ville det faktisk kræve, at der var en del flere trebørnsfamilier end tobørnsfamilier.

Derfor vil der fremover være en betydelig interesse i at undersøge, hvor mange der planlægger eller ender med at få tre børn eller flere. Det er nok mere sandsynligt, at andelen falder, end at den skulle stige.

²² Der kan måske også være "matching problemer" ved nye former for dating. "Dating" er et nyt begreb – og ny praksis – der kom ind via amerikansk kulturpåvirkning omkring 1990. I 1999 kom der dating på internettet, og i dag starter forhold ofte via internettet. Matchingeffekter kan gå begge veje: mulighed for at møde flere, men nemt at swipe videre.

²³ Jf. Statistikbanken.dk (FORAELD), der generation for generation viser fordelingen efter antal børn for de kvinder, der *får* børn. Sammenholdt med andelen af barnløse angiver det med mindre udsving over tid andelen til cirka 15% af alle (danskfødte) kvinder. Hvis der i ligevægt ikke sker forskydninger i tidspunktet for fødsler, giver det en samlet fertilitetsrate på ca. 1,61. Skal man op på reproduktionsniveau 2,07, kræver det, at der er en del flere trebørnsfamilier end tobørnsfamilier. Kravet til andelen falder naturligvis lidt, hvis der er mange fire- eller mangebørnsfamilier, men dem er der ikke så mange af. Hvis folk kun får *nøjagtig* tre børn, skal 28 % få to børn og 45 % tre børn, for at regnskabet balancerer. Der har vi ikke været længe. Andelen af trebørnsfamilier (helt præcist: 3 børn eller flere) har været næsten konstant, mellem godt 24 og knap 26 %, for kvindekohorterne født mellem 1945 og 1984 (opgjort på fire 10 års intervaller), men det er usandsynligt, at kvinder født mellem 1985 og 1994 vil nå dette niveau.

Præferencer, bekymringer og holdninger

Individualisme og selvrealisering

Den moderne samfundsudvikling har friset individet – givet større frihed og individualisme (Giddens, 1991). Og stigende velstand har gjort det muligt at bevæge sig længere op i den Maslowske behovspyramide og prioritere højere ordens behov, herunder ikke mindst behov for selv-realisering (Inglehart 1977, 1990). De to ændringer komplementerer hinanden: Individet vælger frit, ubundet af tradition og normer (fx stifte familie og få børn) og tager ansvar for sin egen livsbane. Her vejer selvrealisering tungt, og det kan gøre det mindre attraktivt at få børn – vel at mærke at få børn overhovedet. Begrænsningerne stiger utvivlsomt med antallet af børn, men det store spring er fra nul til ét barn, dvs. spørgsmålet er navnlig relevant i relation til barnløshed.

Hvad der ligger bag, kan ikke undersøges direkte med de spørgsmål, der indgår i Tryghedsmålingerne. Men man kan få et indicium ud fra de højtuddannede, der udgør fortroppen: De er (endnu) mere frisatte, er (endnu) mere velstående end befolkningen som helhed – og mulighederne for selvrealisering er større.

Men ved eftertanke bliver det hurtigt mere kompliceret. Selv-realisering kan være mange ting, herunder karrieremæssige ambitioner. For kvinder har det tidligere kunnet indebære et valg mellem børn/familie og karriere. Men er det blevet hyppigere at vælge mellem børn og karriere, eller er det blevet mere almindeligt at forvente og opnå begge dele?

Samfundsbekymringer

De ovennævnte værdiændringer er langsigtede. Derfor er de ikke umiddelbart de mest plausible til at forklare netop de seneste års markante fald i fertiliteten. Men vi har taget dem med, fordi de ikke sjældent omtales i aktuelle debatter i ind- og udland.

Når det gælder samfundsbekymringer, er der et bedre match i tid. Der har siden 2018/19 været kæmpe fokus på klimaproblemerne, og inden COVID-19 var overstået, kom den russiske invasion i Ukraine – og frygt for, at krigen kunne sprede sig. Det er også en faktor, der ofte nævnes. Kraka (Ahle & Gotfredsen, 2023) har endda sat tal på, men ud fra en problematisk metode med at spørge, om disse problemer påvirker ønsket om at få børn. Her vil det være mere validt at se på den direkte sammenhæng mellem holdninger og konkrete ønsker, planer eller realiserede planer. Uanset metode kan der i øvrigt være problemer med at spørge helt unge, mange år inden spørgsmålet om børn bliver noget, man gør sig seriøse tanker om.

Kønsroller og ligestilling

Som det fremgik ovenfor, endte kvinder født i midten af 1950'erne med at få (lidt) færre børn end både årgangene før og efter. Det er nærliggende, at der kunne være en sammenhæng med mobiliseringen for ligestilling og mod traditionelle kønsroller. Pionererne var ældre, men det var utvivlsomt årgangene fra 1950'erne, der var mest massivt omfattet af mobiliseringen: Det

var i sidste del af 1970'erne og de første år af 1980'erne, mobiliseringen var på sit højeste og nåede bredest ud.

Om den historiske hypotese holder stik, lader sig ikke afklare, men det vil være interessant at se på sammenhængene i dag. Fordi kvindebevægelsen i Norden har været bred og fokuseret på work/life balance, kunne der være grund til at forvente, at ønsker/planer om børn *ikke* er negativt påvirket af ligestillingsholdninger og kritisk syn på kønsroller.

Stress og arbejdsdeling i hjemmet

Stress – eller i hvert fald det, folk *kalder* stress – er blevet lidt af en folkesygdom, og samfundsbekymringen for stress er blevet større. Det kan også regnes med under "præferencer, bekymringer og holdninger", der muligvis kunne påvirke fertiliteten. Men det danner samtidig overgang til mulige barrierer, fordi *selvoplevet* stress bl.a. har at gøre med work/life balance.

Lidt i samme boldgade kunne man analysere betydningen af mistrivsel blandt børn – og samfundsdebatten om problemet.

Personlighedstræk

For fuldstændighedens skyld nævnes også Tryghedsmålingen 2023, der målte en generationsforskel på et af de fem grundlæggende personlighedstræk ("the big five") inden for mainstream personlighedsteori: Følelsesmæssig stabilitet (eller "neuroticism"), jf. Andersen et al. (2023b: 46-53). De yngre generationer var bl.a. mere tilbøjelige til at erklære sig "bekymret, let at stresse" end de ældre var på samme alderstrin, og der skete øjensynligt heller ikke den samme udvikling over livsforløbet frem mod en større stabilitet, som man kunne se for de midaldrende og ældre generationer.

Det kan som nævnt ikke undersøges her, men det er en af de nye muligheder, som Tryghedsmålingerne generelt giver, fordi spørgsmålsbatteriet ofte er med. Og som kan være relevant i samspil med en række samfundsændringer, der netop giver større pres på den følelsesmæssige stabilitet (og/eller måske er medvirkende til de øjensynlige forskydninger i personlighedstrækkene).

Barrierer

Work/life balance

De nordiske velfærdsstater har traditionelt være beskrevet som velfærdsstater, hvor gode, billige og rigelige/garanterede offentlige børnepasningsmuligheder kunne få work/life balance til at gå op – også med to fuldtidsbeskæftigede forældre.

Stigende forekomst af og utryghed over for stress er tegn på, at kabalen ikke helt går op. Og som individuel løsningsstrategi har der i hvert fald været *talt* meget om at få bedre balance

ved at navnlig kvinderne prioriterer familielivet højere. De er jo "free to choose" som frisatte, stærke individer – det kan opleves som et frit valg at nedprioritere arbejdet. Selvom det ikke bidrager til ligestillingen (Smith & Barfod, 2025).

Det er umiddelbart også et frit valg, men der kan ligge mere strukturelle kræfter bag:

- **Kvalitet i daginstitutioner.** Den offentlige servicesektor har været udsat for et meget stærkt økonomisk pres siden 2010. Under ét er de offentlige forbrugsudgifter pr. indbygger ikke steget i perioden 2010-2023, selvom der er blevet mange flere ældre i perioden og stigende udgifter til sundhedsvæsenet. Det har givet et betydeligt pres på resten – hvor daginstitutioner, skoler og ældrepleje vejer tungt
- **Større krav på arbejdet.** Vi skal ikke tage stilling til sudstansen. Men det er i hvert fald en udbredt *forestilling*, at kravene er vokset, og Tryghedsmålingerne viser også en stigende utryghed. Hvilket tyder på, at der er noget om snakken – selvom man ikke kan udelukke andre forklaringer (der rent principielt endda kunne omfatte mindre robusthed mht. at håndtere de krav, der stilles).
- **Større krav til forældre** – eller større krav til sig selv som forældre. Igen er vi uden belæg og uden mulighed for at teste, men for fuldstændighedens skyld tager vi med, at fx Aula ofte omtales som krævende. Og ud over, at "systemet" stiller større krav, kan det også være forældrene, der stiller større krav til sig selv. Medlemmer af regeringen søgte i 2024 med udtalt ringe succes at tale for, at der ikke var noget galt i at hente sine børn i daginstitution kort før lukketid. De negative reaktioner tyder på, at der måske *er* større krav til at kunne opfatte sig selv som en god forældre, end der var tidligere – at normerne har ændret sig.

Økonomi som barriere: Boligpriser, inflation, økonomisk utryghed

Også når det gælder økonomien, kan der være barrierer, og nogle af dem falder ret godt sammen med de tendenser, vi har set i fertiliteten. Igen er der tale om en opregning af mulige forklaringer – hvoraf vi kun kan teste nogle få.

- **Økonomisk utryghed.** Tryghedsmålingerne dokumenterede en markant stigning i den økonomiske utryghed i kølvandet på finanskrisen. Ikke kun pga. krisen som sådan, men måske nok så meget pga. den genopretningspolitik, der blev valgt efter krisen med opstramning af de offentlige finanser. Det er set før, at økonomisk utryghed har negativ effekt på fertiliteten.
- **Inflation og realløn.** Danmark blev ligesom mange andre lande ramt af en voldsom inflation i 2022, der gav et af de største fald i reallønnen i nyere tid. Tilmed var det livsfornødenheder så som fødevarer, der steg mest i pris. Den økonomiske utryghed, der var aftaget i 2018-19, steg pludselig igen.
- **Boligpriser.** Både i ud- og indland nævnes stigende boligpriser ofte som en plausibel forklaring på fertilitetsfaldet. Det er ikke så enkelt at gøre op: Boligpriserne faldt voldsomt under finanskrisen. Herefter steg priserne igen, men det modificeret af stadig faldende renter – indtil kurven vendte i 2022, og der inden længe kom store rentestigninger, uden at det førte til tilsvarende prisfald.

Økonomi som barriere: Børnepasningsudgifter og børnetilskud

Traditionelt har man fremhævet de nordiske lande for børnepasningsordninger af høj kvalitet og lav forældrebetaling. Derudover understøttes naturligvis med kontante børnetilskud, men det gælder også for de allerfleste lande uden for Norden.

Det er ikke et emne, der har været så meget politiseret, men det kunne meget vel tænkes, at høje børnepasningsudgifter og utilstrækkelige stigninger i børnetilskuddet forringer vilkårene, så folk undlader at få børn eller får færre børn, end de egentlig kunne ønske sig. Som vi skal se, er børnetilskud og udgifter til børnepasning en af de parametre, man faktisk har ændret på i nogle af vore nabolande.

Tryghedsmålingernes relevans

Listen kunne gøres længere, men den kan illustrere Tryghedsmålingernes relevans i forhold til problemstillingen. I denne eksplorative pilotundersøgelse kan vi kun tage nogle få af dem op og udbygge på præmisserne for nogle af de andre spørgsmål og hypoteser – navnlig fsv. angår barrierer.

Der ligger dog nogle grundlæggende begrænsninger i nærværende studie, som vi først omtaler, inden vi tager fat på nogle af de emner, som Tryghedsmåling 2024 faktisk kan kaste lys over.

5. Begrænsningerne i 2024-tryghedsmålingen

For lille stikprøve

Som analysen af fertilitetens forskydninger i kapitel 3 viste, er der få kvinder, der for alvor begynder at tænke på børn, inden de er fyldt 25, og selvom der bliver født flere børn end tidligere af kvinder over 40 år, tæller det næsten lige så lidt som for kvinder under 25.

Dermed bliver det et temmelig lille udsnit, vi står tilbage med i kernegrupperne, når udgangspunktet er en befolkningsrepræsentativ survey med godt 3.000 svarpersoner, hvoraf næsten halvdelen er mænd og en stor del er langt forbi den fertile alder. Der bliver ikke mange svarpersoner at analysere på i de vigtigste aldersgrupper af kvinder.

Det giver en ofte meget stor statistisk usikkerhed, og det betyder, at undersøgelsen her ikke kan konkurrere med større og/eller mere målrettede undersøgelser, når problemstillingen og spørgsmålene er de samme.

Hvis man kan måle det samme, slår registerdata naturligvis surveydata. Surveys med store stikprøver slår dem med mindre. Surveys målrettet kvinder slår surveys, der omfatter lige mange kvinder og mænd. Og surveys målrettet 25-40-årige slår surveys til hele befolkningen. Vi har alligevel valgt at bringe en række hovedresultater også på områder, hvor der langt hen ad vejen findes andre og bedre data. Nogle gange kan det ses som et beskedent ekstra supplement, andre gange kan man notere, at lidt forskellige spørgsmål eller opgørelsesmetoder giver lignende – eller nogle gange lidt afvigende - resultater.

For få spørgsmål

Stikprøvestørrelsen og -sammensætningen er ikke den eneste begrænsning. Den anden er skrappe begrænsninger på, hvor mange spørgsmål, der kunne stilles – i og med, at undersøgelsen her også skulle belyse så mange andre spørgsmål.

I forbindelse med en større sparerrunde i spørgeskemaet forsvandt desværre også noget utilsigtet et spørgsmål om ønsket antal børn. Som det vil fremgå, har vi dog ud fra kombination af andre spørgsmål kunnet konstruere en relevant erstatning herfor.

Den største værdi, der kan tilføjes med nærværende analyse er dog, at vi kan medtage nogle spørgsmål, som indgår i Tryghedsmålingerne, men normalt ikke i undersøgelser af fertilitet – eksempelvis hvilken betydning samfundsbekymringer og en række former for utryghed har for planerne eller ønskerne om at få (flere) børn. Som skitseret i oversigten om mulige forklaringer, er der mange af disse, der vedrører tryghed, trivsel og samfundsbekymringer, bekymringer og trivsel. Hertil kommer syn på og erfaringer med kønsroller og ligestilling. Til gengæld er det desværre sparsomt med standardspørgsmålene fra Tryghedsmålingerne i netop denne undersøgelse.²⁴

²⁴ For særligt interesserede vil der dog være mulighed for at koble med tidligere undersøgelser, fordi en ret stor del af svarpersonerne er gengangere fra tidligere Tryghedsmålinger.

6. Planlagt og realiseret familiestørrelse

Som nævnt udgik spørgsmålet om *ønsket* antal børn delvist utilsigtet i en sparerunde. Som en slags erstatning kan vi bruge spørgsmålene om faktiske og planlagte (biologiske) børn i undersøgelsen. De er her taget direkte fra *Generation & Gender projektets* spørgeskema. Det er anvendt i mange lande, og man bør sjældent eksperimentere med hjemmelavede ændringer, der samtidig ødelægger sammenligneligheden. Det batteri, der er indgået, er vist i boks 1.

BOKS 1
[q85] Hvor mange biologiske børn har du? (Fra 1. Ingen børn til 5. Flere end tre børn)
if age=18-49 [q85_2] Har du planer om at få et barn i løbet af de næste 3 år? Medregn kun biologiske børn. (Fra 1. Helt sikkert ikke til 5. Helt sikkert)
if age=18-49 [q85_3] Hvis man antager, at du ikke får et barn inden for de næste 3 år, har du så planer om at få (flere) børn overhovedet? (Fra 1. Helt sikkert ikke til 5. Helt sikkert)
if age=18-49 [q85_4] Hvor mange flere børn inklusive biologiske og adopterede børn - har du planer om at få i alt? (Uden at medregne børn, du evt. allerede måtte have) (Fra 1. Ingen børn til 5. Flere end tre børn)

Det er i mange sammenhænge hensigtsmæssigt at kombinere disse spørgsmål, der har noget forskellig betydning for forskellige svargrupper, alt efter hvor de er i livscyklens. Vi har således dannet en variabel med planlagt/realiseret antal børn. For de ældre respondenter over 50 år angiver variabelen, hvor mange (biologiske) børn, de har. For 18-49-årige angiver variabelen, hvor mange de planlægger at få i alt – uanset om de er før, midt i, eller efter den livsfase, hvor de får børn.

Herudfra kan man f.eks. også se på planlagt/realiseret barnløshed, og man kan sammenligne andelen i forskellige generationer, der har eller planlægger at få (mindst) tre børn.²⁵

Variablen fungerer delvist som erstatning for det spørgsmål om *ønsket* antal børn, der ikke kom med i spørgeskemaet. Det måler ikke helt det samme. Der er forskel på ønsker og planer: Planerne bøjer af i forhold til de givne vilkår (sociale, økonomiske, pardannelse osv.), og for nogle giver det ikke (længere) mening at tale om planer, uanset hvilke ønsker de måtte have haft. For de yngste er mødet med realiteterne endnu ikke en begrænsning – til gengæld kan nogle være på for lang mental afstand til overhovedet at kunne forholde sig til spørgsmålet.

²⁵ Naturligvis ikke uden forbehold. Der lever i dag et ukendt antal barn nummer tre, fire osv., som næppe var planlagt på forhånd – og i de ældre generationer utvivlsomt mange førstefødte, hvis forældre var meget unge, da de blev født. Der kan også være unge med drømme om en stor børneflokk, der ændrer planer efter søvnløse nætter med de første.

Håndtering af ikke valide svar

Det viste sig imidlertid undervejs, at et ikke ubetydeligt antal svarpersoner havde givet åbenlyst forkerte svar, fordi de havde overset parentesens i spørgsmålet *Hvor mange flere børn inklusive biologiske og adopterede børn - har du planer om at få i alt? (Uden at medregne børn, du evt. allerede måtte have)*. Det kunne eksempelvis være svarpersoner omkring de 40 med tre børn, som angiveligt havde planer om at få tre mere.

Gennem en temmelig omstændelig procedure, der kombinerer svarene fra alle spørgsmålene, var det dog muligt at lave en sammensat **variabel for planlagt/realiseret familiestørrelse**: Ingen børn, et barn, to børn, tre børn, fire børn eller flere. For de yngste udtrykker det udelukkende planer. For svarpersoner over 50 angiver variablen ganske enkelt det antal biologiske børn, de har. Og for de svarpersoner, der har børn, men kan få flere, angiver variablen summen af det antal børn, de allerede har, og det antal, de planlægger at få yderligere. Men korrigeret for fejlsvare.

Proceduren er mere udførligt beskrevet i **Appendiks 1**.

Vi benytter mest nedenstående variabel, hvor 3 eller flere børn er slået sammen til én kategori, jf. Tabel 6.1.

Tabel 6.1. Planlagt/realiseret familiestørrelse: Antal børn.

Planfamilie243	Antal	Procent	Valid Percent
0 ingen børn	610	19,9	20,5
1 barn	456	14,9	15,3
2 børn	1262	41,2	42,5
3 eller flere børn	643	21,0	21,6
Total	2971	96,9	100,0
Missing	95	3,1	
Total	3066	100,0	

(variabel: planfamilie243)

En opdeling på køn bekræfter det ovenfor omtalte hovedmønster: At flere mænd end kvinder ender barnløse. Det er ikke nødvendigvis planlagt for de unge mænds vedkommende, men sådan ender det. Dermed stemmer kønsforskellen i planlagt/realiseret barnløshed rimeligt overens med, at forskellen for 50-årige og derover ligger på omkring 8 procentpoint (9 procentpoint for 45-årige, jf. tallene fra Danmarks Statistik i Figur 3.5 ovenfor).

Tabel 6.2. Planlagt/realiseret antal børn, opdelt på køn

planfamilie243	gender Køn		Total
	1 Kvinde	2 Mand	
0 ingen børn	18,5	23,3	20,9
1 barn	14,6	15,8	15,2
2 børn	43,4	41,2	42,3
3 eller flere børn	23,4	19,8	21,6
Total	100,0	100,0	100,0
(N)	1495	1473	2968

Et interessant spørgsmål er, om unge mennesker i højere grad end tidligere planlægger barnløshed – det være sig af skræk for fremtiden eller fordi børn kan være i vejen for

selvrealisering i en verden fuld af mere spændende muligheder. Det undersøger vi mere detaljeret i næste kapitel. Her giver vi blot oversigterne.

Et lige så interessant spørgsmål er, om de yngre generationer er på vej til helt at droppe ideen om at få tre børn eller flere. Som påpeget i kapitel 4: Hvis ikke en stor andel af kvinderne også fremover får tre børn eller flere, kan man godt skyde en hvid pind efter muligheden for igen at nærme sig den fertilitet på omkring 1,90, som Danmark havde kurs imod indtil omkring 2020.

Derfor har vi opdelt svarene på alder i Tabel 6.3.

Tabel 6.3. Planlagt/realiseret antal børn, opdelt på alder. Mænd og kvinder i alt.

planfamilie243	alder8								Total
	1 18-19 år	2 20-24 år	3 25-29 år	4 30-39 år	5 40-49 år	6 50-59 år	7 60-65 år	8 66 år +	
0 ingen børn	19,1	16,6	18,3	23,2	25,1	27,1	21,5	14,5	20,9
1 barn	2,9	3,1	8,0	13,6	17,4	18,2	17,2	18,5	15,2
2 børn	52,9	57,7	50,2	40,9	39,1	35,2	39,0	44,2	42,4
3 eller flere børn	25,0	22,7	23,6	22,4	18,5	19,5	22,4	22,8	21,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
(N)	68	163	263	501	443	457	344	729	2968

Anm. I denne og de følgende tabeller er normalt ikke afrundet til hele procenter, selvom stikprøveusikkerheden burde tilsige det.

Vore data viser ikke tegn på, at det skulle være gået af mode at få børn blandt de unge – selvom de ikke er så unge, når de får dem. Andelen, der ikke planlægger børn, ligger lavere blandt de 18-29-årige i stikprøven end blandt de ældre aldersgrupper. Det skal ikke tillægges betydning, for der er (jf. oplysningerne fra Danmarks Statistik ovenfor) ”for mange” barnløse i stikprøvens fire aldersgrupper 30-65 år. Antagelig må det dreje sig om, at der er en vis fraselektion af folk med børn (og børnebørn), fx fordi de har mindre tid til at deltage i internetpaneler.²⁶

Vi kan altså ingenlunde slutte, at vi skulle gå mod *mindre* barnløshed blandt de unge – og det bør lægges til, at folk, der bliver ufrivilligt barnløse af biologiske grunde, nok typisk først opdager det i 30’erne. Der kan også være dem, der ikke ender med at finde en partner ”i tide” – hvilket de fleste næppe har som fremtidsforventning, selvom de er single i 20’erne. Kort sagt kommer der nogle gange ufrivillig barnløshed oven i den frivillige, som de 18-29-årige giver udtryk for, når de svarer ”ingen børn”. Men det afgørende er, at vore data ikke viser tegn på, at frivillig barnløshed skulle brede sig som modefænomen eller ny norm blandt de unge. Endda ikke, selvom det kunne være meget ”let” at svare ”nul børn” for de 18-24-årige, for hvem spørgsmålet typisk er alt andet end aktuelt.

Overraskende nok viser vore data heller ingen tegn på, at unge har opgivet tanken om tre børn eller flere. Faktisk er der i stikprøven lidt flere 18-29-årige, der planlægger mindst 3 børn, end der er blandt de 40-59-årige. Det skal ikke tolkes som forvarsel om et børneboom. Øjensynligt er forældre med 3 børn underrepræsenteret i det Danmarkspanel, som stikprøven er trukket fra – eller i bortfaldet. Internationalt er der faldende tendens til 3 børn eller flere (Zeman et al., 2018). Men vore data viser ingen svækkelse af drømmen om en børneflokk på tre eller flere.

²⁶ Det er rent hypotetisk. Men det er en mulig forklaring – og det er en underrepræsentation, der godt kan ”gå under radaren”, fordi det ikke er en af de variable, man vejer på. Der viste sig som beskrevet i hovedrapporten også en uventet diskrepans mellem andelen af gifte mænd og kvinder.

Om drømmen går i opfyldelse, er en anden sag. Mange af de 18-29-årige er sig nok ikke helt bevidst, hvor mange ressourcemæssige begrænsninger – tid og/eller penge – der kan være forbundet med at få mere end to børn. Og nogle ender ufrivilligt med ikke at få nogen.

Der er også en anden ufrivillig begrænsning, som mange løber ind i. Næsten ingen 18-24-årige og kun få 25-29-årige angiver, at de stiler mod ét barn. Det er stadig – måske mere end nogen sinde – en stærk norm, at skal man have børn, så skal man have to. Men både oplysningerne fra Danmarks Statistik i kapitel 3 og survey-resultaterne her viser, at det for ganske mange ikke går som planlagt, så de ender med kun et få ét barn. Hvad der er årsagerne, fortæller vore data ikke noget om, men det forekommer plausibelt, at brudte parforhold kan være en af dem.

Antallet af observationer bliver noget mindre, når man også opdeler på køn, men lad os med denne begrænsning se på en knap så findelt aldersinddeling. Der knytter sig af gode grunde en særlig interesse til kvindernes svar.

Tabel 6.4. Planlagt/realiseret antal børn, opdelt på køn og alder

	planfamilie ²⁴³	alder ⁵ tiårs til 60+					Total
		1 18-29	2 30-39	3 40-49	4 50-59	5 60+	
1 Kvinde	0 ingen børn	18,4	23,7	26,1	23,6	11,0	18,5
	1 barn	5,2	14,6	18,3	16,4	18,4	14,7
	2 børn	53,1	39,8	33,9	35,5	46,1	43,3
	3 eller flere børn	23,3	21,9	21,7	24,5	24,4	23,4
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(N)	305	274	180	220	516	1495
2 Mand	0 ingen børn	16,8	22,5	24,7	30,5	22,2	23,3
	1 barn	6,8	12,3	16,7	19,9	17,8	15,7
	2 børn	52,4	42,3	42,2	34,7	39,1	41,2
	3 eller flere børn	24,1	22,9	16,3	14,8	20,9	19,8
	Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(N)	191	227	263	236	555	1472

Tabel 6.4 tilføjer dog ikke meget nyt, bortset fra én ting: Det er bemærkelsesværdigt, at de 18-29 årige mænd og kvinder har stort set identiske planer om, hvor mange børn, de vil have. Det går dem bare forskelligt, fordi en langt større andel af mændene ender som barnløse. Præferencerne ser ud til at være de samme – der er bare mange flere mænd end kvinder, der ikke får opfyldt deres ønsker og forventninger til tilværelsen på det punkt.

Inden vi går videre med analyse af begrænsning af lysten til eller mulighederne for at få (flere) børn, skal vi i kapitel 7 kort se på de overvejelser, folk gør sig om ulemper og fordele.

7. Konsekvenser af at få (flere) børn

Det er velkendt, at livsfasen med børn typisk er den livsfase, hvor folk er mindst lykkelige eller tilfredse med tilværelsen. Som omtalt i kapitel 4 har individualisme og selv-realisering i årtier været erkendt som værdiændringer, der næres af stigende velstand. Og for dem, der er knapt så højt oppe i behovspyramiden, kan afsavn være nok så påtrængende. Børn tærer på ressourcerne, både økonomisk og tidsmæssigt. Det kan være svært at få både pengene og tiden til at slå til. Og det er ikke blevet nemmere i de senere år.

Men hvordan ser potentielle mødre og fædre til børn/endnu et barn på det? Det spørgsmål, vi har medtaget, er ikke nyt, men taget direkte fra Generation & Gender projektets spørgeskema. Selvom vores stikprøve af 18-49-årige ikke er imponerende stor, præsenterer vi alligevel resultaterne, der i det mindste har den "added value", at de er dugfriske og indsamlet, efter at inflationskrise, højere boligpriser og rentestigninger har tæret på de økonomiske ressourcer i 2022-24. Forbrugertilliden er primo 2025 stadig lav, men den har endda været nede på det laveste niveau, der nogen sinde er målt siden starten for et halvt århundrede siden.

if age=18-49

[q85_5] Selvom du måske ikke har planer om at få et/endnu et barn, vil vi gerne spørge ind til din holdning til emnet. Forestil dig, at du inden for de næste 3 år får et/endnu et barn, og hvilken effekt det vil have på dit liv.

1. muligheden for at gøre, hvad du vil
2. mængden af penge, du har til rådighed
3. muligheden for at realisere andre mål i livet
4. glæden og tilfredsstillelsen, du oplever ved livet
5. dine jobmuligheder
6. din partners jobmuligheder
7. den omsorg og sikkerhed, du kan få i alderdommen
8. nærheden mellem dig og din partner

Vi kan starte med lige at lave en faktoranalyse af svarene. Resultaterne er vist i Tabel 7.1.

Tabel 7.1. Faktoranalyse af vurdering af effekterne ved at få (endnu) et barn inden for de næste 3 år. 18-49-årige. Mænd og Kvinder.

	Component	
	1	2
Eigenvalue	3.858	1.305
% af varians	48,2	16,3
Kumulativ % af varians	48,2	64,5
q85_5_1 muligheden for at gøre, hvad du vil	,879	-,064
q85_5_2 mængden af penge, du har til rådighed	,912	-,177
q85_5_3 muligheden for at realisere andre mål i livet	,742	,177
q85_5_4 glæden og tilfredsstillelsen, du oplever ved livet	,144	,743
q85_5_5 dine jobmuligheder	,683	,090
q85_5_6 din partners jobmuligheder	,521	,251
q85_5_7 den omsorg og sikkerhed, du kan få i alderdommen	-,146	,895
q85_5_8 nærheden mellem dig og din partner	,150	,747

Oblimin rotation. Rotation converged in 5 iterations.

Spørgsmålene giver en simpel og robust to-faktor løsning. Den første faktor eller dimension vedrører frihed og muligheder (penge, frihed, selvrealisering og jobmuligheder). Det er sådan set (post-materiel) selvrealisering og materielle behov på en og samme faktor. Den anden

vedrører det, man kan kalde Kærlighed, eksistentiel tryghed, mening: Forventning om glæde og tilfredsstillelse ved livet, nærhed med sin partner, og – med en måske overraskende høj factor loading – forventning om omsorg og sikkerhed i alderdommen. Modsat situationen i mange u-lande, må man i dansk sammenhæng nok forvente, at det mere er den emotionelle end den økonomiske side af trygheden og omsorgen, der tænkes på. Spørgsmålet giver da heller ingen loading på den første faktor, hvor netop penge scorer allerhøjest.

Vi omgrupperer lige en smule på rækkefølgen, så vi først tager de spørgsmål, der loader på faktor 1 (økonomi, frihed, muligheder), dernæst dem, der loader på faktor 2 (kærlighed, tryghed, mening). Og så ser vi på, hvordan svarene afhænger af folks planer om selv at få (flere) børn inden for de næste tre år.

Tabel 7.2. Effekt på ”muligheden for at gøre, hvad du vil”. 18-49 årige mænd og kvinder.¹⁾²⁾

q85_2 Har du planer om at få et barn i løbet af de næste 3 år? Medregn kun biologiske børn.	q85_5 1 muligheden for at gøre, hvad du vil					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3 Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	1,1	2,8	23,0	36,4	36,8	756
2 Sandsynligvis ikke	0,4	8,3	33,5	43,0	14,9	242
3 Hverken eller	2,2	7,9	38,1	41,7	10,1	139
4 Sandsynligvis	1,6	13,5	36,8	40,0	8,1	185
5. Helt sikkert	3,8	12,7	38,0	38,0	7,6	158
Total	1,4	6,8	30,1	38,4	23,4	1537
Eta = .323						

¹⁾ Det er en hurtig oversigt med kommentarer, så der er ikke foretaget afrunding til hele procenter i denne og de følgende tabeller, selvom det skal understreges, at stikprøvestørrelsen ikke berettiger til at regne i decimaler.

²⁾ Vi har udeladt 56 svarpersoner, der ikke ønskede at svare på planerne om børn inden for de næste tre år. De indgår dog i totaltallene i nederste linje

Først muligheden for at gøre, hvad man vil. Der er en stærk sammenhæng med planerne om at få børn, så der er markant færre blandt de (sandsynligvis) vordende forældre, der svarer ”meget værre” og endda nogle stykker, som forventer en forbedring. Men næsten halvdelen svarer, at det bliver værre – folk ved godt, at det koster på friheden. Det afholder dem dog ikke nødvendigvis fra at planlægge familie(udvidelse).

Tabel 7.3. Effekt på ”muligheden for at realisere andre mål i livet”. 18-49 årige mænd og kvinder.

q85_2 Har du planer...	q85_5 3 muligheden for at realisere andre mål i livet					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3. Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	1,1	1,8	31,8	36,1	29,2	758
2 Sandsynligvis ikke	1,2	7,4	43,4	41,3	6,6	242
3 Hverken eller	4,3	7,9	49,3	32,1	6,4	140
4 Sandsynligvis	3,2	15,7	48,6	27,0	5,4	185
5 Helt sikkert	5,7	19,6	48,1	21,5	5,1	158
Total	2,3	7,3	39,0	34,1	17,3	1540
Eta=.375						

Mens 62 % af alle mener, børn hæmmer muligheden for at gøre, hvad man vil, er det kun 51 %, der mener, det begrænser muligheden for at realisere andre mål i livet, hvis de skulle få børn inden for de næste tre år. En undtagelse er unge studerende, der vejer godt til blandt dem, der ”helt sikkert ikke” har planer. De, der ”helt sikkert” ikke vil have børn lige med det første,

fremstår næsten skræmte ved tanken, og sammenhængen mellem vurderinger og planer er endnu stærkere end på det foregående spørgsmål. Til gengæld er den gruppe, der sandsynligvis eller helt sikkert planlægger børn inden længe, ikke ret bekymrede for skaden mht. at realisere andre mål i livet. Hvilket de sådan set heller ikke burde være ifølge de politiske målsætninger, man i årtier har haft for familiepolitikken. Vi skal ikke gå mere i dybden med spørgsmålet her, men blot fremhæve en simpel, men vigtig pointe: Tabellen fortæller nok først og fremmest, at *folk får børn, når de er parate til det*.

Det er lidt de samme argumenter, vi kan trække frem for at forklare, at vi ikke finder så store bekymringer, når det gælder vurdering af effekt på jobmuligheder, jf. Tabel 7.4 og 7.5. Her er der kun 1/3 af svarpersonerne, der føler, de vil være værre stillet – og kun hver femte er bekymret for partneren. Sammenhængen mellem planer og vurderinger er også svagere end ovenfor. Det har i endnu højere grad været en politisk målsætning, at graviditet og fødsel ikke skulle skade jobmuligheder. Målsætningen er der politisk konsensus om, og der har været kritik, hver gang der dukkede eksempler op på, at det *havde* effekt. Endelig spiller det måske også ind, at arbejdsløsheden i længere tid har været historisk lav.

Tabel 7.4. Effekt på "dine jobmuligheder". 18-49 årige mænd og kvinder.

q85 2 Har du planer...	q85 5 5 dine jobmuligheder					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3. Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	0,8	2,1	60,7	23,7	12,7	756
2 Sandsynligvis ikke	0,8	2,5	62,4	28,5	5,8	242
3 Hverken eller	1,4	5,7	65,7	23,6	3,6	140
4 Sandsynligvis	3,8	9,2	64,1	19,6	3,3	184
5 Helt sikkert	2,5	10,1	64,8	19,5	3,1	159
Total	1,6	4,4	62,1	23,6	8,3	1537
Eta=.195						

Tabel 7.5. Effekt på "din partners jobmuligheder". 18-49 årige mænd og kvinder.

q85 2 Har du planer...	q85 5 6 din partners jobmuligheder					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3. Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	0,5	2,6	71,9	14,7	10,3	757
2 Sandsynligvis ikke	0,8	3,7	78,5	14,5	2,5	242
3 Hverken eller	0,7	5,8	77,0	13,7	2,9	139
4 Sandsynligvis	2,7	9,2	74,6	13,5	0,0	185
5 Helt sikkert	7,0	11,4	67,7	12,7	1,3	158
Total	1,8	4,8	73,5	14,0	6,0	1537
Eta=.225						

Nu havde det måske været mere hensigtsmæssigt at spørge om *karrieremæssige* ambitioner, for "jobmuligheder" betyder jo umiddelbart blot "beskæftigelse", og for de fleste – måske bortset fra nyuddannede – er det p.t. ikke det store problem.

Den variabel, der loader højest på den første dimension, er effekten på "mængden af penge, du har til rådighed". Her er korrelationen mellem planer og vurderinger kun moderat, jf. Tabel 7.6. Det skyldes dog ikke, at økonomien ikke anses for et problem. Effekten vurderes i høj grad at være negativ, *også* blandt de kommende forældre. To tredjedele af dem, der "helt sikkert" vil have et barn (mere) inden for de næste tre år, er bevidste om, at det forværrer deres økonomi.

Dog ikke i katastrofal grad – til gengæld er der 34 %, der angiver ”meget værre” blandt dem, der ”helt sikkert ikke” planlægger børn inden for de næste tre år.

Tabel 7.6. Effekt på ”mængden af penge, du har til rådighed”. 18-49 årige mænd og kvinder.

q85_2 Har du planer...?	q85_5 2 mængden af penge, du har til rådighed					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3 Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	1,2	1,8	22,6	40,6	33,8	757
2 Sandsynligvis ikke	0,4	6,6	21,5	54,1	17,4	242
3 Hverken eller	0,7	9,4	25,9	52,5	11,5	139
4 Sandsynligvis	1,1	7,6	33,0	48,1	10,3	185
5 Helt sikkert	1,3	10,7	22,6	56,0	9,4	159
Total	1,1	5,0	24,9	45,8	23,2	1538
Eta=.232						

Økonomien er en af de faktorer, som det offentlige kan gøre noget ved. Og på dette punkt er også der en politisk konsensus om, at børnefamilier ikke skal stilles for dårligt, men hensynet til børnefamiliernes økonomi har ikke været så højt på dagsordenen som tidligere.

Det, der motiverer

Mens de ovenstående vurderinger mest vedrører omkostningerne ved at få (flere) børn, drejer de sidste sig om glæderne.

Tabel 7.7. Effekt på ”glæden og tilfredsstillelsen, du oplever ved livet”. 18-49 årige mænd og kvinder.

q85_2 Har du planer...	q85_5 4 glæden og tilfredsstillelsen, du oplever ved livet					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3. Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	6,2	18,3	45,0	16,0	14,6	756
2 Sandsynligvis ikke	14,0	45,5	33,5	5,0	2,1	242
3 Hverken eller	14,4	42,4	38,8	3,6	0,7	139
4 Sandsynligvis	22,7	43,8	30,8	2,7	0,0	185
5 Helt sikkert	43,7	37,3	15,2	3,2	0,6	158
Total	14,5	30,1	37,7	9,8	7,9	1536
Eta=.458						

De allermest positive vurderinger – og den stærkeste sammenhæng med planer om at få børn inden for de næste tre år – finder man, når det gælder ”glæden og tilfredsstillelsen, du oplever ved livet”. Det tæller stort set udelukkende på positivsiden hos dem, der ”helt sikkert” vil have (flere) børn i den nærmeste fremtid. Men også 60 % af dem, der ”sandsynligvis ikke” vil kaste sig ud i sådanne planer, mener, de ville opleve ”større glæde og tilfredsstillelse ved livet” – kun 7 % mener, det ville trække nedad.

Det tyder på en fortsat stærkt dominerende forestilling om, at børn hører til det gode liv. Erfaringerne fra lykke- og tilfredshedsmålinger kunne umiddelbart tolkes anderledes, for der sker typisk et fald i lykke og tilfredshed i den livsfase, hvor folk får børn – og det genoprettes så, når børnene flyver fra reden. Disse resultater har endda været så meget omtalt, at nogle af svarpersonerne sikkert har læst overskrifterne. Men svarene bygger næppe på ren illusion –

derimod nok mere på, at børn af det store flertal opfattes som del af "det gode liv", et meningsfuldt liv – eller *eudaimonia*, som Aristoteles kaldte det (Lolle & Goul Andersen, 2019).

Tabel 7.8. Effekt på "nærheden mellem dig og din partner". 18-49 årige mænd og kvinder.

q85 2 Har du planer...	q85 5 8 nærheden mellem dig og din partner					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3. Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	3,7	11,2	53,0	19,4	12,7	757
2 Sandsynligvis ikke	7,4	26,4	49,6	14,9	1,7	242
3 Hverken eller	8,6	29,3	51,4	9,3	1,4	140
4 Sandsynligvis	9,7	29,6	50,5	8,6	1,6	186
5 Helt sikkert	21,5	29,7	38,0	8,9	1,9	158
Total	7,3	19,8	50,6	15,1	7,2	1539
Eta=.333						

Lidt længere ud i håbefuldheden kommer vi måske, når det gælder "nærheden mellem dig og din partner". Flertallet af de svarpersoner, der helt sikkert vil have børn i den nærmeste fremtid, mener, det vil blive bedre – og kun 11 %, at det vil blive værre. Man kan forestille sig, at cifrene ville være en smule mere negative, hvis man havde spurgt forældre til 0- eller 1-årige, hvordan det så var gået. Men tallene viser dog ikke den totale romantiske overgivelse. Det er måske lige så bemærkelsesværdigt, at det kun er et beskedent flertal (51 %) af dem, der helt sikkert vil have børn inden for de næste tre år, der forventer større nærhed. Næsten lige så mange venter ingen ændring eller i enkelte tilfælde endda en forværring.

Tabel 7.9. Effekt på "den omsorg og sikkerhed, du kan få i alderdommen". 18-49 årige mænd og kvinder.

q85 2 Har du planer...	q85 5 7 omsorg og sikkerhed i alderdommen					N(=100%)
	1 Meget bedre	2 Bedre	3. Hverken eller	4 Værre	5 Meget værre	
1 Helt sikkert ikke	4,8	22,4	61,0	6,0	6,0	756
2 Sandsynligvis ikke	10,3	35,1	50,8	3,3	0,4	242
3 Hverken eller	10,1	39,6	44,6	5,0	0,7	139
4 Sandsynligvis	9,7	40,0	44,3	5,4	0,5	185
5 Helt sikkert	17,7	39,9	38,6	3,2	0,6	158
Total	8,2	30,1	53,2	5,2	3,3	1536
Eta=.255						

Den vurdering, der loader højest på den anden faktor i faktoranalysen ovenfor, er effekten på "den omsorg og sikkerhed, du kan få i alderdommen". Hvor det som sagt nok mere drejer sig om følelser og emotionel tryghed end om økonomisk sikkerhed og basal pleje.²⁷ Trods den høje loading finder vi dog ikke de helt store cifre for forventninger om forbedringer, og kun en moderat sammenhæng mellem aktuelle planer om at få (flere) børn og syn på, hvad det vil betyde for alderdommen.

²⁷ I nogle lande er der dog politiske håb om eller forsøg på at vælte mere af det plejeopgaven tilbage på de pårørende, evt. i form af obligatorisk "frivilligt" arbejde (sic!) på plejekrævende forældres institution – efter at bevægelsen i de fleste lande i mange årtier entydigt var mod mere samfundsansvar for denne opgave.

Har de økonomiske vurderinger betydning for planerne?

Som nævnt kan vi prøve at ”presse” maksimal information ud af data for at undersøge, om økonomien har betydning for det, der engang blev kaldt ”kampen om det tredje barn”. Det er nemlig den mest nærliggende test.

Om folk overhovedet ønsker børn eller ej, er et andet spørgsmål – og vi har allerede set indikationer af, at det ikke kun er *ønsket* om børn, der er afgørende. Der kan være biologiske faktorer og mange andre forhold i livet, der gør, at ønsker om børn alligevel ikke bliver realiseret.

Når det gælder barn nummer to, ser det ud til, at normen om to børn (frem for enebarn) er så stærk, at det hovedsagelig er andre faktorer, der er afgørende for, at det ender med kun ét barn. Økonomien er formentlig sekundær, og der er i øvrigt heller ingen tegn i vore data overhovedet på, at det skulle spille ind.

Derfor er det nok for folk med to (eller flere) børn, spørgsmålet om økonomiske begrænsninger for et barn ekstra er mest relevant. Og så er det nok mest hensigtsmæssigt at afgrænse til aldersgruppen under 40 år. Selvom fertiliteten blandt 40-44-årige nu har overhalet 20-24-årige, er det først og fremmest udtryk for, at fertiliteten blandt de 20-24-årige er faldet så dramatisk. I øvrigt kunne man spørge, om vi burde have en nederste aldersgrænse i analysen, men det forekommer helt overflødigt, når vi taler om svarpersoner, der i forvejen har to børn.

Som det fremgår af kapitel 14 nedenfor, finder vi næsten ingen effekt af økonomisk utryghed på planerne om at få et ekstra barn.²⁸ Vi finder i øvrigt heller ingen effekt af utrygheden over for, at en uforudset udgift skulle vælte budgettet.

Tilbage står den variabel, der er præsenteret her: Om et ekstra barn vil gøre økonomien værre.

Og der *finder* vi faktisk en effekt, jf. Tabel 7.10. Blandt dem, der svarer uændret (eller bedre), er der 46 %, der planlægger et barn mere (inden for tre år eller senere). Blandt det flertal, der svarer værre, er andelen kun godt det halve – 26 %.

Tabel 7.10 Andel af 18-39-årige med mindst to børn, der planlægger et barn mere¹⁾, opdelt efter vurdering af, hvordan det ville påvirke økonomien.

q85 5 2 effekt på økonomien	Andel (i %), der planlægger et barn mere	(N)
Ingen ændring (eller bedre)	46	54
Værre eller meget værre	26	132

¹⁾ Inden for de næste tre år – eller senere.

Det er nok et mere velegnet mål end økonomisk utryghed (eller frygt for, at uforudsete udgifter kan få budgettet til at ramle), for det kan jo netop være for at undgå at bringe sig i den situation, man ikke vil have et barn mere. Desværre mangler vi et spørgsmål om, hvor mange børn folk ville ønske

²⁸ Den lille gruppe, der betegner sig selv som ”meget økonomisk utryg”, afviger dog, også på spørgsmålet om faktisk/planlagt antal børn. 41 % af de 30-49-årige i denne kategori har eller planlægger ingen børn. Men antallet af svarpersoner er så lille (N=39), at forskellen ikke kan tillægges betydning, og desuden ser det ud til, at det ikke mindst er bagvedliggende helbredsmæssige og sociale faktorer, der giver udslaget.

/ ville have ønsket for at kunne sige noget mere definitivt (men så ville vi komme yderligere i bekneb med antal svarpersoner).

Tallene *bekræfter* i det mindste, at vurdering af de økonomiske konsekvenser har betydning – måske endda temmelig stor betydning. Og som omtalt ovenfor har det afgørende betydning for, om fertiliteten kan *nærme sig* reproduktionsniveau eller ligger håbløst under, at rigtig mange vælger at få *mere end to* børn.

Alt i alt peger resultaterne på, at det kunne være relevant at bore dybere i de økonomiske forhold hos nuværende eller potentielle børnefamilier. Men det er metodisk faktisk overraskende svært, jf. kapitel 14. Her har vi imidlertid vist et eksempel på et design, der forekommer velegnet til lige præcis at undersøge økonomiens betydning for tilvalget af et tredje barn.

8. Aktivt fravalg af børn?

Aktivt fravalg af børn nævnes både i den offentlige debat og i den internationale litteratur som en mulig forklaring på faldende fertilitet. Det kan være fordi nye generationer foretrækker noget andet – frihed og selvrealisering – eller pga. truende samfundsproblemer, der for nogle sætter spørgsmålstegn ved, om det er forsvarligt at sætte børn i verden.

Aktivt fravalg af børn pga. frihed og selvrealisering?

Faktisk har barnløshed været stigende i mange lande. Danmark hører til de lande, hvor der er færrest barnløse, og sådan har det været i mange årtier (Sobotka, 2017). Opgørelserne fra Danmarks Statistik viste ganske vist en højere andel barnløse kvinder for de generationer, der er født siden midten af 1950'erne, sammenlignet med generationerne født i 1930'erne og 1940'erne. Men der er ingen stigning i barnløsheden for de generationer af kvinder, der er født fra midten af 1950'erne til begyndelsen af 1980'erne (jf. kapitel 3).

Hvordan det vil gå for de generationer af kvinder, der i dag er under 40 år, kan vi ifølge sagens natur ikke vide endnu. Men svarene fra Tryghedsmålingen i kapitel 6 viste ingen tegn på, at frivillig barnløshed er kommet på mode blandt de yngre generationer af kvinder.

Umiddelbart peger det altså ikke retning af, at trangen til frihed og selvrealisering overgår ønsket om at få børn. Det styrkes yderligere af undersøgelser, der viser en *faldende* andel barnløse blandt højtuddannede kvinder, som ellers "burde" være dem, der var mest modtagelige (Comolli et al., 2021).

Når det er gået i retning mod *færre* barnløse blandt højtuddannede kvinder, er en nærliggende forklaring, at den form for selvrealisering, der ligger i at forfølge en karriere, ikke i samme grad som tidligere indebærer, at man må vælge. Godt nok er der stadig en stor *birth penalty* / "fødselsstraf" på karriere og indkomstudvikling (Kleven, Landais & Søgaard, 2019). Men selve navngivningen viser, at den af mange opfattes som illegitim. Og selvom kvinder forbigås til de højeste ledelsesposter, vælger de hverken børn eller karriere fra. Der har da også i mere end et halvt århundrede været kæmpet hårdt for at gøre arbejde og familieliv forenelige.

Aktivt fravalg af børn pga. samfundsbekymringer?

Men hvad så med fravalg af børn ud fra samfundsbekymringer eller -hensyn? Det er også indgået i den offentlige debat som en faktor, der kan få folk til at fravælge børn. Der er store samfundsproblemer, som kan bekymre – herunder på børnenes vegne: I disse år først og fremmest klimaproblemer, krig og internationale/militære spændinger, ikke mindst efter Ruslands invasion i Ukraine 2022. Efter dataindsamlingens afslutning har statsministeren endda omtalt de nuværende spændinger og krigstrusler som de alvorligste i hendes tid.

Kraka (Ahle & Gotfredsen, 2023) har spurgt, om det påvirkede unges lyst til at få børn – og fået det bekræftet. Det er dog metodisk problematisk: Anser man problemer for at være alvorlige,

kan man være tilbøjelig til at svare bekræftende på, at det påvirker lysten til at få børn. Men det er måske mere holdningen til problemet, man måler, end det er indikation af, at folks adfærd rent faktisk vil ændre sig. Skal man belyse, om der er ændringer, bør man spørge på to tidspunkter, ikke om folk oplever ændringer. Og skal man undersøge, om holdninger påvirker planer, bør man spørge om holdninger for sig og planer for sig og se, om der er en sammenhæng.

Formodningen taler for, at der ikke er det. Det er ikke første gang, der har været talt om, at det ikke var en fremtid til at sætte børn i verden. Det gjorde mange også under den kolde krigs atomtrussel, uden at det gav sig udslag i hverken fertilitetsudviklingen eller familiestørrelsen. Og i det hele taget har der næsten altid været alvorlige samfundsproblemer at bekymre sig for.

Klimabekymringer

Klimakrisen *kunne* dog være anderledes, fordi det også er nærliggende at koble problemet med global opvarmning til, at der er for mange mennesker til at tære på klodens ressourcer og slippe CO2 løs i atmosfæren. Men derfra er der et stykke til at lade sit eget liv styre af det.

I den forbindelse er det ikke mindst de unge, der er socialiseret under mobiliseringsperioden omkring klimaproblemerne – i Danmark navnlig siden 2018 – der er af interesse. For de yngste er svarene i øvrigt helt uforpligtende – de er langt fra at skulle tage reel stilling. Uanset om vi fokuserer på de 18-29-årige eller de 18-39-årige, er resultaterne dog i alt væsentligt sammenfaldende. Der kommer højest noget ”støj” ind, hvis vi sammenblander alt for mange, der *har* fået deres børn (eller har opgivet det) med dem, der endnu ikke har.

Det mest rendyrkede udtryk får man nok ved at fokusere på de 18-34-årige, der endnu ikke har fået børn. Her er det fremtidsforventninger blandt de yngste og nærmeste fremtid for mange af de 25-29-årige og især 30-34-årige. Og sætter vi aldersgrænsen ved 35, undgår vi formentlig de ”resignerede” svar, der synes at præge svarmønstrene for barnløse i tiltagende grad fra slutningen af 30’erne og frem. Tabel 8.1.A og B viser svarene for hhv. alle barnløse og for barnløse kvinder separat.

Tabel 8.1.A. Planlagt antal børn. Opdelt efter klimautryghed. Alle barnløse 18-34-årige.

Q35_31 Klima ud af kontrol	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3+	
1 slet ikke utryg	24	9	50	17	107
2 kun lidt utryg	24	7	58	11	124
3 noget utryg	25	5	57	13	168
4 meget utryg	30	11	47	12	122
Total	26	7	53	14	582

Tabel 8.1.B. Planlagt antal børn. Opdelt efter klimautryghed. Barnløse 18-34-årige kvinder.

Q35_31 Klima ud af kontrol	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3+	
1 slet ikke utryg	26	4	58	12	50
2 kun lidt utryg	24	10	56	10	71
3 noget utryg	28	7	54	11	105
4 meget utryg	28	8	48	16	83
total	26	8	53	13	352

Konklusionen er, at klimautrygheden er uden betydning. Vi har tilmed her brugt et spørgsmål, hvor klimautrygheden ikke er formuleret som *samfundsbekymring*, men er inkluderet i et batteri med den *utryghed*, svarpersonerne føler – fra utryghed for at miste sit arbejde til utryghed over for at blive udsat for indbrud eller voldeligt overfald.

Ser vi på mænd og kvinder under ét, kunne der måske anes en lille forskel, fordi 30 % af de "meget utrygge" ikke planlægger børn, mod 24-25 % i de tre øvrige svarkategorier. Men forskellen er langt fra at være statistisk sikker, og ser vi på kvinder isoleret, finder vi ikke i stikprøven nogen forskel overhovedet.

Dette er et meget robust resultat, der ikke ændres ved alskens andre opdelinger eller sammenlægninger, som vi har kørt igennem som ekstra kontrol. Der er i øvrigt heller ingen effekt på det *antal* af børn, de adspurgte har planer om at få.

Bekymringer for krigen i Ukraine

Det samme kan siges om Rusland og krigen i Ukraine. Her er det formuleret som en samfundsbekymring, ikke et utryghedsspørgsmål. Spørgeskemaet rummer i øvrigt flere spørgsmål om konflikten, men de viser det samme, og bekymringen for, at krigen skulle brede sig til Danmark, er den, der passer bedst til problemstillingen. Som det fremgår af Tabel 8.2., er der ingen sammenhæng, i hvert fald ikke i retning af, at tiltagende krigsbekymring mindsker ønsket om at få børn – eller flere af dem.²⁹

Tabel 8.2. Planlagt antal børn. Opdelt efter bekymring for, at krigen i Ukraine breder sig. Alle barnløse 18-34-årige.

q45a_27 At krigen i Ukraine breder sig, så Danmark bliver inddraget militært	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3+	
1 Meget bekymret	37	5	44	14	43
2 Bekymret	22	8	55	15	94
3 Hverken eller	28	0	56	16	69
4 Ubekymret	34	8	40	18	50
total	28	6	51	15	290

Fordi stikprøven er så lille, giver det ikke mening at opdele på køn.³⁰ Derimod kan det tilføjes, at en stribe andre spørgsmål vedrørende invasionen og krigen i Ukraine heller ikke viser nogen samvariation med planer om børn. Og det er der heller ingen alternative aldersopdelinger el.lign., der gør.

²⁹ Umiddelbart viser tallene en U-formet kurve, hvor både de mest bekymrede og de mest ubekymrede har den højeste andel, der planlægger, nul børn, mens de moderat bekymrede har den laveste. Det skyldes utvivlsomt, at tallene ryger lidt op og ned i et tilfældigt mønster, fordi stikprøven her kun er af halv størrelse (to tilfældigt udvalgte halvdele af svarpersonerne fik forskellige spørgsmål). Pga. den statistiske usikkerhed kan vi dog naturligvis ikke sige, at effekten er præcis nul komma nul. Men hvis det var en *relevant* forklaring på faldende forplantningslyst, skulle vi kunne se en rimeligt stærk og *monoton* sammenhæng, selv med en lille stikprøve.

³⁰ Det kan dog nævnes, at der heller ikke kan skimtes nogen sammenhæng for kvinder.

For at samle op, så var konklusionen i starten af dette kapitel altså, at vi ikke finder tendens til, at unge kvinder fravælger at få børn som en del af deres livsplaner – f.eks. for at prioritere andre former for selvudfoldelse (for manges vedkommende skal det bare ikke være lige i den nærmeste fremtid, måske endda *bestemt ikke* i den nærmeste fremtid, jf. kapitel 7).

Og vi finder altså heller ikke tegn på, at unge kvinder (eller mænd) fravælger at få børn på grund af hverken klimafrygt eller krigsfrygt. Endsige tegn på, at de prioriterer at få *færre* børn af disse grunde.

Det trækker alt andet lige i retning af, at det nok mere er barrierer af forskellig art, end at det er ændrede præferencer, der ligger bag den faldende fertilitet.

Det kan være økonomiske og sociale barrierer i bredeste forstand, det kan være matching problemer – eller det kan måske være nogle af disse i kombination med, at det ”passer meget dårligt lige nu”. Det sidste måske med den konsekvens, at biologien begynder at sætte flere begrænsninger (hvor vi dog til gengæld så en klar tendens til, at en stigende andel af de barnløse 40-årige når at få børn, inden de fylder 45, jf. opgørelserne fra Danmarks Statistik i kapitel 3).

Men inden vi kommer til barriererne, skal vi kort se på endnu en bekymring, der ligger lidt som overgang til barriererne, nemlig bekymringen for stress.

Bekymring for stress

Work/life balance er et hot emne i disse år, og vi har i Tryghedsmålingerne bl.a. set en stadig og ganske voldsom stigning i bekymringen for stress – i øvrigt både som personlig utryghed og som samfundsbekymring (med flere forskellige spørgsmålsformuleringer).

Derfor kan det ikke overraske, at vi uanset opgørelsesmetode finder en (svag til moderat) sammenhæng mellem bekymring for stress og planer om (flere) børn. Det gælder, uanset om vi spørger om planer for de nærmeste tre år eller i det hele taget, uanset aldersafgrænsning – og i øvrigt også uanset køn, selvom det gennemgående slår stærkest ud for kvinder.

Tabel 8.3. viser sammenhængen for barnløse kvinder under 35 år. Mest for at bevare samme opsætning som i ovenstående tabeller.³¹

Tabel 8.3. Planlagt antal børn. Opdelt efter bekymring for stress. Barnløse 18-34-årige kvinder.

	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3+	
1 slet ikke utryg	16	8	65	11	62
2 kun lidt utryg	25	6	52	17	109
3 noget utryg	27	5	54	14	74
4 meget utryg	29	17	47	7	72
Total	26	8	53	13	352

Spm. q35_23 At jeg får alvorlig stress, så jeg i længere tid ikke kan klare kravene i hverdagen

³¹ Der kan laves talrige opstillinger med begge køn og væsentligt højere (N), som viser stort set det samme (så det er ikke ”best case” udvælgelse).

Der er ikke tale om nogen voldsomt stærk sammenhæng, og den statistiske usikkerhed er betydelig. Men der er dog en stigning i planlagt barnløshed fra 16 % blandt dem, der slet ikke er utrygge, til 29 % blandt de meget utrygge – som også lader til at ønske færre børn. Og det er ikke en "ekstremtilstand" at være bekymret for stress: Næsten halvdelen (46 %) af de barnløse 18-34-årige kvinder angiver, at de er utrygge over for stress.

Aktivt fravalg af børn: sammenfatning

Alt i alt peger undersøgelsen på, at det slet ikke eller i ringe grad er i det aktive fravalg af børn, man skal finde forklaringer på faldende fertilitet.

For de generationer frem til fødselsårgangene i starten af 1980'erne, vi kan følge i statistikken, har der i årtier ikke været tegn på stigende fravalg af børn. Det var der for de generationer af kvinder, der blev født frem til midten af 1950'erne, men siden har kurven været flad eller endda svagt faldende. Når det kommer til de yngre generationer, viser surveydata i dette kapitel om kvinders planer mht. børn heller intet fald.

Godt nok er der mange andre livsprojekter og selvrealiseringsmuligheder, der kan lokke, og som det fremgik i kapitel 7, er mange unge stærkt bevidste om, at det ville være en kæmpe begrænsning at få (flere) børn inden for en tre års horisont. Men det fremgik også af kapitel 7, at begrænsningerne opleves som tålelige for dem, der overvejer at stifte familie inden for de nærmeste år. Og som sagt viser vore surveydata ikke tegn blandt de yngre kvinder på stigende fravalg af børn på længere sigt.

Videre fandt vi ingen tegn på, at bekymringer for klima eller krig skulle påvirke ønsket – eller mere præcist: de langsigtede planer – om at få børn. Hvilket i øvrigt heller ikke ville være at forvente ud fra tidligere erfaringer: Der har altid været bekymrende samfundsproblemer forude.

Bekymringen for stress danner lidt en overgang fra samfundsproblemer og ændrede præferencer til ydre begrænsninger. Resultaterne indikerer, at work/life balance og stress-bekymringer kan være et relevant sted at søge efter forklaringer på faldende fertilitet. Dog med den reservation, at mange af problemerne måske først viser sig, når man *er* i situationen – og det er for sent at fortryde! ³²

Flere af disse emner er belyst i tidligere Tryghedsmålinger, herunder bl.a. en omfattende undersøgelse af work/life balance i en særlig Tryghedsmåling (2023). Det kan vi ikke drage nytte af i analysen her. Til gengæld omfatter nærværende survey spørgsmål om kønsroller, ligestilling mv., som også ligger lidt i overgangen mellem præferencer og begrænsninger. Dem ser vi på i det følgende kapitel.

³² Det kunne også være interessant at undersøge, om bekymringer for børns og unges trivsel havde betydning.

9. Kønsroller, ligestilling og arbejdsdelingen i hjemmet

Det er ofte påvist, at der stadig er en betydelig ”fødselsstraf”, når det gælder lønforskellen mellem mænd og kvinder (Kleven, Landais & Søgaard, 2019).³³ Vi har også set i nærværende Tryghedsmåling, at specielt kvinder i de aldersgrupper, der har børn under eller i skolealderen, føler sig underlagt kønsrolleforventninger – som de i varierende grad affinder sig med eller er utilfredse med.

I direkte forlængelse heraf kunne man spørge, hvordan synet på kønsroller og ligestilling påvirker lysten til at få børn. Interessen kan som nævnt ægges af, at generationen af kvinder født omkring midten af 1950’erne (mobiliseringsgeneration for nye kvindebevægelse) endte med at få lidt færre børn end både de kvinder, der var født tidligere og senere. Desuden var det i årgangene frem til midten af 1950’erne, man så en voksende andel barnløse.³⁴

Mens analysen her ligger i forlængelse af forrige kapitels fokus på samfundsholdninger og fravalg af børn, går vi efterfølgende til betydningen af egne erfaringer mht. kønsroller og arbejdsdelingen i hjemmet. Her ligger fokus på antallet af børn og mindre på aktivt fravalg.

Syn på kønsroller og ligestilling

Undersøgelsen omfatter to spørgsmål om kønsroller og ligestilling: For det første synet på, om kønsroller i det danske samfund stadig udgør snærende bånd. Og for det andet synet på, om ligestillingen mellem kønnene er tilstrækkelig. På begge områder finder vi – som beskrevet i hovedrapporten – særdeles store forskelle mellem mænds og kvinders vurderinger. Desuden har vi i det sidste årti set en mere kritisk vurdering af ligestillingens tilstand, først og fremmest blandt kvinder, men i svagere grad også blandt mænd.

Spørgsmålet er så, om der kan påvises nogen sammenhæng med fertiliteten – målt på planer om at få børn. Ligesom i kapitel 8 ser vi på familieplanerne blandt barnløse 18-34-årige kvinder, jf. Tabel 9.1.³⁵ Dermed får vi en indikation af, om nogle melder sig helt ud af den traditionelle kønsrollenorm ved ikke at have til hensigt at få børn (eller evt. vælger en middelvej med kun ét barn). Det korte svar er, at der ikke er nogen sammenhæng overhovedet.

³³ I øvrigt en straf, der ofte overses, når man sammenligner kønsforskelle i løn. For at gøre sammenligningen perfekt sammenligner man ofte mænd og kvinder i samme arbejdsfunktioner. Men en del af ”fødselsstraffen” består netop i, at kvinder med børn går ind i arbejdsfunktioner, der bedre lader sig forene med de forpligtelser i forbindelse med børn, som kvinder stadig har det med at hænge mest på.

³⁴ Det skal understreges, at vi ikke ved, om det var kvindemobiliseringen eller alskens andre forhold – mest plausibelt måske krisen og arbejdsløsheden i 1980’erne – der var forklaringen på den lidt lavere fertilitet. Krisen i 1980’erne ramte generationen fra midten af 1950’erne på et kritisk tidspunkt i livsforløbet – og bidrog nok til en ekstra udskydelse af fødsler, der kom oven i den langsigtede tendens til udskydelse som følge af højere uddannelse. Den samlede fertilitetsrate nåede en historisk bund i 1983. De fleste fik ”indhentet det forsømte”, men man kan godt forestille sig, at det blev for sent for nogle af 50’er årgangene.

³⁵ Vi har for god ordens skyld også undersøgt, om der var nogen sammenhæng med ønsket om flere børn blandt de kvinder, der allerede havde børn. Det var der ikke.

Hverken på andelen, der angiveligt ikke ønsker børn, eller på fordelingen efter, hvor mange børn man har planer om at få.

Tabel 9.1. Planlagt antal børn. Opdelt efter syn på kønsrollebegrænsninger i det danske samfund. Barnløse 18-34-årige kvinder.

	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 Mest enig med A	25	9	52	14	126
2 Mest enig med B	27	6	54	13	167
88 Ved ikke	28	8	50	14	58
total	26	8	53	13	351

q1g Er du mest enig med A eller B (også selvom du ikke er helt enig med nogen af dem)?

A siger: Vores nuværende kønsroller begrænser friheden alt for meget i dagens Danmark

B siger: Folk i dagens Danmark har al den frihed de vil til at forme deres liv, uafhængigt af kønsroller.

Når det gælder synet på ligestilling, har vi det problem, at der er for ringe spredning på den uafhængige variabel (blandt kvinder, vel at mærke). 2/3 af svarpersonerne mener, det stadig kniber med ligestillingen, mens 1/5 mener, ligestillingen stort set er opnået. Og disse to grupper adskiller sig ikke. Så er der nogle få kvinder (N=18), der mener, ligestillingen er gået for langt – og lidt flere (N=29), der vælger yderstandpunktet, at "forskelsbehandling gennemsyrrer stadig hele samfundet". Blandt de 29 er der en højere andel, der ikke ønsker børn (35%), og kun 48 % planlægger to eller flere børn. Det *kunne* antyde en afstandtagen over for det konventionelle familie set-up. Men med kun 29 svarpersoner og en forskel på 10 procentpoint kan man ikke slutte noget som helst (og *hvis* man kunne, ville det i øvrigt med så lille befolkningsandel være ligegyldigt for fertiliteten (eller andelen af barnløse) i samfundet.

Tabel 9.2. Planlagt antal børn. Opdelt efter syn på ligestillingen i det danske samfund. Barnløse 18-34-årige kvinder.

	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 gået for langt	(17)	(5)	(78)		18
2 stort set opnået	25	11	52	12	67
3 stadig ikke ligestilling	26	6	54	14	217
4 Forskelsbehandling gennemsyrrer hele samfundet	(35)	(17)	(38)	(10)	29
5 Ved ikke	(22)	(13)	(43)	(22)	23
total	26	8	53	13	354
1+2. Opnået + for langt	23	10	58	9	85
3+4. Stadig ikke + forskelsbehandl. gennemsyrrer samf.	27	7	52	14	246

Spm. q1h Vil du sige, at ligestilling mellem kønnene er opnået i Danmark i dag?

- 1 Ligestillingen er gået for langt
- 2 Ligestillingen er stort set opnået
- 3 Der er stadig ikke ligestilling på en del vigtige områder
- 4 Forskelsbehandling gennemsyrrer stadig hele samfundet
- 5 Ved ikke/ønsker ikke at svare

Vi kan i stedet vælge at opdele i to grupper: De "tilfredse" (der synes, ligestillingen stort set er OK eller endda gået for vidt), og de "utilfredse" (der synes, det stadig kniber med ligestillingen eller endda står helt galt til). Så får vi et mere forsvarligt antal svarpersoner. Og konklusionen er ligesom ovenfor med synet på kønsroller, at der ikke er sammenhæng overhovedet.

Oplevede kønsrolleforventninger

Det næste spørgsmål er, om kvinder, der selv føler for stærke kønsrolleforventninger til rollen i familien, er mindre tilbøjelige til at ønske (planlægge) flere børn.

For at spørgsmålet skal give mening, må det stilles til kvinder, for hvem der kunne være "naturligt" at forvente flere børn. Derfor har vi afgrænset således:

- Vi begrænser os til kvinder, der har mindst ét barn. For dem, der (endnu) ikke har børn, er det begrænset, hvad de kan have oplevet af forventninger til deres rolle i familien
- Vi begrænser os til kvinder med max to børn. Blandt dem, der allerede har tre eller flere børn, er det så få, der overvejer flere, at det ikke giver mening at inkludere dem
- Vi begrænser os til kvinder under 40 år. Begrundelsen er igen, at der er så få, der overvejer flere, at svarene for 40-49-årige kunne forstyrre billedet
- Derimod har vi ingen nedre aldersgrænse. De helt unge kunne forstyrre billedet, men det er ikke et problem, når vi kun medtager kvinder, der har født mindst ét barn

Tabel 9.3. Andel kvinder under 40 år, der ønsker flere børn, opdelt efter antal børn og oplevelse af kønsrolleforventninger til rollen i familien.

q85 Hvor mange biologiske børn har du?	q1d_4 kønsrolleforventninger til din rolle i familien fylder..	Andel (i %), der sandsynligvis vil have flere børn	N
2 Et barn	2 Tilpas	74	25
	3 For meget	74	19
	Total	74	45
	Sammenligning: alle kvinder under 40 med ét barn	64	79
3 To børn	2 Tilpas	24	31
	3 For meget	30	28
	Total	27	59
	Sammenligning: alle kvinder under 40 med to børn	27	94

Spm. q1d_4 er stillet til svarpersoner, der har svaret "ja, i høj grad" eller "ja, i mindre grad" på spørgsmålet [q1c]

Har du oplevet særlige forventninger til dig på grund af dit køn inden for følgende områder?

4. Din rolle i familien

Spm q1d_4 lyder:

[q1d] Har andres forventninger på dette punkt bestemt for meget eller for lidt eller tilpas når det gælder følgende:

4. Din rolle i familien

Vi har sammenlagt svarkategorierne "for lidt" og "tilpas" til "2. Tilpas".

Resultaterne er vist i Tabel 9.3. Vi kommer igen ned på alt for små tal (N), men de rækker dog til at sandsynliggøre, at oplevelse af for stærke kønsrolleforventninger ikke har nogen negativ effekt på ønsket om at få flere børn.

Fordi spørgsmålet kun er stillet til folk, der har oplevet kønsrolleforventninger til deres rolle i familien, har vi for en sikkerheds skyld også sammenlignet med *hele gruppen* af kvinder under 40 med hhv. et og to børn. Altså inklusive dem, der *ikke* har oplevet kønsrolleforventninger.

Men det ændrer ikke konklusionen: Blandt kvinder med to børn er der ingen forskelle. Blandt kvinder med ét barn er der i vores stikprøve en tendens til, at de, der ikke har oplevet kønsrolleforventninger, ligger lavere, så totaltallet for kvinder under 40 med ét barn er lavere end for dem, der har oplevet passende eller for stærke kønsrolleforventninger. Denne forskel er dog alt andet end statistisk sikker, så vi kan ikke konkludere, at kønsrolleforventninger *øger*

lysten til at få flere børn. Men resultaterne taler så meget desto mere *imod* en hypotese om, at for stærke kønsrolleforventninger skulle *mindske* lysten til at få flere børn.

Tilfredshed med arbejdsdelingen i familien

Så er der spørgsmålet, om *tilfredshed med arbejdsdelingen i familien* (her operationaliseret mere snævert: de huslige pligter) påvirker familieplanerne. Som omtalt i hovedrapporten til undersøgelsen her er tilfredsheden med arbejdsdelingen særdeles asymmetrisk på køn: De fleste mænd er godt tilfredse, mens mange kvinder er mindre tilfredse.

Det kunne være naturligt at forvente, at utilfredshed med arbejdsdelingen mindskede lysten til at få flere børn. Dels fordi det kunne forventes, at flere børn ville forstærke utilfredsheden. Dels fordi utilfredsheden kan spænde ben for det mere kærlige forhold mellem forældrene, som de fleste (jf. kapitel 7) håber på som resultat af at få (flere) børn.

Ikke overraskende er der en sammenhæng mellem antallet af børn og tilfredshed med fordelingen af de huslige pligter blandt gifte/samlevende kvinder under 40. Tilfredsheden er stort set den samme for dem, der ikke har børn, og dem, der kun har ét barn. Så er der et klart fald ned til gruppen med to børn og et yderligere lille fald til dem med 3 børn eller flere.

Tabel 9.4. Tilfredshed med fordeling af huslige pligter. Gennemsnit på skala 0-10. Kvinder under 40 år, opdelt efter antal børn.

Antal børn	Gennemsnitlig Tilfredshed 0-10	N
0 ingen	6,86	170
1	6,98	65
2	6,39	80
3 eller flere	6,21	19
Total	6,73	334

q16_3a Hvor tilfreds er du med fordelingen af de huslige pligter mellem dig og din partner? Du bedes svare på en skala fra 0 til 10 hvor 0 betyder 'Meget utilfreds', 5 betyder 'Hverken eller', og 10 betyder 'Meget tilfreds'.

Men det er køn og alder, der betyder mest. Mænd under 40 er tilfredse: Gennemsnit på 7,60. Det stiger til 7,93 for mænd over 40. For kvinder over 40 er gennemsnittet 7,36 – hvilket dog dækker over en voldsom forskel mellem 40-49-årige kvinder (6,78) og kvinder over 50 år, hvor tilfredsheden stiger markant til 7,52 (ikke vist i tabel).

Man kan vel ikke *helt* udelukke, at der kan indgå et element af generationsforskelle i svarene, i og med at 18-39-årige kvinder *uden* børn heller ikke er særligt tilfredse.

Men det er livscyklus, børn og kønsroller, der lyser ud af tallene. Kønsforskellen er størst blandt folk i 30'erne, mens børnene er små, og den aftager efter 50 år (selvom den består også dér: Mænd over 50 er nemlig *særdeles* tilfredse – gennemsnit 8,13).

Men har det betydning for fødselstallet? Det er der faktisk ikke noget, der tyder på, jf. Tabel 9.4.

Tabel 9.4. Andel af gifte/samlevende kvinder under 40 år, der ønsker flere børn, opdelt efter tilfredshed med fordelingen af huslige pligter og antal børn.

q85 Hvor mange biologiske børn har du?	Tilfredshed med fordeling af huslige pligter 0-10	Andel (i %), der sandsynligvis vil have (flere) børn	(N)
1 Ingen børn	2 Lav (0-5)	74	59
	3 Høj (6-10)	66	110
	Total	69	170
2 Et barn	2 Lav (0-5)	82	16
	3 Høj (6-10)	66	49
	Total	70	65
3 To børn	2 Lav (0-5)	28	33
	3 Høj (6-10)	27	46
	Total	27	80
Total (inkl. 3+ børn)	2 Lav (0-5)	58	115
	3 Høj (6-10)	56	219
	Total	57	334

Antallet af svarpersoner er beskedent, så vi er nødt til at slå tilfredshed med fordelingen af huslige pligter sammen til to kategorier: lav (0-5) og høj (6-10). Men der er ikke nogen tendens til, at gruppen med lav tilfredshed er mindre tilbøjelig til at planlægge (ekstra) børn, hverken totalt eller når vi opdeler på, om de har ingen, et eller to børn i forvejen.³⁶

Det er næsten kontraintuitivt. Vi får bekræftet, at kvinders utilfredshed med fordelingen af huslige pligter er ganske betydelig i aldersgrupperne under 50 år. Og det har utvivlsomt noget at gøre med børn og kønsroller. Men vore data viser overhovedet ingen tegn på forbindelse til fødselstallet.

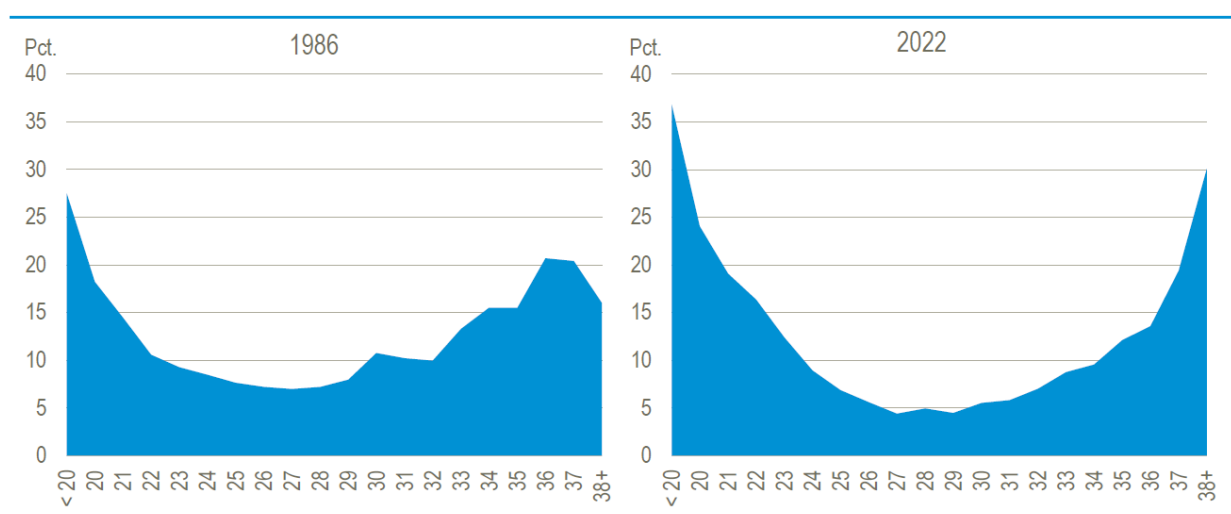
³⁶ For nogle af grupperne kan vi lave en yderligere opdeling i utilfredse (0-4), ikke utilfredse (5), lidt utilfredse (6-7), meget utilfredse (8-10). Men der spores intetsteds en tendens til, at mindre tilfredshed giver mindre ønske om (flere) børn.

10. Ægtefælle/partner og mangel på samme

Stadig flere singler

Spørgsmålene om tilfredshed med fordeling af de huslige pligter i kapitel 9 var stillet til gifte/samlevende. Men netop gifte/samlevende er der blevet færre af. Det er ikke en absolut hindring for at få børn. Faktisk vælger et stigende antal kvinder at få et barn først og evt. finde en partner senere. Det afspejles bl.a. i en markant stigende andel af enlige blandt ældre førstegangsfødende, sammenlignet med tidligere, og en stigning fra ca. 13% enlige blandt 36-årige førstegangsfødende til 30% i aldersgruppen 38 år+ (Figur 10.1).

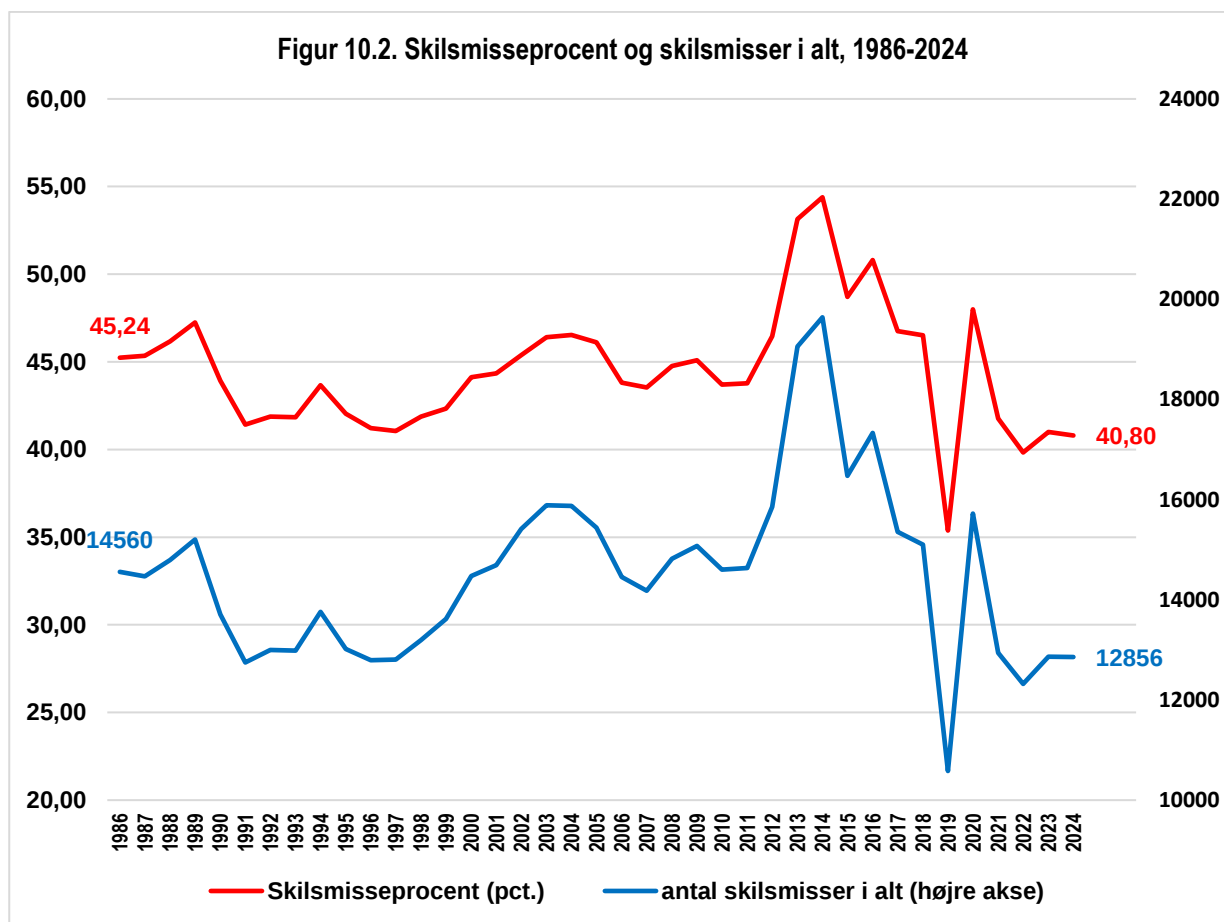
Figur 10.1. Andelen af førstegangsfødende med familietypen enlig fordelt på alder. 1986 og 2022

Kilde: DST Analyse 12.9.2023. Førstegangsfødende er blevet ældre.
Særudtræk fra Fødtregisteret og Befolkningsregisteret

Men den stigende andel af enlige *er* formentlig en begrænsning. Dette kapitel kaster lys over, hvor meget. Det skal dog understreges, at denne faktor ikke kan bidrage meget til at forklare det dyk, der er sket i fertiliteten fra 2021 til nu, for det stigende antal singler er en langsigtet udvikling. Det kan muligvis bidrage til at forklare det "skjulte" fald i fertiliteten siden finanskrisen – selvom det umiddelbart stemmer lidt dårligt overens med, at vi ikke indtil nu har kunnet påvise en stigning i andelen af barnløse kvinder for de årgange, der nærmer sig afslutningen af den fertile alder, jf. kapitel 3. Vore surveydata viser heller ikke tegn på aktivt tilvalg af barnløshed blandt de yngre generationer af kvinder. Men her må man så tilføje, at ønsket om at få børn (engang i fremtiden) ikke er ensbetydende med, at de faktisk ender med at få det.

Interessant nok er skilsmisseprocenten de seneste 10 år snarere faldet end steget, jf. Figur 10.2. Det samme gælder antallet af skilsmisser – og skilsmisser efter et kortere antal år i ægteskab, så langt den tidsserie kan følges. Skilsmisseprocenten var i 1986 godt 45 %, men i 2024 kun knap 41 %.

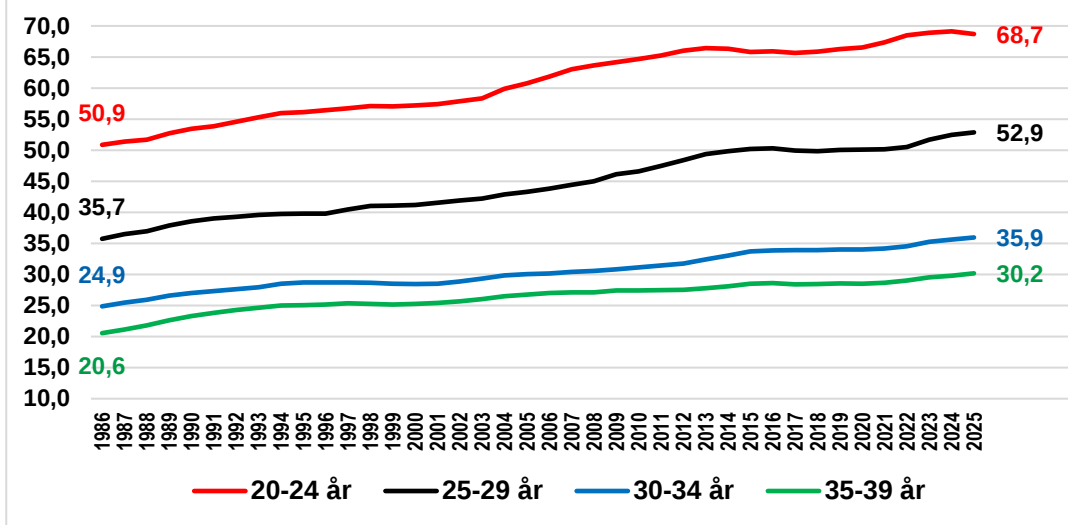

Kilde: statistikbanken.dk (SK155, SKI6 og SKI5). Skilsmisseprocenter er opgjort efter 50 år, men kurverne for 5,10,15,20,25 og 50 år er helt parallelle. For *antal* skilsmisser 1986-1998 er benyttet SKI5 (tallene afviger et par hundrede i de to serier 1999-2018, hvor SKI5 overlapper med SKI6, der kun går tilbage til 1999).

Det tyder på, at det er pardannelsen, der er blevet sværere. På trods af – eller på grund af – at et stærkt stigende og efterhånden meget højt antal forhold starter på internettet, der egentlig skulle give øget lejlighed til at komme i kontakt med potentielle partnere. Internetdating startede i Danmark i 1998 – ca. et årti efter at ”dating” som begreb og fænomen var kommet ind via amerikansk kulturpåvirkning.

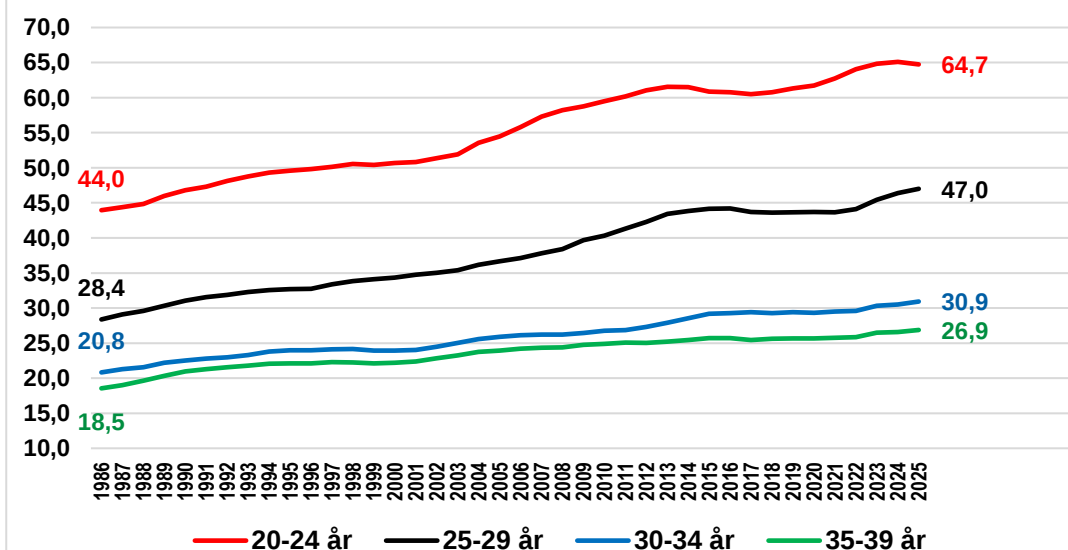
Der er mange tænkelige forklaringer på, at folk i mindre grad formår eller ønsker at danne par. Men det er altså ikke skilsmisser, der er ”problemet”. Andelen af singler er steget betydeligt over de sidste 40 år. Det gælder alle aldersgrupper, dog mest markant blandt de 20-24-årige og de 25-29-årige, jf. Figur 10.3. Men for 30-34-årige er andelen steget fra 25 % til 36 %, og blandt 35-39-årige fra 20,6 % til 30,2 %. Der er altså i dag rundt regnet 1½ gange så mange singler blandt folk i 30’erne, som der var i 1986. Og kurverne stiger nogenlunde jævnt over hele perioden.

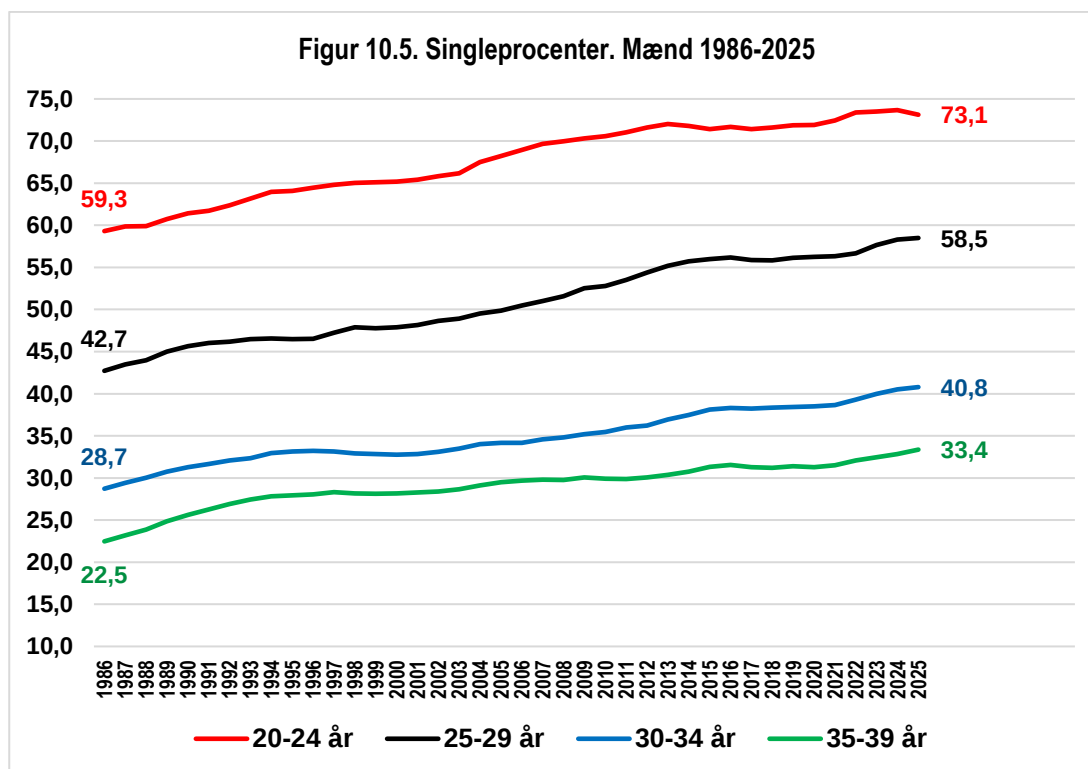
Figur 10.3. Single procenter 1986-2025. Mænd+Kvinder

Tallene er noget forskellige for mænd og kvinder, jf. Figur 10.4 og 10.5. Blandt mændene er næsten 41 procent af de 30-34-årige singler, blandt kvinderne er tallet knap 31 procent. For de 35-39-årige er tallene hhv. 27 og 33 %. At tallene ikke matcher, skyldes bl.a., at der stadig i gennemsnit er en aldersforskel. Single andelen for kvinder når bunden blandt de 35-39-årige; blandt mænd er det hos de 40-44-årige, og der er færre single mænd blandt 45-49-årige end blandt 35-39-årige. Blandt kvinder er der godt fire procentpoint flere blandt de 45-49-årige.

Figur 10.4. Singleprocenter. Kvinder 1986-2025

Civilstand og planer om børn

Men hvordan påvirker det planerne om børn, om folk er gift, samlevende eller single?

Det var egentlig forventningen, at partnerstatus var forholdsvis underordnet blandt de unge. Men allerede blandt de 18-24-årige er der forskel (ikke vist). Blandt 18-24-årige i stikprøven, der bor sammen med en ægtefælle/partner, er der kun 8 %, der ikke har planer om børn (før eller siden). Blandt det flertal (73 %) af de 18-24-årige, der ikke er gift/samboende, er der 21 %, der ikke har planer om børn.

Allerede blandt de godt 40 % af de 25-29-årige, der ikke er gift/samboende, er det en ret høj andel, der ikke har børn eller planer om det: 34 %. Og det stiger i de følgende aldersgrupper: 46 % af de 30-39-årige, der ikke er gift/samboende, har ingen børn og ingen planer, stigende til 48 % blandt de 40-49-årige, jf. Tabel 10.1.

De er dog langt fra alle barnløse. Ganske mange af de 30-39-årige og 40-49-årige, der ikke p.t. er gift/samlevende, har alligevel (biologiske) børn. Til gengæld er der mange af dem, der ikke har børn og ikke har partner, der har resigeret – eller fravalgt det, jf. Tabel 10.2.

Tabel 10.1. Planlagt/realiseret antal børn, opdelt efter alder og om personen er gift/samlevende. Mænd og Kvinder.

alder		Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
		0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 18-29	1 Ja, ægtefælle	2	7	36	55	47
	2 Ja, partner	8	8	60	24	170
	3 Nej	26	4	52	18	280
	Total	18	6	53	23	497
2 30-39	1 Ja, ægtefælle	7	8	50	35	185
	2 Ja, partner	17	20	45	18	148
	3 Nej	46	14	27	13	169
	Total	23	14	41	22	502
3 40-49	1 Ja, ægtefælle	12	14	49	25	212
	2 Ja, partner	12	24	42	22	67
	3 Nej	48	19	25	8	162
	Total	25	17	39	19	441

q1 Bor du sammen med en ægtefælle/partner?

Blandt de 30-39-årige, der ikke er samlevende og ikke har børn, er der 58 %, der heller ikke har planer, og blandt de 40-49-årige er det 91 %. Vi har ikke spørgsmål om det antal børn, man ville (have) *ønske*(t), så vi kan ikke afgøre, om det er ”aktivt fravalg” eller ”resignation”, men formentlig drejer det sig ikke så sjældent om det sidste. Tallene er næsten de samme for 30-39-årige kvinder og mænd uden børn, mens mændene over 40 har lidt hyppigere forventninger om at få børn.

Tabel 10.2. Planlagt antal børn blandt ugifte/samlevende, der ikke har børn i forvejen. Opdelt på køn.

Kvinder+ Mænd	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 18-29	26,9	4,4	51,7	17,0	271
2 30-39	58,2	9,7	25,4	6,7	134
3 40-49	90,7	5,8	3,5	0,0	86
Kvinder	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 18-29	27,2	4,3	51,9	16,7	162
2 30-39	59,2	11,8	22,4	6,6	76
3 40-49	94,3	5,7	0,0	0,0	35
Mænd	Planlagt antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 18-29	26,9	3,7	51,9	17,6	108
2 30-39	57,9	5,3	29,8	7,0	57
3 40-49	88,0	6,0	6,0	0,0	50

I øvrigt er det interessant at konstatere, hvor stor en del af dem, der bliver lovformeligt *gift* inden 30 år, der planlægger børn – og ofte mange børn. Kun 2 % siger, de ikke vil have børn, og 55 % siger, de vil have mindst tre, jf. Tabel 10.1. Et lignende mønster, men lidt svækket, ses hos de 30-39-årige, hvor 35 % siger, de vil have mindst tre børn.³⁷

³⁷ For denne aldersgruppe kan tallene dog i højere grad afspejle, at mange gifter sig lang tid efter, at de har fået børn, og måske først efter flere børn, hvor behovet for klare juridiske forhold bliver mere påtrængende.

Matching problemer, singlekultur og fertiliteten

Vore data giver desværre ikke mulighed for at gå mere i dybden med spørgsmålet om, hvorvidt det markant stigende antal singler afspejler præferencer eller problemer, der på en eller anden måde er opstået med at finde en passende partner.

Men der er blevet markant færre, der gør det – og det afspejler som nævnt ikke en stigning i skilsmissekvensen. Vi har ikke tilgængelige statistiske oplysninger om ophør af papirløse samlivsforhold, men formodningen taler for, at bevægelserne på den kurve er nogenlunde parallel med skilsmissekurven.

Der synes m.a.o. at være et voksende matching-problem (eller en voksende ulyst til pardannelse). Og det synes også at være forbundet med faldende fertilitet.

Det kan kobles til, at den *i sociologisk forstand* fertile periode er indskrænket til et meget begrænset antal år, når teenagefødsler er elimineret, fødsler for 20-24-årige godt på vej i samme retning, og for 25-29-årige tæt på at blive "for tidligt". Så er der godt nok forlænget i den anden retning, hvor 35-39-års alderen er blevet en højfertil livsfase.

Fertiliteten for 40-44-årige har godt nok overhalet de 20-24-årige, og der er en stigende andel, der benytter muligheden for ikke at ende som barnløse. Men vi ser allerede for 30-39-årige under ét, altså inklusive de 30-34-årige, at et flertal af dem, der ikke har partner eller barn, heller ikke forventer at få børn. Og efter de 40 er det næsten slut.

Når vi er nede på individniveau, hører det naturligvis med til historien, at vi ikke har kontrolleret for alskens faktorer, fx helbredsmæssige, der både kan påvirke pardannelse og fertilitet, så det er ikke kausal effekt af pardannelse alt sammen. Og der er som nævnt markant flere kvinder fra slutningen af 30'erne og op, der vælger at få børn uden partner.

Men der er næppe tvivl om, at matching problemer og/eller frivillig dyrkelse af singlekultur har en negativ effekt på fertiliteten. En effekt, som vi måske i Danmark ikke har set til fulde endnu, fordi vi endnu ikke har set nogen stigning i barnløsheden for de generationer af kvinder, der nærmer sig afslutningen af den fertile alder. Vore data antyder, at en sådan effekt *kan* være på vej, fordi så mange personer i 30'erne er uden partner, og fordi så mange af dem resignerer mht. planer om børn.

Eller stigende barnløshed kan være på vej, fordi folk aktivt fravælger både fast partnerskab og børn – som det synes at være tilfældet i (øst-)asiatiske lande med overvejende konservative velfærdsmodeller. At vores datamateriale ikke viser svækkede planer blandt danske unge om at få børn engang i fremtiden, kan nok tale for, at resignation vejer tungere end aktivt fravalg for de danske kvinders vedkommende. Men som de mange ubesvarede spørgsmål antyder, er der behov for meget mere viden på dette område.

11. En fodnote om helbredsmæssige begrænsninger – og parforhold

En anden begrænsning på, om man får børn – og hvor mange – kan være helbredet. Det har ikke relevans for makroproblemstillingen om faldende fertilitet, for der er ikke sket større ændringer i befolkningens helbredstilstand de sidste fem eller ti år (fraset COVID-19 pandemien og *long covid* eller senfølger, som nok har været omfattende – og især har ramt kvinder, ikke sjældent i den fødedygtige alder – men ikke nok til at spille en nævneværdig rolle for fertilitetsudviklingen). Nedenstående er først og fremmest en ren mikro analyse, der er en påmindelse om mulige kontrolproblemer i relation til betydningen af parforhold (jf. kapitel 10) – og især effekter af uddannelse, som vi kommer til.

Tabel 11.1 viser sammenhængen mellem selv vurderet helbred og planlagt/realiseret antal børn for 18-59-årige under ét. Aldersafgrænsningen skyldes, at vi har målt helbred på interviewtidspunktet, mens den relevante parameter jo er helbredet på det tidspunkt, hvor man planlægger og får børnene.

Tabel 11.1. Planlagt/realiseret antal børn, efter helbred. 18-59-årige. Mænd+Kvinder. Pct.

q25 Hvordan synes du, dit helbred er alt i alt?	Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
	0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 Fremragende	14	13	49	24	150
2 Vældig godt	18	9	48	25	511
3 Godt	25	14	41	20	722
4 Mindre godt	28	20	36	16	340
5 Dårligt	48	13	22	17	85
Total	23	14	42	21	1894

Allerede fra 50-års alderen (eller tidligere) bliver den tidsmæssige afstand mellem nuværende helbred og helbredet på det relevante tidspunkt ofte for stor, men vi har i første omgang taget med helt op til 59 år. Trods "forstyrrelsen" fra de ældre fremgår der en tydelig sammenhæng: Næsten halvdelen (48 %) af den lille gruppe af svarpersoner med "dårligt" helbred har ikke fået eller planlægger ikke at få børn overhovedet. Og en tilsvarende andel (48 %) blandt dem med "mindre godt" helbred planlægger eller har fået mindre end to børn. Blandt svarpersoner med "fremragende" eller "vældig godt" helbred er der 73 %, der har fået eller planlægger at få mindst to børn.

Billedet er nogenlunde det samme, når vi opdeler efter alder, jf. Tabel 11.2. Som ventet er mønstret tydeligst for de 30-39-årige – og svagest for de 50-59-årige, hvor mange skavanker kan være stødt til i de mellemliggende år og giver "støj" i statistikken.

Antallet af svarpersoner bliver lille og stikprøveusikkerheden meget stor for ydergrupperne, men det ser umiddelbart ud til, at "dårligt" helbred trækker voldsomt ned for alle aldersgrupper, så op mod halvdelen ikke planlægger og ikke får børn.

Tabel 11.2. Planlagt/realiseret antal børn, efter helbred. Opdelt efter alder. Mænd + kvinder. Pct.

alder	q25 Hvordan synes du, dit helbred er alt i alt?	Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
		0 ingen	1	2	3 eller flere	
1 18-29 år	1 Fremragende	6	7	54	33	54
	2 Vældig godt	18	4	52	26	160
	3 Godt	19	6	54	21	177
	4 Mindre godt	21	9	51	19	57
	5 Dårligt	(50)	(7)	(29)	(14)	14
	Total	18	6	53	23	494
2 30-39 år	1 Fremragende	12	15	50	23	48
	2 Vældig godt	14	7	51	28	135
	3 Godt	26	15	34	25	193
	4 Mindre godt	33	19	34	14	80
	5 Dårligt	(54)	(13)	(25)	(8)	24
	Total	23	14	41	22	501
3 40-49 år	1 Fremragende	(31)	(11)	(42)	(16)	26
	2 Vældig godt	20	13	46	21	111
	3 Godt	22	20	41	17	189
	4 Mindre godt	35	19	35	11	80
	5 Dårligt	(47)	(11)	(10)	(32)	19
	Total	25	17	39	19	444
4 50-59 år	1 Fremragende	(18)	(23)	(45)	(14)	22
	2 Vældig godt	23	11	42	24	105
	3 Godt	33	15	35	17	163
	4 Mindre godt	23	27	31	19	123
	5 Dårligt	(43)	(18)	(25)	(14)	28
	Total	27	18	36	19	455

Stikprøveusikkerheden er også stor for de enkelte helbredskategorier i kernegruppen: De 30-39-årige. Derfor kan det være "heldigt", at resultaterne falder så klart ud med monotone sammenhænge, både med tilbøjeligheden til at få børn overhovedet, og med antallet af børn, folk har fået eller planlægger. Men "heldigt" eller ej: Det viser resultaterne. Fra 12 %, der svarer "ingen børn" blandt dem med "fremragende" helbred, til 54 % blandt dem med dårligt helbred. Og fra 73-79 % "mindst to børn" i de to grupper med højest selv vurderet helbred til 33 % blandt svarpersoner med dårligt helbred.

Helbred spiller altså en væsentlig rolle. Og det hører også med, at helbred og civilstand (gift, samlevende eller single) ikke er uafhængige størrelser. Især ikke for kernegruppen af 30-39-årige, hvor der er en klar tilbøjelighed til, at der er flere gifte og færre uden partner, jo bedre helbredet er. Noget lignende findes i svækket grad for de 40-49-årige. Derimod finder vi ingen systematik i vore data for unge under 30, og stort set heller ikke for 50-59-årige, jf. Tabel 11.3.

Det betyder for det første, at der er noget "dobbelttælling", når vi ser på sammenhæng mellem barnløshed/antal børn og hhv. "faktisk civilstand" (gift/samlevende) og helbred. For det andet er der et samspil mellem faktorerne: Helbred betyder ikke det samme for alle.

Tabel 11.3. Andel gifte og samlevende, opdelt efter helbred og alder. Mænd + kvinder. Pct.

Alder	q25 Hvordan synes du, dit helbred er alt i alt?	q1 Bor du sammen med en ægtefælle/partner?			N(=100%)
		1 Ja, ægtefælle	2 Ja, partner	3 Nej	
1 18-29 år	1 Fremragende	10	33	57	61
	2 Vældig godt	9	33	58	162
	3 Godt	8	34	58	191
	4 Mindre godt	5	45	50	60
	5 Dårligt	(21)	(36)	(43)	14
	Total	9	35	56	526
2 30-39 år	1 Fremragende	51	22	27	51
	2 Vældig godt	42	35	23	142
	3 Godt	34	31	35	204
	4 Mindre godt	28	26	46	87
	5 Dårligt	(16)	(28)	(56)	25
	Total	35	30	35	535
3 40-49 år	1 Fremragende	(43)	(14)	(43)	28
	2 Vældig godt	56	12	32	117
	3 Godt	48	18	34	197
	4 Mindre godt	35	18	47	89
	5 Dårligt	(35)	(10)	(55)	20
	Total	47	16	37	474
4 50-59 år	1 Fremragende	(50)	(5)	(45)	22
	2 Vældig godt	59	8	33	105
	3 Godt	42	12	46	163
	4 Mindre godt	42	12	46	123
	5 Dårligt	(34)	(21)	(45)	29
	Total	46	11	43	456

Nogle simple opdelinger kan vise sammenhængene. Vi bliver i den forbindelse nødt til at slå de yderste helbredsgrupper sammen, så vi får en tredeling. ”Fremragende” helbred slås sammen med ”Meget godt”, og ”dårligt” slås sammen med ”mindre godt”. Det skjuler en væsentlig forskel mellem de to sidste grupper; derimod betyder det ikke meget, om helbredet er ”fremragende” eller ”meget godt”.

Tilsvarende må vi lave en sammenlægning, så gifte og samlevende lægges sammen. Vi får altså en to-delning: Lever sammen med en ægtefælle/partner vs. lever single.

Dernæst begrænser vi analysen til 30-49-årige. Alle sammenhænge står (som forventet) klarest for de 30-39-årige, men nogenlunde de samme mønstre går igen. Derfor medtages de 40-49-årige for at få et lidt mere acceptabelt antal svarpersoner at analysere på.

Og endelig nøjes vi med at kigge på barnløshed.

Som det fremgår af tabel 11.4, har helbredet mindre betydning for, om folk får børn, end om de bor sammen med en ægtefælle/samlever. Men det er blandt dem, der p.t. lever alene, helbredet betyder mest – fra 37% (faktisk eller planlagt) barnløse blandt dem, der angiver meget godt/fremragende helbred, til 58 % blandt dem, der angiver mindre godt/dårligt (benævnt ”ikke så godt” i tabellen). Derimod er spændet kun fra 10 til 18 % blandt de gifte/samlevende, og der er ingen forskel mellem dem, der har ”fremragende/meget godt” helbred, og dem der kun svarer ”godt”.

Tabel 11.4. Planlagt/realiseret barnløshed, opdelt efter helbred og ægtefælle/samlever. 30-49-årige. Mænd og kvinder. Pct.

Lever sammen med ægtefælle/partner	Selv vurderet helbred	Andel Barnløse	N
0 nej	2 meget godt	37	86
	3 godt	47	127
	4 ikke så godt	58	96
	Total	48	309
1 ja	2 meget godt	10	231
	3 godt	11	246
	4 ikke så godt	18	103
	Total	12	580
Total	2 meget godt	17	317
	3 godt	24	373
	4 ikke så godt	38	199
	Total	25	889

Man kunne måske forestille sig, at disse mønstre var forskellige for mænd og kvinder, således at det navnlig var mænd med dårligt helbred, der endte med at være barnløse – som man traditionelt har kendt det fra sammenhængen mellem uddannelse og barnløshed.

Men som det fremgår af Tabel 11.5, tegner mønstrene sig overraskende ens i vores – godt nok meget lille – stikprøve. For begge køn betyder det mest, om de lever alene eller er gift/samlevende. Og det er navnlig blandt dem, der ikke er gift/samlevende, helbredet spiller ind. Muligvis med en lidt stærkere tendens til, at ”godt” helbred ikke er særlig godt for mændene, men her er stikprøven så lille, at forskellen ikke kan tillægges betydning.

Tabel 11.5. Planlagt/realiseret barnløshed, opdelt efter helbred og ægtefælle/samlever. 30-49-årige. Opdelt på køn. Pct.

partner01	health3	Kvinder	Mænd	Nkvinder	Nmænd
0 nej	2 meget godt	37,2	37,2	43	43
	3 godt	42,9	52,6	70	57
	4 ikke så godt	60,7	55,0	56	40
	Total	47,3	48,6	169	140
1 ja	2 meget godt	7,3	11,9	96	135
	3 godt	13,2	9,8	114	132
	4 ikke så godt	17,6	20,0	68	35
	Total	12,2	11,9	278	302
Total	2 meget godt	16,5	18,0	139	178
	3 godt	24,4	22,8	184	189
	4 ikke så godt	37,1	38,7	124	75
	Total	25,5	23,5	447	442

Alt i alt er den afgørende faktor, når det kommer til barnløshed (faktisk eller manglende planer om børn), om folk er gift/samlevende. Men *om* man er gift/samlevende, påvirkes også af folks helbred. Herudover spiller helbredet også en selvstændig rolle, først og fremmest for dem, der ikke er gift/samlevende. Og det gælder uanset køn.

12. Barrierer: Boligpriser, inflation, økonomisk utryghed

Vi har utilstrækkelige oplysninger til rådighed i nærværende Tryghedsmåling, men for fuldstændighedens skyld skal vi alligevel medtage de barrierer for fertiliteten, som traditionelt har været tillagt størst vægt, nemlig forhold vedrørende børnepasning, work/life balance og økonomisk tryghed for børnefamilier.

Nogle af dem falder også tidsmæssigt nogenlunde godt sammen med de tendenser, vi har set i fertiliteten: Økonomisk utryghed, inflation og reallønsudvikling og boligpriser.

Forbrugerforventninger og økonomisk utryghed

Det er velkendt fra Danmarks Statistiks månedlige målinger af forbrugerforventninger, at forbrugertillidsindekset i 2022 nåede sit laveste niveau i indeksets mere end 50 årige historie og har haft svært ved at komme sig siden. Det er lidt af et paradoks. Danmark er og har været en højvækstøkonomi i et noget hensygnende Europa. Danmark har haft permanent og tiltagende overskud på betalingsbalancen gennem tre årtier – tilmed så højt, at det strider mod EU-reglerne.³⁸ Efterhånden er der også kommet permanente overskud på de offentlige budgetter, netto statsligt tilgodehavende i stedet for statsgæld – og i de seneste år gentagne opjusteringer af det finanspolitiske råderum flere gange om året.

Danmark er en af de få europæiske økonomier, der i de senere år har kunnet følge med det amerikanske vækstmirakel.³⁹ I USA levede store dele af befolkningen dog i en anden virkelighed end politikernes, økonomernes og statistikernes, så Demokraterne tabte præsidentvalget i 2024 netop på den økonomi, som resten af verden iagttog med misundelse. Vækst og beskæftigelse i USA var rekordhøj, men inflationen udhulede reallønnen, og ligesom i Danmark og Europa var det de daglige livsfornødenheder, der steg mest i pris.

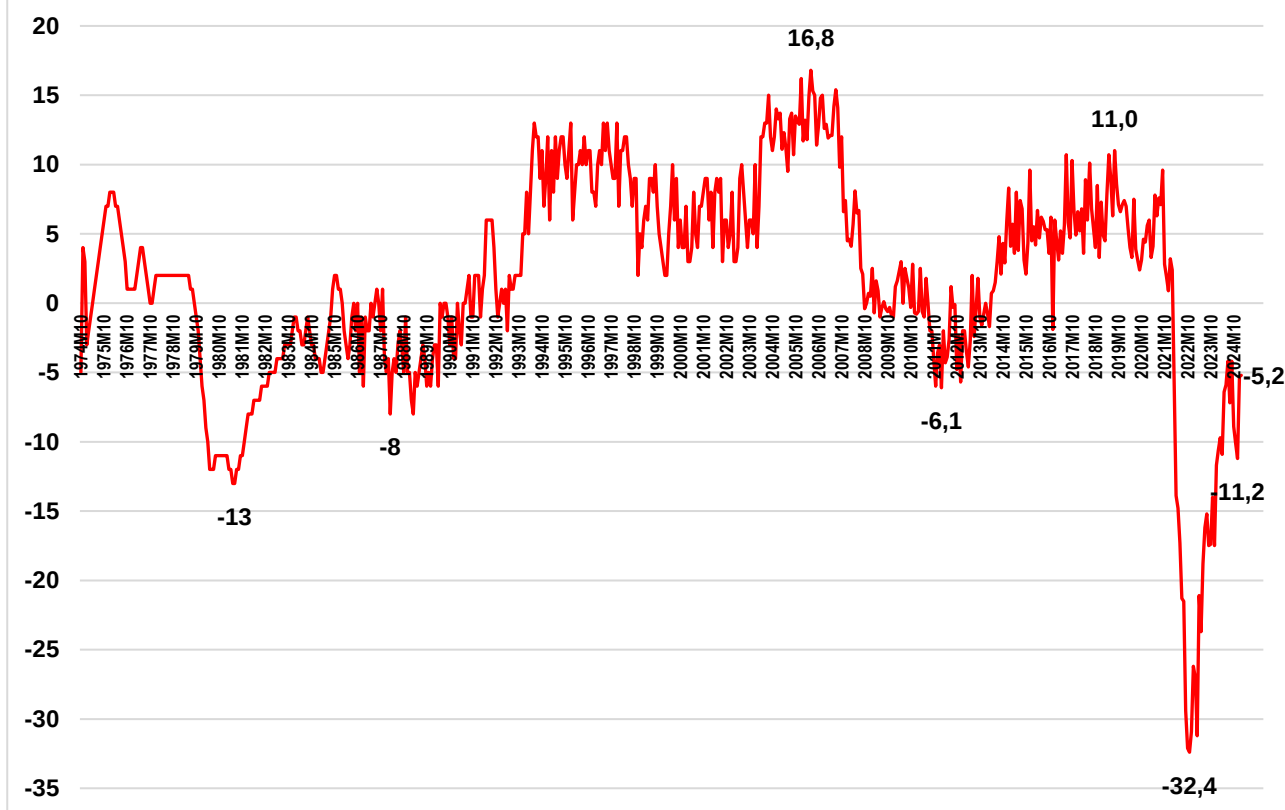
Der er knapt så mange forskellige virkeligheder i Danmark. Godt nok har forbrugerne ikke helt vurderet samfundsøkonomien efter fortjeneste, men det har bl.a. været negative forventninger til fremtiden for samfundsøkonomien, der har fastholdt forbrugertilliden på et lavt niveau i 2024-25. Indtil 2024 har privatøkonomien dog også været vurderet negativt – og i en periode værre end under oliekriserne for et halvt århundrede siden og værre end under finanskrisen. I november 2022 var indekset for familiens økonomiske situation helt nede på minus 32; den hidtidige rekord var fra den anden oliekrise i juni 1981 med minus 13.

Men endnu i begyndelsen af 2025 er vi i negativt terræn, også med vurderingen af privatøkonomien, jf. Figur 12.1, og en god del af tiden siden 2009 har indekset været i nul eller minus efter 15-20 år, hvor indekset stort set ikke var i negativt terræn. Derimod har der i de sidste 3-4 år faktisk været gode økonomiske grunde til at udskyde fødsler.

³⁸ MIP-reglerne fra 2011 siger, at det gennemsnitlige overskud over tre år ikke må overstige 6 % af BNP. Danmark har i flere tre års perioder ligget langt over.

³⁹ Den imponerende økonomiske vækst i USA har dog været ledsaget af voksende statsunderskud og -gæld – og lige så permanente underskud på betalingsbalancen.

Figur 12.1. Familiens økonomiske situation i dag, sammenlignet med for et år siden

Kilde: Statistikbanken.dk. I målingernes første år er der interpoleret for de måneder, hvor der ikke blev målt. Danmarks Statistik har indekseret målet: Meget værre = -100. Noget værre = -50. Noget bedre = +50. Meget bedre = +100.

Tryghedsmålingerne har en længere tidsserie med økonomisk tryghed, jf. Tabel 12.1. Det måler dog ikke helt det samme som Danmarks Statistik: Hvis folk er velpolstrede, behøver de ikke føle sig økonomisk utrygge ved en relativt kortvarig reallønstilbagegang. De kontante indskud på bankbøger har sat rekord efter rekord de senere år ([ca. 1.200 mia. kr. i januar 2025](#)) – men det er i særdeleshed midaldrende og ældre, der er velpolstrede. Omvendt kan opstramninger i de sociale sikringssystemer give flere utrygge, selvom flertallet oplever fremgang for både privat- og samfundsøkonomi.

Ifølge Tryghedsmålingerne satte andelen af utrygge første gang ny rekord i 2013 (værre end under finanskrisen, jf. Tabel 12.1). Så kom der en kortvarig forbedring 2017-21 – ironisk nok med den højeste økonomiske tryghed i 2021, midt under COVID-19 krisen. Og så blev der sat en ny bundrekord for økonomisk tryghed i 2023 og foråret 2024, både målt på andel utrygge og på et samlet indeks for økonomisk tryghed. Til gengæld var der i løbet af året sket en betydelig forbedring inden nærværende efterårsmåling i 2024.

Der er næppe tvivl om, at inflationen er hoved-synderen her. Og den har været særlig slem for dem, der må bruge en god del af indkomsten på fødevarer, der er steget markant mere i pris end den generelle inflation.

Tabel 12.1. Generel Økonomisk Utryghed 2009-2024. Kun 18-65-årige.

	Meget tryk	Tryk	Hverken Eller	Utryk	Meget Utryk	Ved Ikke	(N)	Andel Utryk	Oektry100: Indeks -100 - +100
2009	18,2	40,5	23,5	11,7	3,5	2,6	3848	15,2	+29,1
2011	13,4	40,3	27,4	12,7	4,0	2,1	5671	16,8	+23,7
2013	12,3	41,3	25,5	13,2	6,1	1,6	5279	19,2	+20,3
2015	15,1	39,9	25,3	12,1	5,4	2,2	5217	17,5	+23,7
2017	18,0	43,3	22,4	10,8	3,5	2,0	4747	14,3	+30,7
2019	17,4	41,6	22,5	11,2	4,9	2,5	5747	16,1	+27,6
2021	17,3	42,1	23,0	8,8	3,7	5,0	4193	12,5	+30,4
2023	11,0	36,0	27,4	16,1	6,2	3,2	4333	22,3	+14,9
2024F	12,0	39,0	24,3	15,7	5,9	3,0	4392	21,6	+17,7
2024E	14,4	43,4	23,2	13,0	4,5	1,6	2338	17,5	+25,1

Spm. q20. Hvor tryk eller utryk vil du overordnet set betragte den nuværende økonomiske situation i din husstand? Trykindsindekset tildeler meget tryk +100, tryk +50, hverken/eller og ved ikke 0, utryk -50 og meget utryk -100.

Alt andet lige er der grund til at forvente, at økonomien bestemt ikke har været befordrende for fertiliteten. Høj beskæftigelse har trukket i den rigtige retning gennem mange år, men inflationen har været slem at komme igennem.

Boligpriser

Villa, Volvo og Vovhund var i mange år det opnåelige ideal for størstedelen af de danske børnefamilier uden for Hovedstaden, og der er stadig en stærk tendens til, at børnefamilier med to voksne søger ejerbolig, gerne hus og have. Men det er blevet vanskeligere at opnå, og både i ind- og udland diskuteres boligprisernes belastning ofte som en særdeles plausibel – og noget mere langsigtet – forklaring på faldende fertilitet.

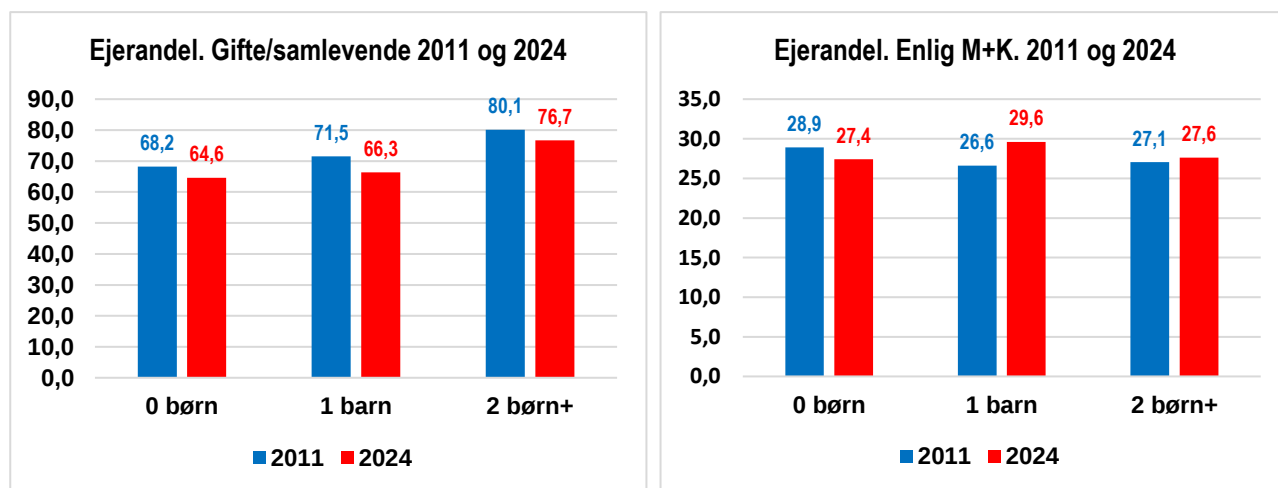
Det er dog ikke så enkelt at gøre op. Belastningen afhænger ikke alene af priserne, men også af renterne. Fra 2010-2025 har historisk store udsving i renten gjort priser og belastning mindre synkrone end normalt. I Danmark faldt boligpriserne voldsomt under finanskrisen. Herefter steg priserne igen, men det blev længe modificeret af stadig faldende renter – helt frem til begyndelsen af 2022, hvor renten steg voldsomt, uden at det førte til tilsvarende prisfald.⁴⁰ Og det slutter ikke med de store renteudsving. Hertil kommer ændringer i låneregler (voldsom opstramning i bankerne efter Finanskrisen) og skatteregler, herunder specielt ejendomsbeskatning. Det rammer alt sammen de nybagte boligejere hårdest, og skatterne har

⁴⁰ Prisstigningerne er ujævnt fordelt regionalt. Det afspejler bl.a. store regionale forskelle i økonomisk vækst, især pga. vækstbranchers geografiske placering (især medicinalindustrien).

i øvrigt samtidig givet en stor usikkerhed. Derfor springer vi over udviklingen i m² priser, boligrenter og ejendomsskat i det følgende og går direkte til tallene for ejerskab.

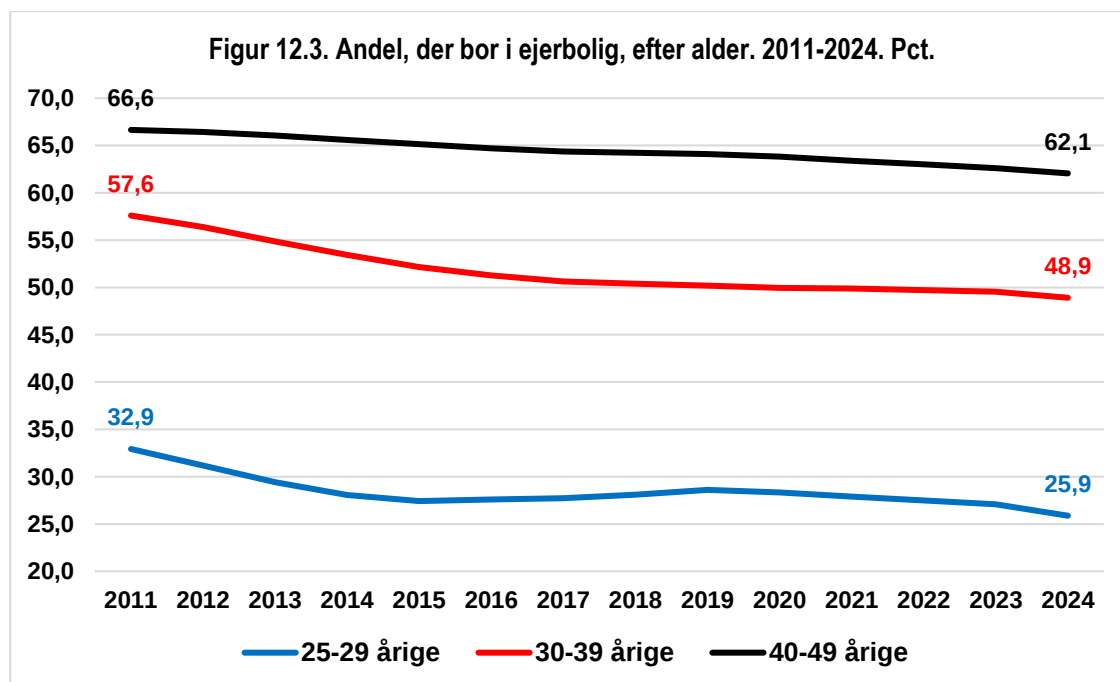
Normen er stadig, at børnefamilier – navnlig uden for Hovedstadsområdet – bor i ejerbolig. Hvis forældrene vel at mærke er gift/samlevende. Enlige forældre bor normalt til leje. Det har udlignet sig en smule siden 2011, men standardfamilien med far, mor og 2 børn+ bor stadig i ejerbolig, typisk parcelhus, jf. Figur 12.2. Men andelen er faldet fra 80,1 til 76,7 % siden 2011.

Figur 12.2. Andel boligejere blandt gifte/samlevende og enlige 2011 og 2024. Procent.

Kilde: statistikbanken.dk (BOL204).

Og det er blevet sværere for unge at bo i ejerbolig, jf. Figur 12.3. For 25-29-årige er ejerandelen faldet fra 33 % til 26% fra 2011 til 2024. For 30-39-årige er faldet fra 58% til 49%. Der er også et mindre fald blandt de ældre aldersgrupper (ca. 4 procentpoint).

Kilde: statistikbanken.dk (BOL201). 2021 og 2022 interpoleret pga. manglende data.

Tallet for de 30-39-årige er nok det mest "kritiske", hvis man antager, at det at stifte familie for en stor del af befolkningen forbindes med at bo i ejerbolig – typisk parcelhus. Det kan se ud til, at faldet er stærkest i kølvandet på finanskrisen; derefter flader det ud (faldende renter?) for så at gå ned igen i 2024 (stigende renter, der ikke modsvares af tilsvarende prisfald?).

Samlet er ejerandelen for 30-39-årige faldet fra 57,6 % i 2011 til 48,9 % i 2024.

Mikro og makro

På makroplanet er der rigeligt med indikatorer for, at børnefamilier har og har haft det temmelig hårdt økonomisk – og at der de seneste år har været incitamenter til lige at se tiden an og håbe på bedre tider.

Det passer sådan set med den noget uventede ekstra stigning i alderen for førstegangsfødende, og det passer også rimelig godt med den lidt "skjulte" nedgang i fertiliteten (den steg ikke som ventet til ca. 1,90 i 2010'erne i takt med, at udsættelsen af førstegangsfødsler begyndte at gå i stå). Tidsmæssigt passer kurverne rimelig godt sammen.

Inden vi kommer tilbage til spørgsmålet om analyser på mikroniveau, skal vi dog se på endnu en barriere: Institutionstakster og støtte til børnefamilier.

13. Barrierer: Børnepasningsudgifter og børnetilskud – og andet

Børnepasningsudgifter og børnetilskud

Traditionelt har man fremhævet de nordiske lande for børnepasningsordninger af høj kvalitet – og med lav forældrebetaling. Derudover understøttes familierne naturligvis ligesom i andre lande med kontante børnetilskud. Traditionelt har forældrebetalingen for børnepasning været lavest i Sverige, der til gengæld også har haft lavere kontante tilskud end Danmark.

Det har dog alt sammen ændret sig noget. Dog ikke sådan, at det umiddelbart modsvarer forskelle i fertilitet eller fertilitetsudviklingen – hvilket heller ikke ubetinget gælder de forhold, der blev omtalt i forrige kapitel.⁴¹

I Danmark er udgifterne til børnepasning høje, sammenlignet med andre nordiske lande. Det varierer meget fra kommune til kommune, dog begrænset af, at der maksimalt må opkræves 25 % af bruttodriftsudgiften i forældrebetaling. Kommuner kan dog beslutte, at udgifter til madordninger lægges uden for den almindelige forældrebetaling og således ikke er underlagt 25 % begrænsningen. Der er søskenderabat på 50 % for de "billigste" børn. I modsætning til Norge og Sverige er der nemlig højere betaling for børn i vuggestuealderen (0-2 år) end for dem i børnehavealderen (3-5 år). Endelig er der i Danmark mulighed for friplads eller reduceret betaling for forældre med lave indkomster (0-99 % af den fulde takst, i 2024 med friplads ved en husstandsindkomst under 200.000 og fuld forældrebetaling ved husstandsindkomst fra og med 622.000 kr.).

Vi har som illustration af de danske ordninger vist en af de dyreste kommuner, jf. noterne til Tabel 13.1. Uanset hvilken kommune, vi havde valgt, er der dog meget store forskelle til Norge og Sverige, hvor vi har anført maksimaltaksterne. Også her har kommunerne mulighed for at tilbyde lavere takster, hvilket dog ikke synes særlig udbredt – og heller ikke særlig påkrævet, set med danske øjne.

I Norge har man fra 1.8.2024 sænket den maksimale daginstitutionstakst fra 3.000 til 2.000 NOK (ca. 1.275 danske kr.) pr. måned. Der er 30% søskenderabat for andet barn, mens tredje og efterfølgende børn er gratis. Maksimal betaling for en familie, uanset antallet af børn, bliver således 3.400 NOK (ca. 2.175 danske kr.), jf. Tabel 13.1.⁴²

⁴¹ Det ville være uoverkommeligt her at sammenligne vilkårene, men det kan bemærkes, at der er faktisk er nogle ret markante landeforskelle mellem Danmark, Norge og Sverige. Eksempelvis kollapsede boligpriserne i Danmark under Finanskrisen (Goul Andersen, 2011) – hvilket sådan set var godt for de unge børnefamilier. Det gjorde de *ikke* i Norge – trods en stigning, der lige bortset fra det allersidste amokløb kunne måle sig med Danmark. Sverige oplevede en væsentligt mere afdæmpet boligprisstigning op til Finanskrisen og et tilsvarende afdæmpet fald. Danske boligejere fik den fulde fordel af rentefaldet pga. det danske realkreditsystem, mens faldet slog mindre igennem i Norge, hvor boligfinansieringen er anderledes. Siden Finanskrisen har den økonomiske vækst været væsentligt højere i Danmark end i Sverige, osv. Hvordan den samlede opgørelse – herunder det forskellige niveau og den forskellige udvikling i institutionstakster mv., som behandles i dette kapitel – påvirker vilkårene for unge børnefamilier, er meget vanskeligt at gøre op.

⁴² Omregningskurs: 100 NOK=0,635 DKK; 100 SEK = 0.68 DKK (kurserne svinger. Der er brugt gns. for sidste del af uge 10, 2025) .

Fra 1.1.2025 er maksimumbetalingen for første barn i Sverige 1.783 SEK, for andet barn 1.189 SEK, for tredje barn 594 SEK, mens fjerde og efterfølgende børn er gratis. Maksimal betaling for en familie, uanset antallet af børn, er således 3.566 SEK (ca. 2.425 danske kr.). Ligesom i Danmark er der reduceret betaling for forældre med lave indkomster.

Finland og Island har lidt mere "rodede" ordninger (ligesom Danmark med store forskelle fra kommune til kommune). Ordningerne er typisk knapt så generøse, men ligger dog tættere på Norge og Sverige end Danmark.

Tabel 13.1. Børnepasningsudgifter i Danmark, Norge og Sverige. 2025. Fuldtid. Månedlig udgift.

	Max for 1 barn	Søskende-rabat	kurs	2 børn: 0-2år + 3-5år	Max for familie Uanset antal børn
Sverige	1.783 SEK	Barn2 1189 SEK Barn3 594 SEK Barn4+ gratis	68,0	2.021 DKK	2.425 DKK
Norge	2.000 NOK ⁰⁾	Barn2 1400 NOK Barn 3+ gratis	63,5	2.159 DKK	2.159 DKK
Danmark	25% af bruttoudgift ¹⁾	50% på billigste plads(er)	100		
Danmark Eks. Aarhus	0-2 år: 4.921 ²⁾ 3-5 år: 3.031			6.437 DKK	Intet max

Anm. Der er maksimale priser i Norge og Sverige, i Danmark kun maksimal procent af bruttodriftsudgiften. Norske og svenske kommuner kan vælge en lavere takst end den maksimale. Vi har valgt en af de "dyreste" danske kommuner at sammenligne med, nemlig Aarhus Kommune. Mange danske kommuner ligger i intervallet 3-4.000 for vuggestue og 2-3.000 for børnehave. Den landsdækkende maksimumtakst (maxtaxa) i Sverige gælder for indkomster over 59.440 SEK pr. måned. For forældre med lavere indkomster betales max. 3 % af indkomsten for første barn, 2% for andet barn og 1% for tredje. For mange kommuner – formentlig de fleste, men ikke alle – inklusive mad.

I Danmark er der friplads ved husstandsindkomst under 200.000 (2024) og fuld betaling fra 622.000. Herimellem 1 - 99% friplads. Valutakurser er gennemsnit for sidste halvdel af uge 10, 2025.

⁰⁾ Eksklusive mad, som betales særskilt. Gennemsnit (jan.2024): 379 NOK pr. barn pr. måned.

¹⁾ Procent af bruttodriftsudgift. Principielt inklusive mad, men kommunen kan vedtage at opkræve madbidraget særskilt uden om 25% reglen, og det gør formentlig de fleste. Det er så op til de enkelte institutioner at vælge.

²⁾ Inklusive mad, som opkræves særskilt. 722 kr. pr. måned.

Tabel 13.2. Kontante børneydelser. Årligt, i danske kroner.

		kurs	2 børn: 0-2år + 3-6år	2 børn 7-14 år	4 børn: (0-2)+(3-6)+2(7-14)
Sverige	1250 SEK/md +150 SEK for 2 børn +730 SEK for 3 børn +1740 SEK for 4 børn +1250 SEK ekstra pr barn 5+ Fra 17 år: 1250 SEKstudiebidrag ¹⁾	68,0	21.624 (31.800 SEK)	21.624 (31.800 SEK)	54.998 (80.880 SEK)
Norge	32.760 NOK for 0-6 år 20.112 NOK for 7-17 år	63,5	41.605 (65.520 NOK)	25.542 (40.224 NOK)	67.147 (105.744 NOK)
Danmark	20.496 for 0-2 år 16.224 for 3-6 år 12.768 for 7-17 år	100	36.720 ²⁾	25.536 ²⁾	62.256 ²⁾
Tyskland	250 € pr. måned 0-17 (evt. senere, hvis under udd)	746	44.760	44.760	89.520

¹⁾ Her gælder lidt andre vilkår, og ydelsen er betinget af deltagelse i uddannelse.

²⁾ Før evt. aftrapning pga. indkomst (i Danmark er ydelsen ikke universel, men aftrappes i intervallet 882.700 til 2.159.500; de facto en lidt underlig tillægs-marginalskat for velstående børnefamilier, der blev indført med skattereformen 2012).

Forholdene i Europa varierer i øvrigt meget – ikke blot mellem landene, men også mht. ”rod” inden for landene (det indikerer, at ordningerne ikke har fundet deres endelige form). Det kan dog nævnes, at nogle delstater⁴³ i Tyskland har indført gratis børnepasning for børnehavebørnene. I Berlin blev børnepasning fra 2018 endda gratis for alle børn, og Saarland har vedtaget det samme fra 2027. Til gengæld er der ikke pasningsgaranti som i Danmark og en del ventelisteproblemer.

Når det gælder kontante børne-/ungeydelser, ligger Sverige stadig lidt lavere end Danmark, og væsentligt lavere for vuggestuebørnene (hvor svenskerne til gengæld sparer meget på forældrebetalingen i daginstitutioner), jf. Tabel 13.2.

De norske kontantydelse matcher nogenlunde de danske (samtidig med, at institutionsbetalingen er markant lavere). Og som noget nyt ligger Tyskland i dag klart højere.

Både i Norge og Tyskland er vilkårene mht. daginstitutionsbetaling og/eller kontante børnetilskud samlet set forbedret væsentligt de senere år, formentlig i nogen grad påvirket af offentlig debat om lave fertilitetsrater (der længe har været meget lave i Tyskland og faldt tidligere og mere i Norge⁴⁴ end i Danmark, jf. Hellstrand et al., 2021).

Alle de andre barrierer

Der er i dette og det forrige kapitel blot trukket nogle få forhold frem, som kunne være relevante barrierer for unge børnefamilier. Med hovedvægt på de økonomiske aspekter.

Der er naturligvis mange andre. Vi nævner blot som stikord nogle få nedenfor, med hovedvægt på de negative, men det bør dog understreges, at der også er sket forbedringer, ikke mindst via overenskomstsystemet. Det sidste gælder bl.a. markant bedre økonomiske vilkår under barsel (f.eks. sikring af fuld løn og pension), herunder ikke mindst for fædre. Der er også i 2025 aftalt forbedringer, når det fx gælder pasning af syge børn mm.

Det bidrager alt andet lige til en bedre work/life balance – også med to fuldtidsbeskæftigede forældre. Stigende forekomst af og utryghed over for stress er dog tegn på, at kabalen ikke helt går op. Den særlige Tryghedsmåling 2022 om Tryghed i Arbejdslivet (Andersen et al., 2023a) viste, at ikke mindst mange personer med børn oplevede stor belastning og ofte ønskede en kortere arbejdstid.

Det er en individuel løsningsstrategi, og der har længe været en stærk normændring i retning af at få en bedre balance ved at prioritere familielivet højere, hvilket i praksis navnlig (men langt fra udelukkende) betyder, at *kvinderne* prioriterer familielivet højere.

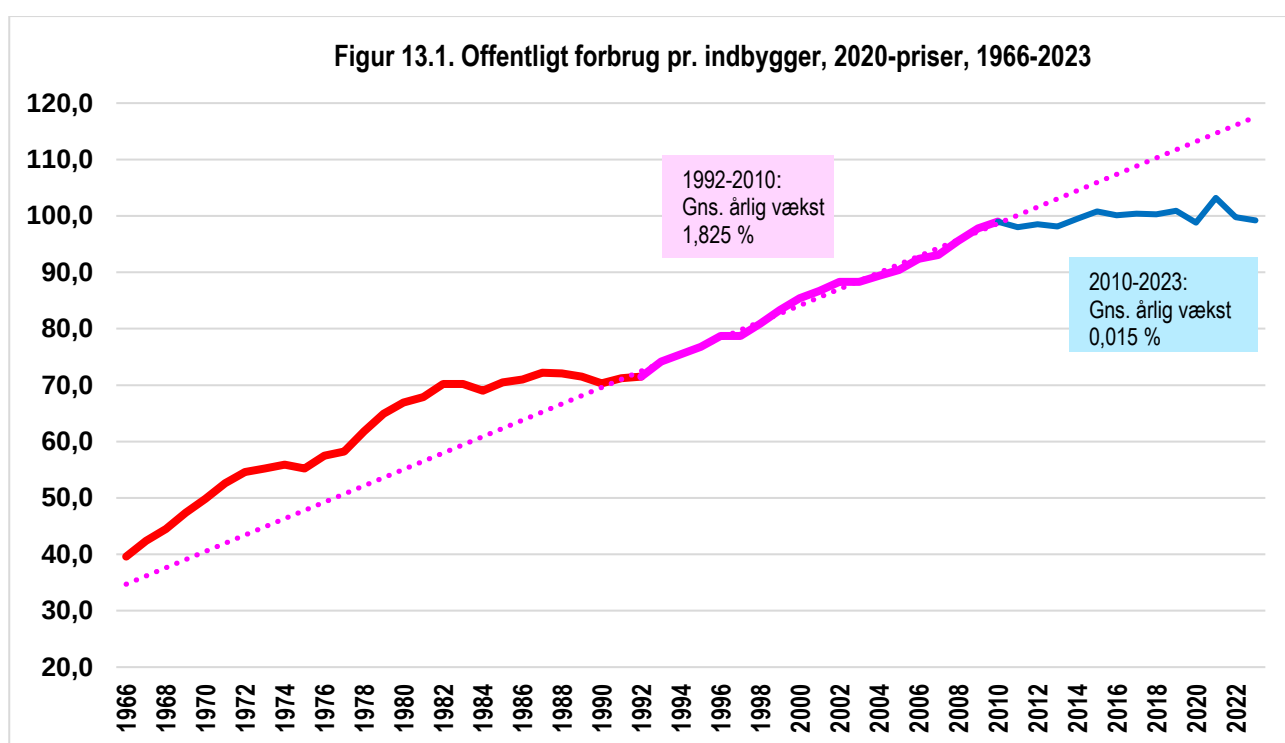
Deltidsbeskæftigelse er [tiltaget voldsomt blandt 25-34-årige](#). Det opleves typisk som et frit valg – selvom det ikke bidrager til ligestillingen og desuden koster på samfundsøkonomien

⁴³ Niedersachsen, Rheinland-Pfalz (fra 2 år), Mecklenburg-Vorpommern.

⁴⁴ Som omtalt ville det kræve et stort arbejde at opgøre vilkårene. Det kan bemærkes, at fertilitetsfaldet i Norge, der indtrådte tidligere end i Danmark, måske korresponderer med den forskellige udvikling i boligbelastningen, hvor danskerne fik fuld glæde af faldende priser og/eller lavere renter. Det er dog kun en løs refleksion, som det kunne være interessant at forfølge nærmere.

(Smith & Barfod, 2025). Der er nok ikke tvivl om, at perspektivet med ændrede værdier eller normer blandt unge familier er blevet dominerende. Ud fra et traditionelt perspektiv ville man dog betone de underliggende strukturelle vilkår – og foreslå forbedringer af disse vilkår frem for individuel tilpasning til forringede vilkår. Tilmed i en mulig negativ spiral, fordi den lavere økonomiske vækst kan føre til yderligere forringede vilkår (Smith & Barfod, 2025).

Derfor skal blot nævnes **offentlige besparelser og herunder kvalitet i daginstitutioner** som en relevant faktor at inddrage i videre undersøgelser. Den offentlige servicesektor har været udsat for et særdeles stærkt økonomisk pres siden 2010. Under ét er de offentlige forbrugsudgifter pr. indbygger ikke steget i perioden 2010-2023, selvom der er blevet mange flere ældre i perioden og stigende udgifter til sundhedsvæsenet. Det har givet et betydeligt pres på resten – daginstitutioner, skoler og ældrepleje.

Kilde: statistikbanken.dk. Senest opdateret 17.9.2024. Den prikkede linje viser udviklingen fra 1992-2010 som basislinje. Væksten 1966-1992 var markant højere (dog stagnation 1983-90), fra 2010-2023 markant lavere (ikke eksisterende).

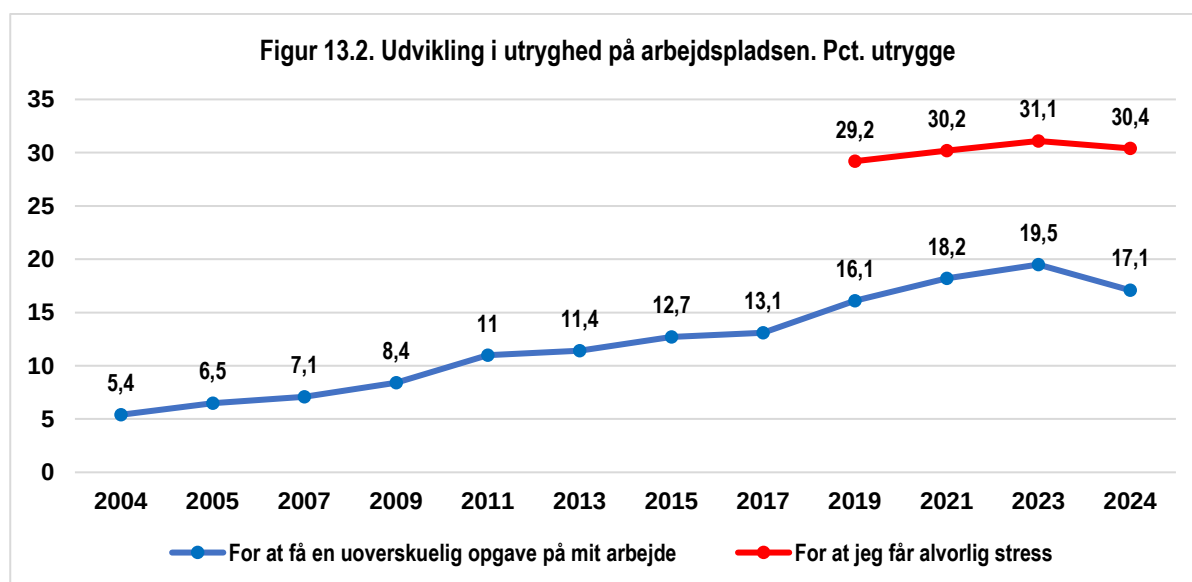
Til og med 2023 (hvorefter eksploderende udgifter til forsvar og andet begynder at forstyrre billedet) kan vi med sindsro bruge offentligt konsum pr. indbygger som en proxy for udviklingen i velfærdsservice. Efter en "second golden age" for velfærdsstaten fra 1992 til 2010 er der sket et markant brud, jf. Figur 13.1.

I perioden 1992-2010 voksede det offentlige konsum pr. indbygger i gennemsnit med 1.825 % årligt i faste priser – selvom der stort set ikke blev flere ældre over 65 år (i starten endda et fald) pga. de små årgange fra 1920'erne og 1930'erne. Siden 2010 er ældrebefolkningen eksploderet, fordi det nu er de store årgange, herunder de helt usædvanligt store baby boom årgange omkring og lige efter 2. verdenskrig, der "befolker" de ældre aldersgrupper. Alligevel

har væksten i faste priser pr. indbygger været rundt regnet nul. Dvs. der har ikke været den velstandsregulering, man regner med i fremskrivninger af finanspolitisk holdbarhed. Og der har end ikke været midler til det demografiske træk i form af flere ældre.⁴⁵ Besparelserne er i betydelig grad gået under radaren i den offentlige debat – formentlig fordi der typisk har været nogle små stigninger på budgettet, samtidig med, at de fleste har glemt, at der har været en meget stor befolkningstilvækst siden 2010 pga. arbejdskraftindvandring.

Under alle omstændigheder har omsorgsarbejdet i den offentlige sektor (ældrepleje, daginstitutioner) måttet bløde økonomisk.

Der er nok heller ikke tvivl om, at mange – med rette eller urette - **oplever større krav på arbejdet**. Andelen, der frygter at få en uoverskuelig opgave på arbejdet, er iflg. Tryghedsmålingerne tredoblet de sidste 15-20 år. Og ca. 30 % frygter at få alvorlig stress, så de ikke længere kan klare kravene i hverdagen.

Kilde: Tryghedsmålingerne. Tabellen viser % meget eller noget utrygge.

Spm. For at jeg får alvorlig stress, så jeg i længere tid ikke kan klare kravene i hverdagen

Endelig skal det nævnes, at der nok også i dag stilles **større krav til forældrerollen** – eller nutidens ansvarlige forældre stiller større krav til sig selv. Hvilket også afspejles i diskussionen om deltid ovenfor. Medlemmer af regeringen søgte i 2024 at tale for, at der ikke var noget galt i at hente sine børn i daginstitution kort før lukketid. De udtalt negative reaktioner tyder på, at der nok *er* større krav til at kunne opfatte sig selv som en god forældre, end der var tidligere – at normerne har ændret sig. Men det kan som sagt også være forbundet med, at forældre oplever, børnene ikke længere får helt den tilstrækkelige omsorg i daginstitutionerne.

Hertil kommer øgede krav og forventninger, også fra institutionerne (alene Aula nævnes ikke sjældent som en selvstændig stressfaktor blandt forældre).

⁴⁵ Det hører med, at der har været besparelser ved færre børn (og færre end ventet) – men det større antal ældre (og efterhånden også radikal vækst i antallet af ”gamle ældre” over 75) vejer dog væsentligt tungere.

Vi skal (slet) ikke bevæge os ind på disse diskussioner her, men dog nævne, at normeringerne i danske (og andre nordiske) daginstitutioner formentlig stadig vil klare sig temmelig godt i internationale sammenligninger.

14. Barrierer: Lidt mikrodata

Diskussionen i de to foregående kapitler har bevæget sig ud over, hvad vi har surveydata til at belyse i Tryghedsmålingen. Den har til dels også bevæget sig ud over, hvad der overhovedet *kan* skaffes surveydata til at belyse. Alligevel er det vigtigt at fastholde et overordnet samfundsperspektiv eller makroperspektiv på udviklingen. Så kan man bruge surveydata til den del, der kan belyses med surveydata – frem for at lade problemstillingen blive defineret ud fra surveydata og dermed forskelle mellem individer.⁴⁶

Dette kapitel indeholder kun nogle få nedslag, hvor vi har surveydata af relevans for problemstillingen. Hvor vi dog samtidig må konstatere, at der er store mangler, og at der i nogle tilfælde kræves helt andre spørgsmål, end dem, man normalt bruger, for at kunne belyse problemstillingen på individniveau.

Pres på boligudgifterne, andre begrænsninger – og metodeproblemer

Som omtalt er presset på boligudgifter for boligejere, ikke mindst i de større byer, et udbredt bud på forklaring af faldende fertilitet i den internationale litteratur. Det er også en god illustration af surveyanalysens begrænsninger. Vi har i tidligere Tryghedsmålinger haft mere omfattende spørgsmålsbatterier til boligejerne, i særdeleshed omkring Finanskrisen. I nærværende survey har vi kun spørgsmål om boligform.

Vi kan så undersøge, om unge børnefamilier, der er boligejere, er økonomisk pressede, og om det påvirker deres planer om at få (yderligere) børn. Og vi kan undersøge, om der er forskelle mellem storbyerne (hvor boligpriserne er høje) og mindre byer/landdistrikter, hvor priserne er lavere – eller endda dele op på kommunetyper, hvor udkantskommunerne i det mindste skiller sig ud med særdeles lave boligudgifter.

Alle disse analyser er gennemført, og de giver meget få sikre resultater, også fordi stikprøvestørrelsen bliver for lille. Vi skal ikke trætte med at præsentere resultaterne her. Men uanset om stikprøven var betydeligt større, ville vi dårligt kunne teste hypoteser om boligprisernes betydning for fertiliteten.

Vi kan fx spørge de unge boligejere, om de er økonomisk pressede. Det er nogle af dem, men ikke voldsomt – for så var de typisk ikke blevet kreditgodkendt, da ville købe boligen.

Det, vi snarere skulle undersøge, var de unge, der er i en fase, hvor de overvejer at stifte familie og overvejer at købe ejerbolig. Herunder om de må opgive - eller udskyder "indtil videre" – fordi de med de nuværende priser og indkomster skulle flytte for langt uden for

⁴⁶ Hvis der f.eks. sker offentlige besparelser, kan det afspejles i oplevelse af offentlige besparelser eller oplevelse af forringet service blandt borgerne. Men det ligger i surveyanalysens DNA, at man skal lede efter *forskelle mellem individer* for at forklare noget. Det kan man så måske gøre, hvis man er så heldig at have tidsserier – eller data fra forskellige lande (eller områder med forskellige vilkår). Men sådanne data er ofte ikke til rådighed, og så kan man risikere ubevidst at definere problemstillingen alene ud fra den type af data, der *er* til rådighed.

byen, osv. Det er ikke helt umuligt, men det er ret vanskeligt at lave et undersøgelsesdesign, der kan belyse problemstillingen.

Til gengæld kan vi konstatere på makrodata (jf. kapitel 12), at ejerandelen er ganske markant faldende, og at det stadig er en norm for de fleste, at man helst skal ende i en ejerbolig og allerhelst i hus og have, når man har børn.⁴⁷ Det er et rimeligt stærkt indicium for, at boligproblematikken har betydning. Det vil på forskellig vis kunne understøttes af surveydata – f.eks. ved at teste, om det i virkeligheden stadig er parcelhuset, der er idealet for børnefamilier (hvilket er en implicit antagelse ovenfor, som muligvis kan være forkert). Og så kan man spørge ind til planer, overvejelser, bekymringer, begrænsninger for de målgrupper af fx 25-34-årige, for hvem det er relevant.

Men det ville kræve et særligt design og nogle anderledes spørgsmål. Det er meget begrænset, hvad vores survey fortæller – og det er meget begrænset, hvad en almindelig repræsentativ survey af hele befolkningen *kan* fortælle. Det er derfor, vi har taget udgangspunkt i et makroperspektiv ovenfor.

Tilsvarende kan man spørge, hvordan man skulle kunne måle betydningen for fertiliteten af nedskæringerne i den offentlige service. Det vil der måske lettere kunne formuleres operationelle løsninger på. Men igen er der ikke særlig meget, der kan trækkes ud af en standard-survey på dette punkt.

Når det gælder standardvariabler så som sociale variationer, er der naturligvis ikke så mange begrænsninger – ud over at andre har mere omfattende data på dette punkt. Vi begrænser os derfor til nogle få nedslag af overvejende illustrativ karakter.

Økonomisk tryghed og indkomst

Der er som nævnt plausible økonomiske forklaringer på, at fertiliteten er faldet. Godt nok slap Danmark igennem finanskrisen med beskeden stigning i arbejdsløsheden, sammenlignet med tidligere kriser.⁴⁸ Og godt nok havde Danmark stor succes med at genvinde den økonomiske vækst og afbøde de sociale effekter af COVID-19. Men de yngre aldersgrupper sakkede bagud lønmæssigt efter finanskrisen, boligpriserne (og efterhånden også belastningen) steg væsentligt mere end lønningerne, og fra 2022 gav inflationen en voldsom nedtur i reallønnen. Inflationen ramte særlig hårdt på fødevarer og en række andre livsfornødenheder, så den ramte ekstra hårdt i de grupper, hvor de basale udgifter vejer tungt i budgettet.

Men på individniveau finder vi her i Tryghedsmålingen ringe sammenhæng med økonomisk utryghed eller utryghed over for, om uforudsete udgifter kan få budgettet til at vælte. Det gælder, uanset om vi ser på planer om et ekstra barn eller planlagt antal børn, jf. Tabel 14.1.

⁴⁷ Man burde måske tilføje, at normen nok mest gælder uden for København (og måske de største byer). Der er også blevet flere egnede familieejligheder i København, og mange vil foretrække dette. Men der er stadigvæk en betydelig fraflytning fra København, netop blandt børnefamilier, fordi de tilstræber noget andet.

⁴⁸ Faldet i bruttonationalproduktet (BNP) 2009 var det største årlige fald, Danmark har oplevet i fredstid på et enkelt år i knap 200 år, jf. Goul Andersen (2011, 2019a,b).

For ikke at sammenrode med beskedne økonomiske vilkår blandt studerende afgrænser vi til 30-49-årige.

Tabel 14.1. Sammenhæng mellem økonomisk tryghed og faktisk/planlagt antal børn. 30-49-årige mænd og kvinder. Pct.

	Planlagt/realiseret antal børn					Andel, der planlægger flere børn (%)	N(=100%)
	0 børn	1	2	3 børn+	I alt		
1 meget tryk	26	14	45	15	100	30	128
2 tryk	20	13	46	21	100	34	413
3 hverken eller	28	19	33	20	100	27	215
4 utryk	25	17	33	25	100	20	132
5 meget utryk	41	8	26	25	100	21	39
total	24	15	40	21	100	29	927

q20 Hvor tryk eller utryk vil du overordnet set betragte den nuværende økonomiske situation i din husstand?

Det eneste udslag af betydning, vi finder på spørgsmålet om antal børn, er svaret ”ingen børn” i den meget lille gruppe af ”meget (økonomisk) utrykke”. Med god vilje er der en tendens til, at der er en højere procentandel, der planlægger flere børn, blandt de økonomisk trykke. Men det modsvarer til dels af, at det også er her, vi finder færrest familier (personer) med tre eller flere børn.⁴⁹

Vi finder heller ingen sammenhæng med husstandsindkomst for de relevante alderskategorier – men her reduceres antallet af svarpersoner yderligere af, at vi er nødt til at fokusere på gifte/samlevende. Desuden rammes vi af, at temmelig mange ikke kender eller ikke vil oplyse husstandsindkomsten.

Man kunne så forsøge at tage højde for, at boligudgiften er meget forskellig i forskellige dele af landet. Indkomsterne er højere i de store byer, men udgiftsbelastningen i form af stigende boligpriser, har navnlig ramt de større byer, hvorimod der i hele perioden har været særdeles billige boliger til salg i mange landkommuner og de kommuner, der undertiden kaldes ”Udkantsdanmark” – også gode, solide parcelhuse.

Tabel 14.2. Sammenhæng mellem husstandsindkomst og faktisk/planlagt antal børn. Gifte/samlevende 30-49-årige mænd og kvinder. Opdelt på storbyer og resten af landet. Pct.

Bopæl	Husstandsindkomst Brutto (tus.kr.)	Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
		0 børn	1	2	3 børn+	
1 storby	2 under 600	16	15	44	25	68
	3 600-799	12	18	37	33	49
	4 800+	12	18	45	25	107
	Total	13	17	43	27	224
2 resten	2 under 600	16	12	42	30	105
	3 600-799	8	11	59	22	76
	4 800+	5	12	61	22	104
	Total	10	12	53	25	285
Total	2 under 600	16	13	43	28	173
	3 600-799	10	13	51	26	125
	4 800+	9	15	52	24	211
	total	11	14	49	26	509

Storby: Region Hovedstaden + Aarhus, Odense og Aalborg Kommune.

⁴⁹ Vi har også forsøgt at se på, hvor mange 18-39-årige der planlagde et barn mere, opdelt efter antal børn i forvejen og økonomisk tryghed – igen uden målbare forskelle.

Vore data rækker akkurat til en todeling mellem storby og resten af landet. Hvor "storby" består af Region Hovedstaden plus Aarhus, Odense og Aalborg Kommune. Og så kan vi akkurat lave en tredeling af husstandsindkomsten, jf. Tabel 14.2.

Med lidt god vilje er der lidt færre, der svarer "ingen børn" blandt dem med de højere indkomster (over 800.000) end blandt dem med de laveste (under 600.000), både i by og på land. Men bortset fra, at antallet af observationer bekræfter de mærkbare forskelle i indkomstfordelingen mellem storbyerne og resten af landet, er forskellene alt for små til at være statistisk sikre. Det eneste, vi kan konkludere, er, at forskellene i hvert fald ikke er særligt store, for så ville de sætte sig mærkbare spor selv i vores talmæssigt beskedne datamateriale.

Disse data modbeviser ikke, at økonomien har betydning. Men det har ikke så meget at gøre med økonomisk *utryghed*, og der er ikke meget direkte effekt af husstandsindkomst, heller ikke selvom vi (groft) kontrollerer for regionale forskelle i boligpriserne. I bedste fald er det mere kompliceret og kræver mere detaljerede mål (og flere svarpersoner) at efterprøve. Det nærmeste, vi kan komme en sandsynliggørelse er indikationerne i kapitel 7 af, at vurdering af økonomisk forværring ved et ekstra barn har betydning for familieplanerne.

Uddannelse og stilling

Registerdata er bedre end surveydata til at belyse de mest almindelige sociale variationer i fertiliteten. Surveys målrettet de relevante aldersgrupper er bedre end befolknings-repræsentative surveys. Og store surveys er bedre end små surveys. Derfor er det ikke meget, Tryghedsmålingen her kan bidrage med af nyt, som andre ikke kan belyse bedre. Blandt andet er der i de seneste år publiceret interessante resultater fra det tværvidenskabelige europæiske forskningsprogram: [Generations and Gender Programme](#) (se fx Fallesen & Mortensen, 2004, med henvisninger),⁵⁰ hvorfra vi også har lånt en række spørgsmålsformuleringer til nærværende survey. Så vi begrænser os her til en opdeling på uddannelse og stilling – til dels for at vise, at vi finder nogenlunde lignende resultater her.

Når vi bruger afsluttet uddannelse som variabel, er vi ligesom ved indkomst ovenfor nødt til at begrænse os til aldersgrupperne over 30 år og specielt de 30-39-årige og 40-49-årige.⁵¹

For at have så få og hensigtsmæssige grupper som muligt har vi grupperet uddannelserne lidt anderledes⁵², nemlig i fire grupper, som følger:

⁵⁰ Programmet går tilbage til 2000 og havde en forløber i 1990'ernes Fertility and Family Survey (FFS), begge startet af United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Danmark deltog i en runde i FFS, men først fra 2020 i GGP-dataindsamlingen. Tryghedsmålingen har gentaget og på nogle punkter udbygget dele af [GGP-skemaet](#). I øvrigt har der også været Eurobarometer surveys af emnet ("Fertility and Family Issues in an Enlarged Europe 2002, jf. Fahey & Spéder, 2004), og 2011 "Eurobarometer on Fertility and Social Climate" (Testa, 2012).

⁵¹ Det er i øvrigt værd at være opmærksom på, at selvvalgt helbred korrelerer stærkt med uddannelse, også for disse grupper. Som vist i kapitel 11 har helbred betydning for, hvor mange børn folk får eller planlægger at få. Og andelen med "meget godt" eller "fremragende" helbred stiger faktisk jævnt i vores stikprøve fra 16 % blandt dem, der kun har grund-/folkeskoleuddannelse til 49 % blandt dem med langvarig videregående uddannelse, mens andelen med mindre godt/dårligt helbred falder fra 41 % til 10 %.

⁵² Tryghedsmålingerne har sin egen detaljerede uddannelsesvariabel, der er udarbejdet med henblik på at kunne matche skillelinjer i adfærd lidt bedre end de gængse. Vi har i nærværende analyse slået korte erhvervsuddannelser sammen

Højeste afsluttede uddannelse:
1. Ingen eller kort uddannelse: folkeskole, gymnasial udd., påbegyndt EFG, specialarbejderudd., SOSU.
2. Erhvervsfaglig uddannelse mm.: Erhvervsfaglig udd. (minus bank/forsikring), kort videregående udd.
3. Mellemlang videregående uddannelse mm. (plus bank/forsikring)
4. Lang videregående uddannelse

Først kan vi se på sammenhængen mellem uddannelse og planlagt eller realiseret familiestørrelse, opdelt på forskellige aldersgrupper, jf. Tabel 14.3.

Tabel 14.3. Sammenhæng mellem uddannelse og faktisk/planlagt antal børn, opdelt efter alder. Mænd og kvinder over 30 år.

alder		Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
		0 børn	1	2	3 børn+	
2 30-39	1 Ingen eller kort	34	17	34	15	137
	2 Erhvervsfaglig mm.	19	14	46	21	161
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	13	11	41	35	97
	4 Lang videregående (LVU)	24	11	41	24	107
	Total	23	14	41	22	502
3 40-49	1 Ingen eller kort	33	14	33	20	105
	2 Erhvervsfaglig mm.	25	18	42	15	198
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	17	18	44	21	75
	4 Lang videregående (LVU)	24	19	35	22	63
	Total	25	17	39	19	441
4 50-59	1 Ingen eller kort	29	19	34	18	105
	2 Erhvervsfaglig mm.	27	18	32	23	198
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	21	23	43	13	75
	4 Lang videregående (LVU)	30	7	46	17	63
	Total	27	18	35	20	441
5 60+	1 Ingen eller kort	19	12	41	28	150
	2 Erhvervsfaglig mm.	17	22	42	19	213
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	13	19	43	25	61
	4 Lang videregående (LVU)	18	17	52	13	30
	Total	17	18	42	23	454
Total	1 Ingen eller kort	24	12	42	22	962
	2 Erhvervsfaglig mm.	21	18	41	20	1133
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	14	17	44	25	544
	4 Lang videregående (LVU)	23	12	45	20	326
	Total	21	15	42	22	2965

Tallene viser en tendens til, at personer med ingen eller kort erhvervsuddannelse får eller planlægger færre børn end de øvrige, når det gælder de 30-39-årige og til dels de 40-49-årige, mens der blandt de ældre og i befolkningen som helhed ikke genfindes en sådan tendens.

med ufaglærte, vi har slået kort videregående uddannelser sammen med erhvervsfaglige, og vi har omgrupperet uddannelse inden for finanssektoren (bank/forsikring) fra erhvervsfaglig til mellemlang videregående uddannelse. I øvrigt er uddannelsesspørgsmålet til denne lejlighed udbygget med underopdelinger af erhvervsfaglige og mellemlange videregående uddannelser i typiske mande-/kvindefag. På ét punkt opfanger opdelingen her dog mindre end den konventionelle og YouGov's standard: Nemlig den ekstra høje forekomst af barnløshed blandt 30-39-årige mænd og kvinder, der *slet ingen* uddannelse har ud over folkeskolen (stærkest blandt mænd) – hvor helbreds faktoren dog ser ud til at forklare en del, i takt med, at det er blevet en temmelig snæver gruppe.

Det er dog særlig interessant at se specifikt på kvinder. Her må vi slå aldersgrupper yderligere sammen. Men der fremgår en tendens til, at 30-39-årige kvinder med ingen eller kort uddannelse har (eller har planer om) relativt få børn, sammenlignet med de øvrige. Hvorimod det blandt de 40-49-årige og navnlig i aldersgruppen 50 år+ forholder sig modsat: Her er der flere kortuddannede, der får 3 børn eller flere, end i de andre uddannelsesgrupper.

Tabel 14.4. Sammenhæng mellem uddannelse og faktisk/planlagt antal børn, opdelt efter alder. Kvinder over 30 år. Pct.

alder		Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
		0 børn	1	2	3 børn+	
2 30-39	1 Ingen eller kort	35	20	33	12	85
	2 Erhvervsfaglig mm.	22	16	41	21	76
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	11	8	41	40	52
	4 Lang videregående (LVU)	21	13	47	19	62
	Total	24	15	40	21	275
3 40-49	1 Ingen eller kort	27	17	29	27	48
	2 Erhvervsfaglig mm.	29	17	37	17	79
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	18	21	37	24	33
	4 Lang videregående (LVU)	24	24	33	19	21
	Total	26	18	34	22	181
4 50+	1 Ingen eller kort	15	12	42	31	250
	2 Erhvervsfaglig mm.	19	18	42	21	304
	3 Mellemlang videregående (MVU) mm.	13	16	45	26	158
	4 Lang videregående (LVU)	19	4	58	19	26
	Total	15	18	43	24	738

Tabel 14.5. Sammenhæng mellem stilling og faktisk/planlagt antal børn. Mænd og kvinder 30-49 år. Pct.

	Planlagt/realiseret antal børn				N(=100%)
	0 børn	1	2	3 børn+	
1 Ufaglært arbejder	30	13	34	23	105
3 Faglært arbejder	16	16	47	21	215
4 Lavere funktionær	24	15	46	15	138
5 Højere funktionær	18	14	47	21	198
6 Selvstændig	20	25	35	20	20
7 Fleksjobber	40	26	31	3	35
15 Førtidspensionist	56	18	20	6	82
Hele befolkningen	24	15	40	21	940

Endelig viser en opdeling på stilling, at der er/bliver flere barnløse blandt ufaglærte, men ikke færre med tre eller flere børn. Når ufaglærte ikke slår så meget ud som kortuddannede, skyldes det bl.a., at vi finder en særdeles høj andel barnløse blandt fleksjobbere og førtidspensionister – og næsten ingen med tre børn. Som omtalt spiller helbreds faktoren en rolle her.

Referencer

- Ahle, Mathias Dybdahl & Anders Gotfredsen (2023). Klimabekymring får hver fjerde unge kvinde til at overveje fravalg af børn. Deloitte & Kraka Analyse, 20.4.2023.
<https://kraka.dk/wp-content/uploads/analyse - unge og klima 0.pdf>
- Andersen, Jacob, Jørgen Goul Andersen, Anders Hede & Sophie Danneris (2023a). *Tryghed i arbejdslivet – nu og i fremtiden*. TrygFondens Tryghedsmåling 2022 (særmåling).
- Andersen, Jacob, Jørgen Goul Andersen, Anders Hede, Sophie Danneris & Peter Madsen (2023b). *Tryghed og velfærd i Danmark 2023*. TrygFondens Tryghedsmåling 2023.
- Bergsvik, Janna, Agnes Fauske & Rannveig Kaldager Hart (2021). "Can Policies Stall the Fertility Fall? A Systematic Review of the (Quasi-)Experimental Literature", *Population and Development Review*, vol. 47(4), pp. 913-964. <https://doi.org/10.1111/padr.12431>
- Bongaarts, John & Tomáš Sobotka (2012). "A Demographic Explanation for the Recent Rise in European Fertility", *Population and Development Review*, vol.38(1), pp.83-120.
<https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2012.00473.x>
- Bonoli, Giuliano (2008). "The impact of social policy on fertility: evidence from Switzerland", *Journal of European Social Policy*, vol.18 (2): 64-77.
<https://doi.org/10.1177/0958928707081074>
- Christoffersen, Mogens Nygaard (2004). *Familiens udvikling i det 20. århundrede. Demografiske Strukturer og processer*. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 04:07.
- Comolli, C.L., G. Neyer, G. Andersson, L. Dommermuth, P. Fallesen, M. Jolovaara, A. Klængur Jónsson, M. Kolk & T. Lappegård (2021). "Beyond the Economic Gaze: Childbearing During and After Recessions in the Nordic Countries", *European Journal of Population*, vol. 37, pp. 473-520. <https://doi.org/10.1007/s10680-020-09570-0>
- Cook, Linda J., Elena R. Iarskaia-Smirnova & Vladimir A. Kozlov (2023). "Trying to Reverse Demographic Decline: Pro-Natalist and Family Policies in Russia, Poland and Hungary", *Social Policy & Society*, vol. 22(2), pp. 355-375.
<https://doi.org/10.1017/S1474746422000628>
- Danmarks Statistik (2024). *Befolkningens Udvikling 2023*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik (1984). *Statistisk Årbog*. København: Danmarks Statistik.
- Esping-Andersen, Gøsta (1999). *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002a). "A Child-Centred Social Investment Strategy", kap. 2 i Gøsta Esping-Andersen (ed.), *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (2002b). "A New Gender Contract", kap. 3 i Gøsta Esping-Andersen (ed.), *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Eurostat. (2019a). Births and fertility: Over 5 million births in EU in 2017: Women in EU have first child on average at 29 (News Release, No. 44/2019). Retrieved from
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9648811/3-12032019-ap-en.pdf/412879ef-3993-44f5-8276-38b482c766d8>
- Fahey, Tony & Zsolt Spéder (2004). *Fertility and family issues in an enlarged Europe*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
<https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2004/fertility-and-family-issues-enlarged-europe-report>
- Fallesen, Peter, Lars Dommermuth, Julia Hellstrand, Emil Simonsen, Lisbeth Trille Gylling Loft & Laust Hvas Mortensen (2023). [Comparing ideal family size with observed and](#)

- [forecasted completed cohort fertility in Denmark and Norway](#). Rockwool Foundation Study Paper # 186. March 2023.
- Fallesen, Peter & Laust Hvas Mortensen (2024). [Kortuddannede kvinder får nu færrest børn](#). Rockwool Fonden Analyse, marts 2024.
- Fluchtmann, Jonas, Violetta van Veen & Willem Adema (2023). Fertility, employment and family policy: A cross-country panel analysis. OECD Social, Employment and Migration Working Papers # 299. <https://dx.doi.org/10.1787/326844f0-en>
- Gauthier, Anne H. & Stuart Geitel-Basten (2024). "Family Policies in Low Fertility Countries: Evidence and Reflections", *Population and Development Review*, special issue. Looking Backward, Looking Forward: Celebrating 50 Years of Population and Development Review. <https://doi.org/10.1111/padr.12691>
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Goul Andersen, Jørgen (2019a). "Globalization and the Nordic Welfare States", pp. 162-183 in Stein Kuhnle, Per Selle & Sven E.O. Hort, eds., *Globalizing Welfare: An Evolving Asian-European Dialogue*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Goul Andersen, Jørgen (2019b). "Denmark: The Welfare State as Victim of Neoliberal Policy Failure?", pp. 192-209 in Stefàn Ólafsson, Mary Daly, Olli Kangas & Joakim Palme, eds., *Welfare and the Great Recession: A Comparative Study*. Oxford: Oxford University Press
- Goul Andersen, Jørgen (2011). "From the Edge of the Abyss to Bonanza – and Beyond. Danish Economy and Economic Policies 1980-2011", *Comparative Social Research*, vol.28, pp. 89-165.
- Goul Andersen, Jørgen (1979). *Mellemlagene i Danmark*. Aarhus: Forlaget Politica.
- Hansen, Marianne Frank (2024). *Befolkningsfremskrivning 2024. Lavere fertilitet og færre børn*. Baggrundsnotat, 4. juni 2024. DREAM – Danish Research Institute for Economic Analysis and Modelling. www.dreamgruppen.dk.
- Heleniak, Timothy (2024). «Fertility Decline in the Nordic Countries», pp. 51-68 i *State of the Nordic Region 2024. Nordregio Report 2024*:13. <http://doi.org/10.6027/R2024:13.1403-2503>
- Hellstrand, Julia, Jessica Nisén, Vitor Miranda, Peter Fallesen, Lars Dommermuth & Mikko Myrskylä (2021). "Not Just Later, but Fewer: Novel Trends in Cohort Fertility in the Nordic Countries". *Demography*, vol.58 (4), pp. 1373–1399. <https://doi.org/10.1215/00703370-9373618>
- Inglehart, Ronald (1977). *The Silent Revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Jørgensen, Niels Jørgensen, Ulla Nordström Joensen, Tina Kold Jensen, Martin Blomberg Jensen, Kristian Almstrup, Inge Ahlmann Olesen, Anders Juul, Anna-Maria Andersson, Elisabeth Carlsen, Jørgen Holm Petersen, Jorma Toppari, Niels E Skakkebæk (2012). "Human semen quality in the new millennium: a prospective cross-sectional population-based study of 4867 men", *BMJ Open* vol. 2 (4). <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2012-000990>
- Kleven, Henrik, Camille Landais & Jakob Egholt Søgaard (2019). "Children and Gender Inequality: Evidence from Denmark", *American Economic Journal: Applied Economics*, vol. 11 (4), pp. 181–209. <https://doi.org/10.1257/app.20180010>

- Lolle, Henrik L. & Jørgen Goul Andersen (2019). «Fald i den danske lykke og flere decideret ulykkelige», pp. 355-392 i Morten Frederiksen (red.), *Usikker modernitet. Danskernes værdier fra 1981 til 2017*.
- Miettinen, Anneli & Ivett Szalma (2015). "Childlessness Intentions and Ideals in Europe", *Finnish Yearbook of Population Research*, vol. XLIX 2014, pp. 31-55.
<https://doi.org/10.23979/fypr.48419>
- Myrdal, Alva & Gunnar Myrdal (1997). *Kris i befolkningsfrågan*. Nora: Nya Doxa. (opr. Bonniers 1934).
- Neyer, G., Andersson, G., Dahlberg, J., Ohlsson-Wijk, S., Andersson, L. & Billingsley, S. (2022). Fertility Decline, Fertility Reversal and Changing Childbearing Considerations in Sweden: A turn to subjective imaginations? Stockholm Research Reports in Demography, 8.
- OECD (2024). *Society at a Glance 2024. A Spotlight on Fertility Trends*. Paris: OECD.
<https://doi.org/10.1787/918d8db3-en>
- Priskorn, Lærke & Niels Jørgensen (2017). [Hvorfor falder sædkvaliteten blandt vestlige mænd?](#) ForskerZonen/Videnskab.dk 9.sep.2017
- Pronzato, Chiara (2017). [Fertility decisions and alternative types of childcare](#). IZA World of Labor, ISSN 2054-9571, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
<https://doi.org/10.15185/izawol.382>
- Rovny, Allison E. (2011). "Welfare state policy determinants of fertility level: A comparative analysis", *Journal of European Social Policy*, vol. 21(4), pp.335-347.
<https://doi.org/10.1177/0958928711412221>
- Schultz, Susanne (2015). "Reproducing the nation: the new German population policy and the concept of demographization", *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, vol. 16 (3), pp. 337-361. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2015.1080744>
- Simonsen, Emil A. & Peter Fallesen (2022). What a Difference a Definition Makes: Mismatches in Partner Markets Across Three Decades in Denmark". Rockwool Foundation Study Paper # 167. April 2022.
- Smith, Nina & Anne-Mette Barfod (2025). *Overskudskvinder. Økonomernes vej til det frie og lige liv*. København: Lindhardt & Ringhof.
- Sobotka, Tomáš (2017). "Childlessness in Europe: Reconstructing Long-Term Trends Among Women Born in 1900–1972", pp.17-53 i Michaela Kreyenfeld & Dirk Konietzka (eds.), *Childlessness in Europe: Contexts, Causes, and Consequences*. Springer Open.
<https://doi.org/10.1007/978-3-319-44667-7>
- Testa, Maria Rita (2012). Family Sizes in Europe: Evidence from the 2011 Eurobarometer Survey. Paper, Vienna Institute of Demography.
- Zeman, K., Beaujouan, É., Brzozowska, Z., & Sobotka, T. (2018). Cohort fertility decline in low fertility countries: Decomposition using parity progression ratios. *Demographic Research*, 38, 651–690. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2018.38.25>

Appendiks 1. Sammensat variabel for planlagt/realiseret familiestørrelse

Udgangspunktet var spørgsmålene i nedenstående batteri (Boks A-1):

BOKS A-1
[q85] Hvor mange biologiske børn har du? 1. Ingen børn 2. Et barn 3. To børn 4. Tre børn 5. Flere end tre børn
if age=18-49 [q85_2] Har du planer om at få et barn i løbet af de næste 3 år? Medregn kun biologiske børn. 1. Helt sikkert ikke 2. Sandsynligvis ikke 3. Hverken eller 4. Sandsynligvis 5. Helt sikkert 6. Ønsker ikke at svare
if age=18-49 [q85_3] Hvis man antager, at du ikke får et barn inden for de næste 3 år, har du så planer om at få (flere) børn overhovedet? 1. Helt sikkert ikke 2. Sandsynligvis ikke 3. Hverken eller 4. Sandsynligvis 5. Helt sikkert 6. Ønsker ikke at svare
if age=18-49 [q85_4] Hvor mange flere børn inklusive biologiske og adopterede børn - har du planer om at få i alt? (Uden at medregne børn, du evt. allerede måtte have) 1. Ingen børn 2. Et barn 3. To børn 4. Tre børn 5. Flere end tre børn 6. Ønsker ikke at svare

Problemet

Vi vil gerne nå frem til at få:

- Planlagt/realiseret antal børn = nuværende antal børn + planlagt antal flere børn

Men det forudsætter, at vi kan korrigere svarene. Det sidste spørgsmål q85_4 er nemlig efter alt at dømme blevet misforstået af mange, fordi de har overset:

- nøgleordet "flere"
- parentesen: (Uden at medregne børn, du evt. allerede måtte have). Den skurrer ved at være kompliceret og omstændelig, selvom indholdet *i princippet* er klart

Tabel A-1. Hvor mange flere børn, opdelt efter nuværende antal børn. 18-49-årige. Mænd og kvinder i alt.

q85 Hvor mange biologiske børn har du?	q85_4 Hvor mange flere børn har du planer om at få i alt?						N(=100%)
	1 Ingen	2 Et barn	3 To børn	4 Tre børn	5 Flere end tre	6 NA	
1 Ingen børn	39,1	7,1	33,2	8,4	1,4	10,8	861
2 Et barn	37,2	32,2	23,0	1,3	1,3	5,0	239
3 To børn	65,3	6,8	18,6	4,6	0,3	4,3	323
4 Tre børn	75,0	5,4	2,2	14,1	1,1	2,2	92
5 Flere end tre	65,2	0,0	0,0	0,0	21,7	13,0	23
Total	46,9	10,7	26,2	6,7	1,4	8,1	1538

Som det fremgår af Tabel A-1, er der et umiskendeligt mønster i svarene. Det typiske svar for planlagt antal flere børn blandt dem, der har flere end tre i forvejen, er ”flere end tre” – hvis de angiveligt vil have flere. Det typiske svar for flere børn blandt dem, der allerede har tre, er ”tre børn”. Og blandt dem, der har to i forvejen, er det typiske svar ”to børn” mere.

Det er svært at forestille sig, at folk med tre børn (eller flere) ønsker tre børn yderligere (eller flere). Skulle det endelig være, ville det nok rimeligt at forvente, at maksimalt et barn mere kan komme på tale mere, for *så* mange firebørns-familier er der heller ikke, når det er biologiske børn, vi taler om.

Mens det ikke er utænkeligt, at *nogle* af dem, der svarer to børn mere, faktisk *vil* have to børn mere, er det lidet sandsynligt, at folk med tre børn vil have tre børn mere, eller at folk med fire børn planlægger at få endnu fire. En yderligere opdeling på alder bekræfter dette: De, der i forvejen har tre eller flere og angiveligt har planer om en fordobling, skal til at skynde sig, for de er ofte temmelig tæt på slutningen af den fertile alder: 12 ud af 18 svarpersoner, der har tre børn eller mere og angiveligt har planer om mindst tre børn mere, er i 40’erne, og de fleste af resten er i slutningen af 30’erne.

Mens der ikke er problemer med at konkludere, at de mest ekstreme svar må være forkerte, er det værre med resten. Flertallet af de svarpersoner, der har to børn og svarer to børn mere, har sikkert misforstået spørgsmålet, men *nogle* af svarene kan være korrekte. Og udgangspunktet må være, at det kræver stærke indicier at tilsidesætte de svar, folk har givet.

Løsning

Først kombineres spm. q85_2 og q85_3. Hvem vil have flere børn?

For at få et overblik (og en regnevariabel til nogle følsomhedsberegninger).

Det løser umiddelbart problemerne med de flerbørnsfamilier, som angiver at ville have lige så mange børn yderligere i spørgsmålet om antallet, men som i mellemtiden har angivet både i q85_2 og q85_3, at de ikke vil have flere.

Tabel A-2. Planer om børn næste tre år, krydset med planer om børn efter 3 år.

q85_2 Har du planer om at få et barn i løbet af de næste 3 år? Medregn kun biologiske børn.

* q85_3 Hvis man antager, at du ikke får et barn inden for de næste 3 år, har du så planer om at få (flere) børn overhovedet? Kun stillet til 18-49 årige M+K.

		q85_3 Hvis ikke barn inden for de næste 3 år, har du så planer om (flere) børn overhovedet?						Total
		1 Helt sikkert ikke	2 Sandsynligvis ikke	3 Hverken eller	4 Sandsynligvis	5 Helt sikkert	6 Vil ikke svare	
q85_2 Planer om barn næste 3 år?	1 Helt sikkert ikke	595	47	19	32	36	8	737
	2 Sandsynligvis ikke	24	89	32	40	40	6	231
	3 Hverken eller	8	14	59	32	16	3	132
	4 Sandsynligvis	10	19	22	81	40	4	176
	5 Helt sikkert	12	11	6	25	97	1	152
	6 Vil ikke svare	3	3	4	5	3	37	55
Total	Total	652	183	142	215	232	59	1483

Mørkeblå: 1. Helt sikkert ikke

Lys blå: 2. Formentlig ikke

Gråblå: 3. Næppe, men kan ikke helt udelukkes

Lys grøn: 4. Sandsynligvis

Mellemgrøn: 5. Antagelig ja

Mørk grøn: 6. Helt sikkert ja

Rød: 8. Ubesvaret

Vi danner således en ny variabel planborn, der angiver 'plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3' (SPSS-program i tillæg 1).

Tabel A-3. Planer om børn næste tre år, dannet ud fra Tabel A-2.

planborn plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative
Valid	1 helt sikkert ikke	602	19,6	39,1	39,1
	2 formentlig ikke	171	5,6	11,1	50,2
	3 ikke udelukket	93	3,0	6,0	56,2
	4 sandsynligvis	136	4,4	8,9	65,1
	5 antagelig ja	125	4,1	8,1	73,2
	6 helt sikkert	304	9,9	19,8	93,0
	8 Dk,NA	107	3,5	7,0	100,0
	Total	1539	50,2	100,0	
Missing	-9	1527	49,8		
Total		3066	100,0		

Variablen Planborn kommer ganske tæt på, om folk ønsker at få (flere) børn eller ej, fordi den lange tidshorisont i den ene komponent (q85_3) betyder, at det ikke behøver være ret konkrete planer.

Aldersopdelingen virker også ganske plausibel.

Tabel A-4. Planer om børn næste tre år, opdelt efter alder.

alder8 * planborn plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3

Alder8	planborn plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3							Total
	1 helt sikkert ikke	2 formentlig ikke	3 ikke udelukket	4 sandsynligvis	5 antagelig ja	6 helt sikkert	8 Dk,NA	
1 18-19	13,5	-	17,6	21,6	4,1	37,8	5,4	100,0
2 20-24	11,5	7,5	8,0	16,1	10,3	43,1	3,4	100,0
3 25-29	9,9	8,2	7,4	15,2	15,6	33,7	9,9	100,0
4 30-39	34,6	14,7	6,1	7,6	9,3	18,6	8,9	100,0
5 40-49	75,5	11,8	2,5	1,9	2,1	1,5	4,6	100,0
Total	39,1	11,1	6,0	8,9	8,1	19,8	7,0	100,0

Vi kan således bruge variabelen her til at korrigere svarene på q85_4 om, hvor mange børn flere, folk ønsker. Vi får dermed en nogenlunde pålidelig variabel, der angiver, *hvor mange* flere børn, folk vil have. Og lægger vi det sammen med dem, de allerede har, får vi den planlagte familiestørrelse. Det er ikke helt det samme som *ønsket* familiestørrelse. Men i mange henseender en brugbar erstatning.

Tabel A-5. Planer om flere børn, opdelt efter nuværende og planlagt antal børn

q85_4 Hvor mange flere børn (...) har du planer om at få?

* planborn plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3 * q85 Hvor mange biologiske børn har du?

q85 hvor mange har du	q85_4 hvor mange flere vil du have	planborn plan om flere børn nu el senere							Total
		1 helt sikkert ikke	2 formentlig ikke	3 ikke udelukket	4 Sand-synligvis	5 antagelig ja	6 helt sikkert	8 Dk,NA	
1 Ingen børn	1 Ingen børn	207	73	25	11	3	8	11	338
	2 Et barn	2	1	9	20	8	14	6	60
	3 To børn	3	6	16	57	50	139	14	285
	4 Tre børn	0	0	1	6	6	58	1	72
	5 Flere end tre	1	0	1	2	2	5	0	11
	6 NA	3	7	17	15	5	6	39	92
	total	216	87	69	111	74	230	71	858
2 Et barn	1 Ingen børn	66	17	1	0	1	0	4	89
	2 Et barn	16	10	2	6	15	22	6	77
	3 To børn	1	0	2	6	13	31	2	55
	4 Tre børn	0	0	0	0	1	2	0	3
	5 Flere end tre	0	0	0	1	0	2	0	3
	6 NA	2	0	2	0	2	1	5	12
	total	85	27	7	13	32	58	17	239
3 To børn	1 Ingen børn	181	26	2	0	0	1	2	212
	2 Et barn	0	1	4	3	6	2	5	21
	3 To børn	32	10	3	3	2	5	4	59
	4 Tre børn	0	0	1	3	7	3	1	15
	5 Flere end tre	0	0	0	0	0	1	0	1
	6 NA	2	6	3	0	0	0	4	15
	total	215	43	13	9	15	12	16	323
4 Tre børn	1 Ingen børn	58	10	1	0	0	0	0	69
	2 Et barn	0	0	0	3	1	1	0	5
	3 To børn	1	1	0	0	0	0	0	2
	4 Tre børn	8	2	0	0	1	1	1	13
	5 Flere end tre	1	0	0	0	0	0	0	1
	6 NA	1	0	1	0	0	0	0	2
	total	69	13	2	3	2	2	1	92
5 Flere end tre	1 Ingen børn	13	1			0	1	0	15
	5 Flere end tre	4	0			0	1	0	5
	6 NA	1	0			1	0	1	3
	total	18	1			1	2	1	23

(grå felter er definitorisk korrekte, og de grønne er uproblematisk. De blanke vælger jeg ikke at forholde mig til).

Vi skal lave en korrigeret q85_4: Hvor mange flere børn vil du have?

Og en planlagt familiestørrelse=q85+korrigeret q85_4.

Nedadgående korrektion, fordi folk har misforstået q85_4:

De røde felter skal klart korrigeres.

Lyserød mere usikker, men korrigeres også.

Gule er tvivlsomme. Men ud fra princippet om at korrigere så lidt som muligt, korrigeres de ikke.

(1) Folk med 1 barn, der angiveligt vil have 1 mere, men på *planborn* svarer 1 (=at de helt sikkert ikke vil have flere), korrigeres til 1 "ingen børn"

(2) Folk med 2 børn, der iflg. q85_4 vil have to børn mere, men på *planborn* svarer 1+2, korrigeres til 1 "ingen børn"

(3) Folk med 3/3+ børn, der iflg. q85_4 vil have to el flere børn mere, men på *planborn* svarer 1+2, korrigeres til 1 "ingen børn"

Skal der korrigeres opad (q85_4 angivet til 1. "Ingen børn")?

De lyseblå felter

(1) Folk, der ikke har børn, men sandsynligvis/antagelig/helt sikkert vil have børn, **kunne** få en særlig værdi. Vi kan ikke sige, hvor mange børn, de vil have, men de vil efter alt at dømme have nogle. I praksis stort set kun relevant for dem, der ingen børn har. Der er 22 svarpersoner, som nok alligevel vil have børn.

(2) Så har vi dem, der ikke har svaret på q85_4, men har angivet præference for børn på *planborn* (=de to andre spørgsmål)

De blå felter

Skal vi udnytte svarene på *planborn* for folk, der ikke svarer i q85_4 (angivet til 6. NA)?

1. Hvis vi skal studere **planlagt barnløshed**,

bør vi have en **beregning, hvor vi holder de lyseblå "ingen børn" ude**. Ellers får vi for mange planlagt barnløse. Jeg vil lade dette være hovedberegningen **og anføre de oprindelige svar som alternativ beregning**.

2. Hvis vi skal studere planlagt familiestørrelse (=nuværende + planlagt flere), er der to muligheder:

1. Holde dem ude. Det bør nok være hovedberegningen.

2. Men vi kan lave en **alternativ beregning**, hvor vi korrigerer svaret til to børn, hvis de er 35 eller yngre. Og 1 barn, hvis de er 36+. Ud fra den betragtning, at folk, der alligevel får børn, typisk får to. Det er bedste prediktion at bruge den typiske værdi (modus).

3. Og vi kan i denne alternative beregning også inddrage de blå felter (q85_4 **ubesvaret**): **De, der ikke har børn**, får samme behandling som de lyseblå: to børn, hvis de er 35 eller yngre. Og 1 barn, hvis de er 36+. **De, der har 1 barn eller flere**, sættes til plus 1 barn. Alt sammen under forudsætning af, at *planborn* er mellem 4 og 6 (=sandsynligvis til helt sikkert, at de vil have børn)

Vi laver altså en variabel **korrigeret_q85_4**,
Hvor vi retter de røde og lyserøde felter som anført.
Og piller de lyseblå ud som missing. Holder de blå (NA) ude, som de allerede er
(SPSS-Programmet er medtaget i Tillæg 2).

Dernæst dannes en ny variabel **planfamilie1**, hvor vi holder de lyseblå ude og lægger planlagt antal børn (korrigeret_q85_4) og nuværende antal børn (q85) sammen. + Holder de blå (NA) ude. (SPSS-Programmet er medtaget i Tillæg 2, 2. sektion).

Plus en ny variabel **planfamilie2**, hvor vi giver de **lyseblå** felter værdien 1 for alder mindre end eller lig med 35 år og værdien 2 for alder større end eller lig med 36 år. **Kun** for folk uden børn (de sidste tre cases holdes ude). Og her korrigerer vi **også de blå felter** (NA) som anført, fordi vi kan reducere antallet med manglende oplysninger ud fra andre svar. (SPSS-Programmet er medtaget i Tillæg 2, 3. sektion).

Rent praktisk ved en regnevariabel **ALT_korrigeret_q85_4**. (SPSS-Programmet er medtaget i Tillæg 2, 1. sektion).

Til analysen af planlagt barnløshed bruger vi rent praktisk variabelen **planfamilie2** som hovedalternativ.

For svarpersoner 50 år + er $\text{planfamilie1} + \text{planfamilie2} = \text{q85}$ nuværende antal børn.
(SPSS-Programmet er medtaget i Tillæg 2, 3. sektion).

Endelig slår vi lige 4-8 sammen til 4 børn+ (Tillæg 2, 4.sektion)

Tabel A-6. Oprindelig variabel

q85_4 Hvor mange flere børn inklusive biologiske og adopterede børn - har du planer om at få i alt? (Uden at medregne børn, du evt. allerede måtte have)					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Ingen børn	722	23,5	46,9	46,9
	2 Et barn	165	5,4	10,7	57,6
	3 To børn	403	13,1	26,2	83,8
	4 Tre børn	104	3,4	6,7	90,5
	5 Flere end tre børn	21	,7	1,4	91,9
	6 Ønsker ikke at svare	124	4,1	8,1	100,0
	Total	1539	50,2	100,0	
Missing	System	1527	49,8		
Total		3066	100,0		

Tabel A-7. Med nedadgående korrektion, frasorteret dem, der er kommet til at regne de børn med, de har (de røde felter)

korrigeret_q85_4 NY hvor mange flere børn					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Ingen børn	793	25,9	56,1	56,1
	2 Et barn	149	4,9	10,6	66,6
	3 To børn	361	11,8	25,5	92,1
	4 Tre børn	94	3,1	6,6	98,8
	5 4+ børn	17	,6	1,2	100,0
	Total	1414	46,1	100,0	
Missing	6	124	4,1		
	System	1527	49,8		
	Total	1652	53,9		
Total		3066	100,0		

Tabel A-8. Med opadgående korrektion, for dem, der har angivet plan om børn *planborn*, selvom de har svaret ingen eller NA på spm. om antal planlagte flere børn (de lyseblå og blå felter)

ALT_korrigeret_q85_4 Alternativ NY hvor mange flere børn					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Ingen børn	772	25,2	53,6	53,6
	2 Et barn	157	5,1	10,9	64,5
	3 To børn	401	13,1	27,8	92,3
	4 Tre børn	94	3,1	6,5	98,8
	5 4+ børn	17	,6	1,2	100,0
	Total	1440	47,0	100,0	
Missing	System	1626	53,0		
Total		3066	100,0		

Tabel A-9. Faktisk eller planlagt antal børn. Sempel.

planfamilie1 faktisk el planlagt antal børn simpel		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	641	20,9	21,8	21,8
	1	443	14,4	15,0	36,8
	2	1216	39,7	41,3	78,2
	3	472	15,4	16,1	94,2
	4	143	4,7	4,9	99,1
	5	20	,7	,7	99,8
	6	4	,1	,1	99,9
	7	1	,0	,0	100,0
	8	1	,0	,0	100,0
	Total	2942	95,9	100,0	
Missing	System	124	4,1		
Total		3066	100,0		

Tabel A-10. Faktisk eller planlagt antal børn. Forbedret.

planfamilie2 faktisk el planlagt antal børn forbedret		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	0	620	20,2	20,9	20,9
	1	450	14,7	15,2	36,1
	2	1256	41,0	42,3	78,4
	3	472	15,4	15,9	94,3
	4	143	4,7	4,8	99,1
	5	20	,7	,7	99,8
	6	4	,1	,1	99,9
	7	1	,0	,0	100,0
	8	1	,0	,0	100,0
	Total	2968	96,8	100,0	
Missing	System	98	3,2		
Total		3066	100,0		

Vi slår lige 4-8 sammen til 4 børn+

Tabel A-11. Faktisk eller planlagt antal børn. Forbedret. Opdelt efter alder.

alder4 * planfamilie24 faktisk el planlagt antal børn forbedret Crosstabulation

	planfamilie24 faktisk el planlagt antal børn forbedret					Total
	0 ingen	1	2	3	4 4 børn+	
1 18-29	17,7	5,8	52,9	17,3	6,2	497
2 30-39	23,2	13,6	40,9	16,6	5,8	501
3 40-49	25,1	17,4	39,1	13,5	5,0	443
4 50 år+	19,9	18,1	40,3	16,0	5,7	1528
total	20,8	15,2	42,3	15,9	5,7	2969

Tabellerne omfatter både mænd og kvinder.

Vi har for mange barnløse i 30-49. De sande værdier er ca. 13% for kvinder og ca. 20% for mænd.

Vi har også rigeligt med barnløse i 50+ og for få 3 børn+.

Ellers ser det nogenlunde fornuftigt ud.

Det ser heller ikke ud til, i hvert fald ikke på de ”forbedrede” data, at de unge vælger børn fra.

Der er nogle, som ikke får børn. Og der er flere, end der planlægger det, der kun får ét barn. Det kan der være mange grunde til: Man finder ikke en partner, man bliver skilt, biologien gør det vanskeligt/umuligt. Eller pengene slår ikke til. Der kan ligge en svag antydning i det lavere antal 3+ i aldersgruppen 40-49, sammenlignet med 18-29-årige.

Tabel A-12. Faktisk eller planlagt antal børn. Forbedret. Opdelt efter alder. Hele stikprøven.
alder8 * planfamilie243 Crosstabulation

Alder8	planfamilie243				Total
	0	1	2	3+	
1 18-19	19,1	2,9	52,9	25,0	68
2 20-24	16,6	3,1	57,7	22,7	163
3 25-29	18,3	8,0	50,2	23,6	263
4 30-39	23,2	13,6	40,9	22,4	501
5 40-49	25,1	17,4	39,1	18,5	443
6 50-59	27,1	18,2	35,2	19,5	457
7 60-65	21,5	17,2	39,0	22,4	344
8 66 el mere	14,5	18,5	44,2	22,8	729
total	20,9	15,2	42,4	21,6	2968

Anm planfamilie234 samler til 3 børn eller flere.

Andel uden børn er noget for høj i alle aldersgrupper over 30. Tallene dækker både mænd og kvinder, så andelene burde variere mellem ca. 11 % for de ældste og op til 17 % for de 40-49-årige. Der er muligvis en skævhed i selektionen til panelet, som gængse opvejningsmetoder ikke tager højde for: Jo flere børn – små eller voksne – jo mindre tid til at sidde foran computeren og besvare spørgeskemaer?

Tillæg 1. Dannelse af ny variabel planborn: 'plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3'

```
***** plan om flere børn i alt *****
compute planborn=-9.
missing values planborn (-9).
var labels planborn 'plan om flere børn nu el senere ud fra q85_5_2 og 3'.
if ((q85_2 eq 1) and (q85_3 eq 1)) planborn=1.
if ((q85_2 eq 1) and (q85_3 eq 2)) planborn=2.
if ((q85_2 eq 1) and (q85_3 eq 3)) planborn=3.
if ((q85_2 eq 1) and (q85_3 eq 4)) planborn=4.
if ((q85_2 eq 1) and (q85_3 eq 5)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 1) and (q85_3 eq 6)) planborn=3.

if ((q85_2 eq 2) and (q85_3 eq 1)) planborn=2.
if ((q85_2 eq 2) and (q85_3 eq 2)) planborn=2.
if ((q85_2 eq 2) and (q85_3 eq 3)) planborn=3.
if ((q85_2 eq 2) and (q85_3 eq 4)) planborn=4.
if ((q85_2 eq 2) and (q85_3 eq 5)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 2) and (q85_3 eq 6)) planborn=3.
if ((q85_2 eq 3) and (q85_3 eq 1)) planborn=3.
if ((q85_2 eq 3) and (q85_3 eq 2)) planborn=3.
if ((q85_2 eq 3) and (q85_3 eq 3)) planborn=8.
if ((q85_2 eq 3) and (q85_3 eq 4)) planborn=5.
if ((q85_2 eq 3) and (q85_3 eq 5)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 3) and (q85_3 eq 6)) planborn=8.
if ((q85_2 eq 4) and (q85_3 eq 1)) planborn=4.
if ((q85_2 eq 4) and (q85_3 eq 2)) planborn=4.
if ((q85_2 eq 4) and (q85_3 eq 3)) planborn=4.
if ((q85_2 eq 4) and (q85_3 eq 4)) planborn=5.
if ((q85_2 eq 4) and (q85_3 eq 5)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 4) and (q85_3 eq 6)) planborn=4.
if ((q85_2 eq 5) and (q85_3 eq 1)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 5) and (q85_3 eq 2)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 5) and (q85_3 eq 3)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 5) and (q85_3 eq 4)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 5) and (q85_3 eq 5)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 5) and (q85_3 eq 6)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 6) and (q85_3 eq 1)) planborn=2.
if ((q85_2 eq 6) and (q85_3 eq 2)) planborn=2.
if ((q85_2 eq 6) and (q85_3 eq 3)) planborn=8.
if ((q85_2 eq 6) and (q85_3 eq 4)) planborn=5.
if ((q85_2 eq 6) and (q85_3 eq 5)) planborn=6.
if ((q85_2 eq 6) and (q85_3 eq 6)) planborn=8.
value labels planborn 1 'helt sikkert ikke' 2 'formentlig ikke' 3 'ikke udelukket'
4 'sandsynligvis' 5 'antagelig ja' 6 'helt sikkert' 8 'Dk,NA'.
weight off.
weight by weight.
frequencies/variables=planborn.
```

Tillæg 2. Korrektion af q85_4: hvor mange flere børn mm.

Samlet (4 sektioner):

```
compute korrigeret_q85_4=q85_4.
var labels korrigeret_q85_4 "NY hvor mange flere børn".
value labels korrigeret_q85_4 1 'Ingen børn' 2 'Et barn' 3 'To børn' 4 'Tre børn' 5 '4+ børn'.

***** først nedadgående korrektion *****.
if ((q85 eq 2) and (planborn eq 1) and (q85_4 eq 2)) korrigeret_q85_4=1.
if ((q85 eq 3) and (planborn le 2) and (q85_4 eq 3)) korrigeret_q85_4=1.
if ((q85 eq 4) and (planborn le 2) and (q85_4 eq 4)) korrigeret_q85_4=1.
if ((q85 eq 5) and (planborn le 2) and (q85_4 eq 5)) korrigeret_q85_4=1.

compute ALT_korrigeret_q85_4=korrigeret_q85_4.
var labels ALT_korrigeret_q85_4 "Alternativ NY hvor mange flere børn".
value labels ALT_korrigeret_q85_4 1 'Ingen børn' 2 'Et barn' 3 'To børn' 4 'Tre børn' 5 '4+ børn'.

compute planborn46=planborn.
var labels planborn46 "regnevariabel 0-1 for sandsynligvis flere børn".
recode planborn46 (4,5,6=1)(1,2,3,8=0).

if ((q85 eq 1) and (q85_4 eq 1) and (planborn46 eq 1) and (age le 35)) ALT_korrigeret_q85_4=3.
if ((q85 eq 1) and (q85_4 eq 1) and (planborn46 eq 1) and (age ge 36)) ALT_korrigeret_q85_4=2.
if ((q85 eq 1) and (q85_4 eq 6) and (planborn46 eq 1) and (age le 35)) ALT_korrigeret_q85_4=3.
if ((q85 eq 1) and (q85_4 eq 6) and (planborn46 eq 1) and (age ge 36)) ALT_korrigeret_q85_4=2.

missing values korrigeret_q85_4 (6).
missing values ALT_korrigeret_q85_4 (6).

compute planfamilie1=(q85-1) + (korrigeret_q85_4-1).
if (age ge 50) planfamilie1=q85-1.

compute planfamilie2=(q85-1) + (ALT_korrigeret_q85_4-1).
if (age ge 50) planfamilie2=q85-1.
var labels planfamilie1 "faktisk el planlagt antal børn simpel".
var labels planfamilie2 "faktisk el planlagt antal børn forbedret".

compute planfamilie14=planfamilie1.
compute planfamilie24=planfamilie2.
recode planfamilie14 planfamilie24 (4,5,6,7,8=4).
value labels planfamilie14 planfamilie24 0 'ingen' 4 '4 børn+'.
var labels planfamilie14 "faktisk el planlagt antal børn simpel".
var labels planfamilie24 "faktisk el planlagt antal børn forbedret".

compute planfamilie243=planfamilie24.
recode planfamilie243 (4=3).
```